ilâhiyât 378

Kürtçe Meallerde Tercüme Sorunları
-Meala Fîrûz Şerha Qur'ana Pîroz Örneği-
Haşim ÖZDAŞ

Editör: Şükrü AYDIN

ISBN 978-605-80281-8-0

1. Baskı: Ekim 2019

Sertifika No: 44396

Mizanpaj: Tavoos
Sayfa Düzeni: Tavoos
Kapak: MAKGRUP MEDYA PRO. REK. YAY. A.Ş.
Baskı: İvme Tanıtım Tasarım - Sertifika No: 43251

ilâhiyât
Cinnah Cd. Kırkpınar Sk. 5/4 Çankaya / Ankara
Tel: (0312) 439 01 69 Faks: (0312) 439 01 68
ilahiyatyayin@gmail.com

KÜRTÇE MEALLERDE TERCÜME SORUNLARI

MEALA FÎRÛZ ŞERHA QUR'ANA PÎROZ ÖRNEĞİ

Haşim ÖZDAŞ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 11

KISALTMALAR 13

GİRİŞ 15

BİRİNCİ BÖLÜM
KÜRTÇE MEAL VE TEFSİRLERİN GELİŞİM SÜRECİ 21
1.1. SORANÎ MEAL VE TEFSİR ÇALIŞMALARI 23
1.1.1. Muhammed b. Said Xaherzade 24
1.1.1.1 Hayatı 24
1.1.1.2. Tizkarî Îman bo Qewmî Kurd 25
1.1.2. Hasan Şeyh Sa'di (Fanî) 25
1.1.2.1. Hayatı 25
1.1.2.2. Jiyanî Însan û Tefsîrî Qur'an 26
1.1.3. Muhammed (Celîzâde) b. Molla Abdullah Koyî 27
1.1.3.1. Hayatı 27
1.1.3.2. Tefsîrî Kurdî 27
1.1.4. Muhammed Xal 29
1.1.4.1. Hayatı 29
1.1.4.2.Tefsîrî Xal 29
1.1.5. Abdülkerim el-Müderris 31
1.1.5.1. Hayatı 31
1.1.5.2. Tefsîrî Namî 31

1.1.6. Osman b. Abdülaziz b. Muhammed (Helebçeyî) 33
1.1.6.1. Hayatı 33
1.1.6.2. Tefsîrî Qur'anî Pîrûz 33
1.1.7. Mahmut Kelalî 34
1.1.7.1. Hayatı 34
1.1.7.2. Tefsîrî Rewan 34
1.1.8. Burhaneddîn Muhammed Emin Abdülkerim 35
1.1.8.1. Hayatı 35
1.1.8.2. Tefsîrî Asan 36
1.1.9. Nizamüddin Abdülhamid 37
1.1.9.1. Hayatı 37
1.1.9.2. Qur'anî Pîrûz 37
1.1.10. Mahmut Ahmedî Dêkewlan (Dikevlan) 38
1.1.10.1.Tefsîrî Gulbijêr 38
1.1.11. Muhammed Salih İbrahîmî 38
1.1.11.1. Hayatı 38
1.1.11.2. Qur'anî Kerim (Terceme Kurdî) 39
1.1.12. Mamoste Hejar Mukriyanî 40
1.1.12.1. Hayatı 40
1.1.12.2. Qur'anî Pîrûz 40
1.1.13. İbrahîm Merdûxî (Merduhî) 42
1.1.13.1. Hayatı 42
1.1.13.2. Tişkî le Qur'anî Pîrûz 42
1.2. KURMANCÎ MEAL VE TEFSİR ÇALIŞMALARI 43
1.2.1 Kamran Âlî Bedirxan (Bedirhan) 44
1.2.1.1. Hayatı 44
1.2.1.2. (Ji) Tefsîra Quranê 45
1.2.2. Fâtiha Sûresi Meali 47
1.2.3. Çend ayetin ji Qur'an a Mecîd 50
1.2.4. Abdullah Varlı 50
1.2.4.1. Hayatı 50
1.2.4.2. Quran a Pîroz û Arşa wêye Bilind 51
1.2.4.3. Meal Hakkında Yapılan Tartışma ve Değerlendirmeler 52
1.2.5. Muhammed Şirin Keskin 55
1.2.5.1. Hayatı 55

1.2.5.2. Tefsîra Şîrîn bi Ezmanê Kurdî 55
1.2.6. Abdurrahman Uçaman 57
1.2.6.1. Hayatı 57
1.2.6.2. Meala Cuzû 'Emma 58
1.2.7. Ahmet Afşin 59
1.2.7.1. Hayatı 59
1.2.7.2. Fewaîdü'd-Dîn Tefsîra Sûretê Yasîn 60
1.2.8. Muhammed Hakkari 60
1.2.8.1. Hayatı 60
1.2.8.2. Ronahiya Qur'ana Pîroz 61
1.2.9. Hüseyin Gündüz, Said Yıldırım ve Mehmet Seyhan 62
1.2.9.1. Hayatları 62
1.2.9.2. Qur'ana Pîroz û Meala wê ya Kurdî 63
1.2.10. Qur'ana Piroz Kurdî-Tirkî 64
1.2.11. Mehdi Okçu 65
1.2.11.1. Hayatı 65
1.2.11.2. Beyanu'l-Qur'an bi Zimanê Kurdî 65
1.2.13. Molla Muhammed Şoşikî 67
1.2.13.1. Hayatı 67
1.2.13.2. Tefsîra Qur'anê Nûra Qelban 67
1.2.14. Molla Ahmet Hilmî Qoxî 68
1.2.14.1. Hayatı 68
1.2.14.2. Tefsira Hilmî 69
1.2.15. Fikri Bozkurt (Amedî) 69
1.2.15. 1. Hayatı 69
1.2.15.2. Qur'ana Kerîm û Meala wê ya Kurdî 70
1.2.16. Husein Muhammed 70
1.2.16.1. Hayatı 70
1.2.16.2. Qur'ana Pîroz 71
1.2.17. Nûra Îmanê ji Tefsîra Qur'anê 71

İKİNCİ BÖLÜM
MEALİN BİÇİMSEL, DİLSEL VE ÇEVİRİ SORUNLARI
AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ 73
2.1. MÜELLİFİN HAYATI VE ESERLERİ 73
2.1.1. Hayatı 73

2.1.2. Eserleri 75
2.1.2.1. Yayımlanan Çalışmaları 75
2.1.2.2. Yayınlanmayan Çalışmaları 77
2.1.2.3. Süreli Yayınlarda Çıkan Yazıları 77
2.2. MEALİN BİÇİMSEL VE DİLSEL TAHLİLİ 79
2.2.1. Mealin Biçimsel Tahlili 79
2.2.2. Mealin Dilsel Tahlili 81
2.2.2.1. Eril eki olan "ekî"nin Dişil Yerine Kullanılması Sorunu 82
2.2.2.2. Belirsizlik Bildiren Eklerin Yanlış Kullanımı Sorunu 83
2.2.2.3. Zamirlerin Yanlış Kullanımı Sorunu 83
2.2.2.4. Soru Zamirleri "kî" ve "kê"nin Yanlış Kullanımı Sorunu 87
2.3. SÖZCÜK DÜZEYİNDE TERCÜME SORUNLARI 89
2.3.1. Sözcüklere Kavramsal Anlam Verilmesi Sorunu 89
2.3.2. Kavramsal Sözcüklerin Eksik veya Yanlış Tercüme Edilmesi Sorunu 93
2.3.3. Uygun Olmayan veya Yanlış Sözcük Kullanımı Sorunu 97
2.4. KÜRTÇE KULLANIMA UYGUN DÜŞMEYEN MEAL ÖRNEKLERİ 102
2.4.1. Bakara, 2/140 102
2.4.2. Bakara, 2/207 103
2.4.3. Bakara, 2/246 104
2.4.5. Nisâ, 4/10 105
2.4.6. A'râf, 7/22 105
2.4.7. Enfâl, 8/22 106
2.4.8. Cum'a, 62/10 107
2.4.9. Kalem, 68/42 108
2.4.10. Kıyâme, 75/29 108
2.5. ANLAMI BELİRSİZ MEAL ÖRNEKLERİ 109
2.5.1. Bakara, 2/249 109
2.5.2. Nisâ, 4/24 111
2.5.3. Yûnus, 10/46 112
2.5.4. Rûm, 30/56 113

2.5.4. Fetih, 48/9 113
2.5.5. Cum'a, 62/5 114
2.6. ZIT İKİ ANLAMI BİRLİKTE VERME SORUNU 115
2.6.1. Nisâ, 4/43; Mâide, 5/6 116
2.6.2. İsrâ, 17/16 116
2.6.3. Enbiyâ, 21/95 117
2.7. PARANTEZ SORUNU 118
2.8. EKSİK TERCÜME ÖRNEKLERİ 121
2.9. FAZLADAN YAPILAN TERCÜME ÖRNEKLERİ 122
2.10. YANLIŞ MEAL ÖRNEKLERİ 124
2.10.1. Sözcük Düzeyinde Yanlış Meal Örnekleri 124
2.10.2. Genel Yanlış Meal Örnekleri 127
2.10.2.1. Bakara, 2/78 127
2.10.2.2. Âl-i İmrân, 3/79 127
2.10.2.3. Nisâ, 4/46 129
2.10.2.4. Nisa, 4/81 131
2.10.2.5. Mâide, 5/103 132
2.10.2.6. Hûd, 11/114 132
2.10.2.7. Yûsuf, 12/24 133
2.10.2.8. Ra'd, 13/31 135
2.10.2.9. İsrâ, 17/13 136
2.10.2.10. İsrâ, 17/78-79 137
2.10.2.11. Tâ-Hâ, 20/96 138
2.10.2.12. Hac, 22/52 141
2.10.2. 13. Saffât, 37/28 142

SONUÇ 143

KAYNAKÇA 145

ÖNSÖZ

Her yönüyle mu'ciz bir kelam olan son ilahi mesaj Kur'an-ı Kerim, inmeye başladığı tarihten bu yana insanların ilgisini hep çekmiştir. Bunun doğal bir sonucu olarak Kur'an, Arapça dışındaki farklı dillere tercüme edilmiştir. Türkiye'de ve diğer farklı coğrafyalarda yaşayan Müslüman Kürtler de Kur'an-ı Kerim'i, kendi dillerine tercüme etmişlerdir. İlk Kürtçe tefsir ve meal çalışmaları, Irak'ta başlamıştır. Türkiye'de Kürtçe ilk Kur'an-ı Kerim meali, ancak 1994'te yayımlanmıştır. Daha sonraki yıllarda ise farklı meal ve tefsir çalışmalarının hazırlandığını ve bu çalışmaların günümüzde de devam ettiğini görmekteyiz.

Bu çalışmamızda, Mehmet Demirdağ tarafından hazırlanan *Meala Fîrûz Şerha Qur'ana Pîroz* adlı meal dil, anlatım, mana ve tefsir boyutuyla ele alınacaktır. Çalışamamız, giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın konusu, önemi ve metodu ile birlikte Kur'an'ın tercümesi meselesi üzerinde durulacaktır. Birinci bölümde Kürtçenin Soranî ve Kurmancî lehçelerinde yapılan tefsir ve meal çalışmalarının gelişim süreci incelenektir. İkinci bölümde ise, müellifin ilmi kişiliği, mealin biçimsel ve dilsel tahlili, mealdeki dil ve anlatım sorunları, eksik ve yanlış tercüme örnekleri, yanlış ifade biçiminden kaynaklanan sorunlara vb. konulara değinilecek

ve zaman zaman alternatif öneri çevirilere/meallere de yer verilecektir.

Bu çalışma Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlalan *"Kur'an'ın Kürtçe Çevirilerinde Karşılaşılan Problemler 'Meala Fîrûz Şerha Qur'ana Pîroz' Örneği"* isimli çalışmanın ilim dünyasına kazadırılması amacıyla yeniden gözden geçirilerek ve bazı ilaveler yapılarak basıma hazır hale getirilmesinden oluşmaktadır.

Bu çalışmanın hazırlanmasında bizden her türlü desteği esirgemeyen tez danışmanım Prof. Dr. Nurettin Turğay Hocama teşekkürü bir borç bilirim. Bu konuyu çalışmam hususunda beni cesaretlendiren Dr. Öğretim Üyesi Abdullah Temizkan ile önerilerinden çok istifade ettiğim Doç. Dr. İsmail Aydın Beyler'e şükranlarımı sunarım. Çalışmamız boyunca yakın ilgi gösteren ve birçok mealden haberdar olmamızı sağlayan Doç. Dr. Hayreddin Kızıl ile Dr. Öğretim Üyesi Hacı Önen Hocalarıma gönülden teşekkür ederim. Ayrıca bu çalışmanın yayına hazırlanmasında son okumayı yapıp değerli geri bildirimlerini paylaşıp gerekli uyarılarda bulunan Dr. Öğretim Üyesi Şükrü AYDIN Bey'e teşekkür ederim.

Haşim ÖZDAŞ
Van 2019

KISALTMALAR

b.	: Bin, ibn
bkz.	: Bakınız
c:	: Cilt
DİA.	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
ed.	: Editör
haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
mrc:	: Müracaat eden
ö.	: Ölüm
redak.	: Redaksiyon
s.	: Sayfa
ş.	: Şemsi
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
trc.	: Tercüme eden
trs.	: Yayın tarihi yok
tsh.	: Tashih eden
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğeri/diğerleri
vs.	: Ve saire
y.y.	: Yayın yeri yok

GİRİŞ

Kur'an'ın Kürtçe Çevirilerinde Karşılaşılan Problemler 'Meala Fîrûz Şerha Qur'ana Pîroz' Örneği adlı bu çalışmada, adı geçen mealde görülen dil ve imla hatalarının yanı sıra, sözcük ve cümle düzeyinde Kürtçe ifade biçimine uygun düşmeyen kullanımlar, fazla, eksik veya yanlış tercüme örnekleri ile mealde çokça yapılan harfî tercüme sorunları ele alınacaktır.

Kürtçe/Kurmancî meal alanında yapılan ilk çalışma, Kamran Âlî Bedirhan'an tarafından yapılmıştır. Fakat çalışmanın tam bir Kur'an meali halinde piyasada bulunmamasından ötürü, bu çalışma tercihimiz dışında kalmıştır. Abdullah Varlı'nın Kur'an mealini ise, ağır bir dil özelliğine sahip olması, coğrafyamızda yaşayan Kürtler tarafından kullanılmayan sözcükleri barındırması, imla noktasında kendine has birtakım harflere mealde yer verilmesi ve birçok kişinin ondan istifade edememesi gibi sebeplerden dolayı esas almadık. Muhammed Şirin Keskin tarafından hazırlanan ve 1995 yılından yayınlanan *Tefsîra Şîrîn* adlı tefsir çalışması ise, meal özelliklerini içermediği için tercihimiz dışında kalmıştır. Çünkü adından da anlaşıldığı üzere bu bir meal değil, tefsir çalışmasıdır.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla, 2013'te Şırnak Üniversitesi Tefsir Ana Bilim Dalı'nda, Mehmet Sait Özervarlı tarafından hazırlanan *Molla Muhammed Şirîn ve Tefsîrâ Şirîn'nin Tahlili*

adlı Yüksek Lisans çalışması dışında, Kürtçe meal çalışmaları alanında şimdiye kadar akademik bir çalışma yapılmamıştır. İlgili çalışmada ise çeviri sorunları konu edilmemektedir. Dolayısıyla Kürtçe meallerin bir değerlendirilmesinin yapılması bizce zorunlu hale gelmiştir.

İcra edilen her ilmi faaliyetin birtakım zorlukları olduğu gibi, yaptığımız çalışmanın da kendine has bir takım zorlukları olduğu söylenebilir. Mealde karşılaştığımız sorunların hangi sistematik içinde tasnif edilip sunulacağı, Kürtçe gramer veya ifade kusurlarını ve harfî çeviriden kaynaklanan hataların, ifade biçimi başlığı altında mı yoksa yanlış çeviri örnekleri başlığı altında mı verileceği vb. konular, bu zorlukların başında gelmektedir. Bir diğer zorluk da böyle bir çalışmanın alanında ilk olmasıdır.

Birinci bölüm, Kürtçe tefsir ve meal gelişim süreci başlığı altında Irak, İran ve Türkiye'de yapılan Kürtçe tefsir ve meallerin genel özellikleri ve müelliflerine ayrılmıştır. İkinci bölümde ise çalışmamızın ana konusunu teşkil eden mealdeki çeviri sorunlarına yer verilmiştir. Meal örneklerini verilirken sûrelerin Mushaf tertibine riayet edilmiştir. Verilen kimi örneklerde sadece ayetin Kürtçe mealine ve Türkçe tercümesine yer verilirken diğer bazılarında ise özellikle yanlış çeviri örneklerinde ayetin Arapçası, Kürtçe meali ve Türkçe tercümesi birlikte verilmiştir. Türkçe çeviriler ise tarafımızdan yapılmıştır.

Kaynaklar hususunda, Türkiye'de yapılan Kürtçe meal ve tefsir çalışmaları birebir incelenerek tanıtılmıştır. Irak'taki çalışmalarda, ağırlıklı olarak Muhsin Ciwamêr'in, 2003'te Nûbihar dergisinde yayınlanan *Ji Destpêkê Heya bi Îro Tefsîr û Mealên Kurdî/Kürtçe Kur'an Tercümelerinin Gelişim Tarihi* adlı makalesinden istifade edilmiştir.[1] İran'da yapılan çalışmalar

[1] Bkz: Muhsin Ciwamêr, "Ji Destpêkê Heya bi Îro Tefsîr û Mealên Kurdî",

ise ulaşılabilen bazı eser ve kaynaklar üzerinden yola çıkılarak tanıtılmıştır.. Ayrıca eser, mekân veya müelliflerin adlarında geçen ve Türkçe alfabede yer almayan, "ê, î, w, x" gibi bazı harfler kullanılmış olup gerekli durumlarda onların parantez içi okunuşlarına da yer verilmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de veya hadislerde Kur'an'ın başka dillere tercümesini açık bir şekilde emreden veya yasaklayan herhangi bir ifade bulunmamasına rağmen, Kur'an'ı başka dillere tercüme etme konusu, öteden beri bir sorun olarak görülmüş hatta ilk dönemlerden itibaren tartışılmaya başlanmıştır.

Bu tartışmalarda bazı âlimler, tahrif ve tebdile yol açar endişesiyle Kur'an'ı diğer dillere tercüme etmeyi gereksiz hatta imkânsız görmüşler. Zira Kur'an, hem lafız hem de mana itibarıyla mu'ciz bir kitaptır. Bu da onun başka dillere tercümesini imkânsız hale getirmektedir. İbn Kuteybe (ö. 240/855), Şatibî (ö. 790/1388), Kaffâl (ö. 417/1026), Zerkeşî (ö. 794/1392), Mustafa Sabri (ö. 1954), Süyûtî (ö. 911/1505), Muhammed Mustafa Şatır, Ahmet Mithat Efendi (ö. 1912), Ahmet Hamdi Akseki (ö. 1951), Menna' el-Kattân (ö. 1999) ve M. Reşid Rıza (ö. 1935) gibi âlimler, bu görüştedirler.[2]

Nûbihar Kovara Çandî Hunerî Edebî, c: 8, sayı: 90, Payiz/Sonbahar 2003, s. 48-62. Bu çalışma 23-25 Nisan 2002'de Medine'de yapılan Nedvetu Tercemeti Meâni'l-Kur'ânî'l-Kerim Tavkimun li'-Madî ve Tahtitun li'l-Mustakbeli adlı sempozyumda sunulan "Tarihu Tatavvuri Tercemeti Meâni'l-Kur'ânî'l-Kerim ile'l-Lüğati'l-Kurdiyyeti" tebliğin tercümesidir.

[2] Zülfikar Durmuş, **Kur'ân'ın Türkçe Tercümeleri –'Aziz Kur'an' ve 'İnsanlığa Son Çağrı' Örneği-,** Rağbet Yayınları, İstanbul 2007, s. 54-55. Ayrıca bkz. Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır ez-Zerkeşî, **el-Burhan fî 'Ulûmi'l-Kur'an**, thk: Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Darü't-Türas, Kahire 1984, I. 464-465; Menna' el-Kattân, **Mebâhis fî 'Ulûmi'l-Kur'an**, Mektebetû Vehbe, Kahire trs. s. 307-314; Muhammed Reşid Rıza, **Tefsiru'l-Kur'ani'l-Hakim (Tefsîrü'l-Menar)**, Daru'l-Menar, Kahire 1947, IX, 331; İbrahim b. Musa eş-Şâtıbî, **el-Muvâfakât**, thk: Meşhûr b. Hasan Âl Selman, Darû Îbn Âffan, El-Hubr Suudi Arabistan 1997, II, 105-108; Muhammed Abdülazim ez-Zürkânî, **Menâhilu'l-İrfan fî 'Ulûmi'l-Kur'an**, thk: Fevvaz Ahmed Zemerlî, Daru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut 1995, II, 98-99.

Zerkeşî, Kaffâl'den, şöyle nakleder: "*Kanaatimce hiç kimse Kur'an'ı Farsçaya tercüme edemez. Kendisine 'o zaman kimse Kur'an'ı açıklayamaz da' denildiğinde, o şöyle cevap vermiştir: Hayır öyle değil. Çünkü kişi Kur'an'ı tefsir ederken, Allah'ın murad ettiği bazı şeyleri ifade edebilir ve bazılarında da aciz kalabilir. Ancak onu Farsça okumak istediğinde, Allah'ın murad ettiği tüm şeyleri ifade etme imkânına sahip değildir. Yani çeviri, bir kelimeyi başka bir kelimeyle –yerine geçecek şekilde– değiştirmektir. Bu da imkânsızdır. Tefsirde ise, durum böyle değildir.*"[3] M. Reşid Rıza da, Kur'an-ı Kerim'i harfî tercüme yöntemiyle çevirmenin imkânsızlığı, İslam dininin temeli olması, dinde taklidi yasaklaması, hidayet ve ilahi bilgilerin kaynağı olması, karşılığı bulunmayan sözcükleri tercüme etme problemi, tercümelerdeki ihtilaflar sorunu, tercümelerin tahrif ve tebdile yol açması vb. nedenlerden dolayı Kur'an'ın tercüme edilmesine karşı çıkmıştır.[4]

Diğer bazı âlimler ise, Kur'an'ın tercüme edilmesini gerekli ve hatta zorunlu görmüşler. Bunların temel yaklaşımı ise şöyledir:

Kur'an-ı Kerim'i kaynak dilden yani Arapçadan okuyup anlamaya gayret etmek esastır. Ancak herkesin bu istidatta olmasını beklemek vakıaya aykırıdır. Bu nedenle Arapçadan okuma imkânları olmayan insanların, Kur'an'ın temel mesajlarından doğrudan haberdar olmalarının yollarından bir tanesi de Kur'an tercümeleridir. İşte bu yüzden Kur'an diğer dillere tercüme edilmelidir.[5]

Hz. Peygamber döneminde, –Arap olmayan topluluklarla karşılaşılması sonucunda– Kur'an'ın başka dillere sözlü/şifahi olarak tercüme edildiğini siyer, hadis ve tarih kitaplarından öğrenmekteyiz. Nitekim siyer kaynaklarında belirtildiğine

---

3 Zerkeşî, **el-Burhan**, I, 465.
4 Reşid Rıza, **Tefsîrü'l-Menar**, IX, 326-329.
5 Bkz. Durmuş, **Kur'ân'ın Türkçe Tercümeleri,** s. 65-77.

göre, Mekke'den Habeşistan'a hicret eden Cafer b. Ebî Tâlib (ö. 8/629), Habeşistan kralı Necaşi'nin huzurunda, Meryem sûresinin ilk ayetlerini okumuş, kral ve beraberindekiler okunan ayetlerden derinden etkilenmiştir.[6] Bu da, okunan ayetlerin krala veya en azından toplantıda bulunan din adamlarına tercüme edilmiş olmasını gerektirir. Aynı zamanda, Hz. Peygamber'in Bizans, İran ve Habeşistan gibi ülkelerin hükümdarlarına tercüme edileceğini bilerek içinde ayetler bulunan mektuplar göndermesi, Kur'an'ın tercüme edilebileceğine bir kanıttır.. Çünkü Medine döneminde, Hz. Peygamber'in hicretin 7. yılında komşu ülkelerin kral ve hükümdarlarına gönderdiği mektuplarda[7] ayeti kerimeler[8] vardı. Bir de Hz. Peygamber'in, elçi olarak gönderdiği bazı kişiler gittikleri toplumun dilini bilmekteydiler.[9] Buna göre ilgili ayetler, ya bu elçilerin kendileri veya başka tercümanlar aracılığıyla tercüme edilmiştir.

Bunun dışında, sahih hadis kaynaklarında geçmemekle beraber, şöyle bir olaya yer verilmektedir: Hz. Peygamber zamanında İslam, Arap olmayan toplumlar arasında, özellikle Arabistan'ın doğusunda ve güneyinde oturan İranlı çiftçiler arasında yayılır.[10] Yeni Müslüman olan bu topluluk, Selman-ı Farisi'ye (ö. 36/656 [?]) bir mektup yazarak dilleri Arapça-

---

6 Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb, **es-Sîretü'n-Nebeviyye**, thk: Mustafa es-Seka vd., Türasu'l-İslam, y.y, trs., I, 336; Muhammed Hamidullah, **İslâm Peygamberi Hayatı ve Eseri**, trc: Mehmet Yazgan, Beyan Yayınları, İstanbul 2008, s. 253.

7 İbn Sa'd Muhammed b. Sa'd b. Menî', **Kitabu't-Tabakâti'l-Kebir**, thk: Ali Muhammed Ömer, 1. Baskı, Mektebetü'l-Hancî, Kahire 2001, I, 222.

8 Tüm mektuplarda "besmele" ayeti yer almakla birlikte, Bizans İmparatoruna gönderilen mektupta, Âl-i İmrân sûresinin 64. ayeti tam metin olarak yer almaktadır. (Bkz. Hamidullah, **Mecmuatu'l-Vesaiki's-Siyasiyye li'l-Âhdi'n-Nebevî ve'l-Hilafeti'r-Raşide**, 5. Baskı, Darü'n-Nefâis, Beyrut 1985, s. 109.)

9 İbn Sa'd, **Tabakât**, I, 222; Muhammed Said Ramazan el-Bûtî, **Fikhu's-Sîre**, Daru'l-Fikir, Beyrut 2003, s. 269.

10 Hamidullah, **Kur'an-ı Kerim Tarihi**, trc: Abdülaziz Hatip ile Mahmut Kanık, Beyan Yayınları, İstanbul 2013, s. 105.

ya alışıncaya kadara namazlarında okumaları için Fâtiha sûresinin Farsça tercümesini yazıp göndermesini isterler.[11] Kimi kaynaklarda belirtildiğine göre: Selman-ı Farisi de, Hz. Peygamber'e başvurmuş ve onun onayıyla Kur'an'ın birinci sûresini Farsçaya çevirmiştir.[12] Selman-ı Farisi'ye nispet edilen rivayet dışında, Hz. Peygamber döneminde sınırlı sayıda yapılan ayet tercümeleri sözlü idi.

[11] Muhammed b. Ahmed es-Serahsî, **el-Mebsut**, Daru'l-Marife, Beyrut trs., I, 37.
[12] Hamidullah, **Kur'an Tarihi**, s. 105.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRTÇE MEAL VE TEFSİRLERİN GELİŞİM SÜRECİ

Erken bir dönemde İslam'la şereflenen Kürtler, Kur'an-ı Kerim'i kendi dillerine geç bir dönemde tercüme etmeye başlamışlardır. Bunda birçok faktörün etkili olduğunu söylemek mümkündür. En başta meal diye tabir edilen Kur'an-ı Kerim'i tercüme etme faaliyetinin ilk dönem Müslümanları tarafından bir ihtiyaç olarak görülmemesi, Kur'an'ın tercüme edilip edilemeyeceği tartışmaları ve son olarak Kürt toplumunun içinde bulunduğu siyasal ve sosyal ortamın uzun bir süre buna müsaade etmemesi vb. hususlar bu gecikmenin sebepleri arasında zikredilebilir.

Öte yandan Türkiye'de ilk matbu Kürtçe mealin sahibi Abdullah Varlı (ö. 2012), iki asır öncesine ait, Ermeni alfabesiyle yazılmış Kur'an'ın Kürtçe çevirisinin varlığından söz etmektedir.[1] Kanaatimizce Varlı'nın sözünü ettiği tercüme, Kur'an'ın değil, Ermeniler için misyonerler tarafından hazırlanan ve ilk defa 1857 yılında basılan İncil'in Kürtçesidir.[2]

---

[1] Ömer Uluçay, "Kürtçe Kur'an Çevirisi", **Bîr** (Kovara Lêgerîn û Lêkolînê/ Araştırma-İnceleme Dergisi), sayı: 8, Zivistan/Kış, 2008, s. 176.

[2] Ermeni alfabesiyle hazırlanan Kürtçe/Kurmancî İncil hakkında detaylı bilgi için bkz. Mesut Arslan, **Di Dewra Osmaniyan de Weşangeriya Kitêbên Kurdî**

Mevcut bilgelere göre Kur'an-ı Kerim'in en eski Kürtçe mealleri, dönemin gazete ve dergilerinde yayımlanmıştır. Kur'an-ı Kerim tercümeleri alanında araştırmalar yapan Mısırlı Hasan Meayircî (ö. 2008), İngiliz Major E. B. Soane'nin (ö. 1923), Kur'an-ı Kerim'in bazı ayetlerini Kürtçeye gayet açık ve anlaşılır bir dille çevirdiğini ve bu çevirinin 1920'de *Pêşkewtinî Süleymanî* adlı gazetenin 25. sayısında yayımlandığını belirtmektedir.[3] Kamran Âlî Bedirhan (ö. 1978) da, Suriye ve Lübnan'da *Hawar* dergisi ile *Roja Nû* gazetesinde, *Tefsîra Qur'anê/Kur'an Meali* adıyla Kur'an-ı Kerim'in bazı bölümlerini yayınlamıştır. Muhammed Hamidullah (ö. 2002) ile Tunuslu Hicri Bey'in birlikte kurdukları France-Islam adlı aylık dergide yayınlanan, Abdülkerim el-Kurdî el Medenî'nin Fâtiha sûresinin tercümesi[4] ve Fatiha sûresi ile birlikte Bakara sûresinin bazı ayetlerin meali, 1992'de yayın hayatına başlayan *Nûbihar* dergisinin 1-7. sayılarında yayımlanmıştır.[5]

Kürtçe ilk tefsir çalışmaları, Molla Muhammed b. Said Xaherzade Bencwînî (ö. 1938) ile Şeyh Sa'di (ö. 1983) tarafından 1930'larda yapılmıştır. İran'da, ilk Kürtçe tefsir çalışması, ancak 1984'te İslam Devrimi sonrasında basılabilmiştir. Türkiye'de ise Kur'an-ı Kerim'in ilk Kürtçe meali, 1994 yılında yayınlan-

---

(1844-1923), Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Kadri Yıldırım**,** Mardin Artuklu Üniversitesi Türkiye'de Yaşayan Diller Enstitüsü Kürt Dili ve Kültürü Anabilim Dalı, Mardin 2014, s. 11, 132-134.

3 Hasan el-Meayircî, **el-Hey'etü'l-Âlemiyye li'l-Kur'ani'l-Kerîm Darûretün li'd-Dâvetî ve't-Teblîğ,** Doha, 1991, s. 178-179.

4 Kamiran Alî Bedirxan, **Dersên Şerîetê/Hedîsên Cenabê Pêxember**, haz., Mesûd Serfiraz, Avesta Yayınları, İstanbul 2012, s. 13.

5 Fâtiha sûresi ile Bakara sûresinin 25. ayetine kadar ki bölüm için bkz. Azad, "Çend ayetin ji Qur'an a Mecîd", **Nûbihar**, c: 1, sayı: 1, Çiriya Pêşîn/Ekim 1992, s. 7-8; Bakara, 26-50 arası için bkz. **Nûbihar**, c: 1, sayı: 2, 1992, s. 8-9; Bakara, 51-75 arası için bkz. **Nûbihar,** c: 1, sayı: 3, Berçile/Aralık 1992, s. 9-10; Bakara, 76-100 arası için bkz. **Nûbihar**, c: 1, sayı: 4, Çileya Paşîn/Ocak 1993, s. 7-8; Bakara, 101-125 arası için bkz. **Nûbihar**, c: 1, sayı: 5, Sibat/Şubat 1993, s. 7-8; Bakara 126-150 arası için bkz. **Nûbihar**, c: 1, sayı: 6, Adar/Mart 1993, s. 5-8; Bakara 151-175 arası için bkz. **Nûbihar**, c: 1, sayı: 7, Nîsan/Nisan 1993, s. 5-6.

mıştır. 2000'den sonra durumun biraz değiştiğine ve o tarihten bu yana birçok Kürtçe meal ve tefsirin yayımlandığına şahit olmaktayız.

1.1. SORANÎ MEAL VE TEFSİR ÇALIŞMALARI

Kürtçenin Soranî lehçesinde yapılan tefsir ve meal çalışmaları hakkında bilgi vermeden önce Soranî lehçesinin yanı sıra ilgili çalışmaların yazıldığı alfabe hakkında kısaca bilgi vermek istiyoruz.

Her dilde olduğu gibi Kürtçe de birkaç lehçeden oluşmaktadır. Kürtçenin lehçelere gruplandırılması işi değişik insanlar tarafından farklı şekillerde yapılmıştır. Hatta Kürtler üzerine araştırmalar yapan bazı oryantalistler kendi bilgi düzeyi ve bağlı bulundukları devletlerin çıkarları doğrultusunda birçok yanlış değerlendirmelerde de bulunmuşlardır.[6]

Öte yandan 16. yüzyılda yaşamış olan ve *Şerefname* adlı eserin yazarı ünlü Şeref Han Bitlisi (ö. 1012/1603-1604), Kürtçeyi şu lehçelere ayırmıştır: Kürtler, dil edebiyat ve toplumsal yaşantıları yönünden birbirinden farklılaşan dört büyük gruptan oluşurlar: Birinci grup Kurmanc, ikinci grup Lor, üçüncü grup Kelhor ve son olarak dördüncü grup olan Goran.[7]

Günümüzde ise şöyle bir gruplandırma yapılmaktadır: Yukarı Kurmancî, Aşağı Kurmancî, Goranî (Hewremanî), Kirmanckî (Dimilî), Lorî. Bazı araştırmacılar Kirmanckî ile Goranî lehçelerini bir sayarak lehçeleri 4'e indirmişler. Ancak Sami Tan'a göre bu görüş isabetli değildir. Çünkü Kirmanckî ile Goranî birbiriyle bağlantılı iki lehçedir ve Kürtçenin en

---

6 Sami Tan, **Rêzimana Kurdî,** İstanbul Kürt Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2011, s. 28.

7 Şeref Han el-Bitlîsî, **Şerefname fî Tarihi'd-Düveli ve'l-Îmarât el-Kürdiyye**, Farsçadan Arapçaya trc: Muhammed Ali Avnî, 2. Baskı, Darü'z-zeman, Dımaşk 2006, I, 58-59; Şeref Han Bitlisi, **Şerefname Kürt Tarihi**, Farsçadan Türkçeye trc: Abdullah Yegin, 3. Baskı, Nûbihar Yayınları, İstanbul 2015, s. 63.

eski lehçeleri oldukları görünmektedir. Bunun gibi Kurmanciya Jêrîn (Aşağı Kurmancî) ile Kurmanciya Jorîn (Yukarı Kurmancî) de birbiriyle bağlantılıdır. Ancak Kurmanciya Jorîn diğerinden daha eskidir. Soranî olarak da adlandırılan Kurmanciya Jêrîn ise Kürtçenin en yeni lehçesi olduğu ifade edilmektedir.[8] Öte yandan Tarih Vakfı tarafından hazırlanan *Ortaöğretim Kürt Dili Ve Edebiyatı Ders Kitabı*'nda Soranî lehçesi hakkında şu bilgilere yer verilmiştir: Merkezi Kürdistan'da konuşulan Kurmancî lehçesidir. Bu lehçeye zaman zaman Güney Kürtçesi de denir. Bu lehçe Irak ve İran'daki Kürtlerin çoğunluğunca konuşulur.[9]

Son olarak Soranîlerin kullandıkları alfabeye de değinmekte yarar vardır. Soranîler, bazı ilave veya farklılıklarla birlikte Arap alfabesini kullanmaktadırlar. Bu farklılıkları şöyle izah etmek mümkündür: Üstün yani fetha için "ەـ"; bükülmüş "e" yanî "ê" için "ێ"; kalın "r" ve "l" için "ڵ" ,"ڕ", "u" ve "w" için "ۆ", "o" için "ۆ" ve son olarak "û" için "وو" imla işaretleri kullanılmaktadır.

Bu başlık kapsamında Kürtçenin Soranî, lehçesinde yapılan tefsir ve meal çalışmaları ve yazarları hakkında kısa bilgiler verilecektir.

1.1.1. Muhammed b. Said Xaherzade

1.1.1.1 Hayatı

Hicri 1287/1870 yılında dünyaya gelen Molla Muhammed, Irak'ın Süleymaniye iline bağlı Bencwîn kasabasına nisbetle Bencwînî, annesi, ünlü Molla Abdurrahman'ın kız kardeşi ol-

---

[8] Tan, **Rêzimana Kurdî,** s. 28-29. Diğer bazı yaklaşımlar için bkz: Hasan Kaya, vd., **Em zimanê kurdî binasin Let's look into kurdish**, İstanbul Kürt Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2001, s. 13-16.

[9] Mehmet Sait Çakar, vd., **Ortaöğretim Kürt Dili Ve Edebiyatı Ders Kitabı**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, s. 29.

duğundan kendisine "Haherzâde" denilmiştir. İlim tahsili için önceleri Torcan kasabasına ve İran'ın Mahabat şehrine gitti. İlmi icazetini dayısı Molla Abdurrahman'dan aldıktan sonra Merivan bölgesindeki bir köyde müderrislik yaptı. Daha sonraları Bencwîn'e yakın olan Nezare köyüne taşındı ve orada belli bir süre kaldı. İlmi ve zekâsı her tarafa yayılınca Osman Paşa onu Bencwîn'e çağırdı. Padişah'ın fermanıyla orada kadılık görevini ve din hizmetleri işlerini Hicri 1354/1935 yılında vefat edinceye kadar yürüttü.[10]

1.1.1.2. Tizkarî Îman bo Qewmî Kurd

Molla Muhammed Bencwînî'nin, *Tizkarî Îman bo Qewmî Kurd* adlı 6 ciltlik tefsir çalışması 1930'da tamamlanmıştır. Tefsirin elyazması, Salahattin Üniversitesi Merkez Kütüphanesinde (nr: 6) bulunmaktadır. Tamamı henüz yayınlanmayan ve 2171 varaktan meydana gelen eser, Hicri 1351/1932 tarihlidir. Oğlu, Beşir Hüseyin Sa'dî tarafından tefsirin sadece iki cildi basılmıştır. Birinci cildi, yirmi beşinci cüzden otuzuncu cüz'ün sonuna kadar ki bölümü, ikinci cildi ise, yirmi birinci cüz'den Câsiye suresine kadar ki bölümün tefsirini içermektedir.[11]

1.1.2. Hasan Şeyh Sa'di (Fanî)

1.1.2.1. Hayatı

Molla Hasan Şeyh Sa'dî Feyzullah Erbilî, 1888 yılında Erbil şehrinin Hankah mahallesinde dünyaya geldi. Belbas aşiretinin kollarından Bercem'e koluna mensuptur. Erbil, Koysancak, Hoşnav bölgesi ve Sektan köyünde klasik medrese eğitimi gördü. Molla Abdullah Celîzâde, Molla Ahmet Sektan, Şeyh

---

[10] Abdülkerim b. Muhammed el-Müderris, **Ulemaûna fî Hidmeti'l-İlmi ve'd-Dîn**, 1. Baskı, yayına hazırlayan Muhammed Ali Karadağî, yy. 1983, s. 538-539.

[11] Meayircî, **el-Heyetü'l-Âlemiyye li'l-Kur'ani'l-Kerîm**, s. 179.

İbrahim Nîşeyî ve Molla Esat Erbilî gibi âlimlerden ders alan Sa'dî, ilmi icazetini Erbil'de Molla Ebu Bekir Ömer Efendi'den aldı. Daha sonraları Erbil ovasında yaygın olan klasik medreselerde dini eğitim verdi. 1947 yılında Erbil'e taşındı ve bir camiye imam hatip olarak görevlendirildi. Sa'dî, 1983'te vefat etti. [12]

1.1.2.2. Jiyanî Însan û Tefsîrî Qur'an

Molla Hasan Şeyh Sa'dî tarafından hazırlanan *Jiyanî Însan û Tefsîrî Qur'an* adlı tefsir, Soranî lehçesinde hazırlanan ikinci tefsir çalışmasıdır. Tefsir 1930'da tamamlanmıştır. Bu çalışma, Kürt toplumunda bir şok etkisi yaratmış ve birçok tartışma ve sorunları beraberinde getirmiştir. Hatta Şeyh Sa'dî, Kürtçe tefsir yazdığı duyulduğunda tekfire varacak kadar sert eleştirilere maruz kalmıştır. Çünkü insanların o zamanki düşüncesi, Allah kelamının Arapça dışında başka bir dille açıklanamayacağı şeklindeydi.[13]

Tefsir, 5 ciltten meydana gelmektedir ve Kur'an'ın son beş cüzü, tefsir edilmemiştir. Dikkat çeken bir başka husus da, tefsir edilen bölümlerin düzenli bir şekilde yayımlanmamış olmasıdır.[14]

Sa'di, tefsirinde harfî tercümeyi esas almış ve Kürtçe cümle kuruluşuna dikkat etmemiştir. Bu da, anlatımdaki estetik ve güzelliğin kaybolmasına, kimi yerlerde maksadın okuyucu tarafından tam anlaşılmamasına, mananın kapalı veya yanlış anlaşılmasına yol açmıştır. Tefsirinin bazı yerlerinde, Kürt-

[12] Meayircî, **el-Heyetü'l-Âlemiyye li'l-Kur'ani'l-Kerîm**, 179. Ayrıca bkz., Muhsin Ciwamêr, "Tarihu Tatavvuri Tercemeti Meâni'l-Kur'ânî'l-Kerim ile'l-Lüğati'l-Kurdiyyeti", Nedvetu Tercemeti Meâni'l-Kur'ânî'l-Kerim Tavkimun li'-Madî ve Tahtitun li'l-Mustakbeli, Medine 23-25 Nisan 2002, s. 7.

[13] Ciwamêr, "Tefsîr û Mealên Kurdî", s. 50-51.

[14] Ciwamêr, "Tefsîr û Mealên Kurdî", s. 51; Meayircî, **el-Hey'etü'l-Âlemiyye li'l-Kur'ani'l-Kerîm**, s. 181.

çe sözcüklerin yanına Arapça kelimelere ve zaman zaman Farsça kelime ve ifadelere de yer vermiştir. Gerekli yerlerde sebeb-i nüzule de temas eden Sa'dî, tam olarak ifade edemediği kelime ve kalıpları açıklığa kavuşturmak için paranteze de başvurmuştur.[15]

1.1.3. Muhammed (Celîzâde) b. Molla Abdullah Koyî

1.1.3.1. Hayatı

Celizâde ailesine mensup olan Muhammed b. Molla Abdullah Koyî, Hicri 1292 yılında Süleymaniye iline bağlı Koysancak'ta dünyaya geldi. Medresede eğitimini tamamlayıp 18 yaşında ilmi icazetini babasından aldı. Hicri 1326 yılında babasının vefatı üzerine "Âlimler Başkanı" lakabı kendisine geçti. 1334 yılında Musul il meclisi üyesi oldu. Koysancak'ta fetva ve kadılık görevlerini ifa etti ve 1924 yılında Irak Kurucu Meclisi'ne ve Irak Anayasa Komisyonu'na seçildi. Ancak 1928 yılında bu görevlerinden istifa ederek tüm zamanını eğitim ve telif işlerine ayırdı. Soranî lehçesinde hazırlanan tefsiri dışında da pek eseri ilim dünyasına kazandıran Molla Muhammed, Ekim 1943'te vefat etti.[16]

1.1.3.2. Tefsîrî Kurdî

Celizâde ailesine mensup Molla Muhammed (Celîzâde) b. Molla Abdullah, tefsirini vefatından birkaç ay önce tamamlamıştır. Tefsirin tamamı henüz yayınlanmamıştır. Şu ana kadar

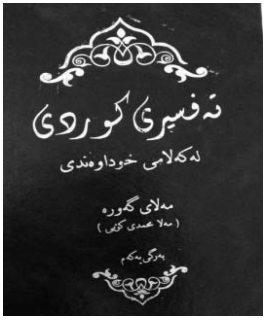
---

15 Ciwamêr, "Tefsîr û Mealên Kurdî", s. 52.

16 Müderris, **Ulemaûna**, s. 534-535; Meayircî, **el-Hey'etü'l-Âlemiyye li'l-Kur'ani'l-Kerîm**, s. 180; Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmud b. Muhammed b. Alî b. Fâris ez-Ziriklî, **el-A'lâm,** Daru'l-İlmi li'l-Melayîn, Beyrut 2002, VI, 245; Ciwamêr, "Tercemetu Meâni'l-Kur'ân", s. 11; Muhammed Ali es-Siverekî el-Kürdî, ***el-Mevsûatü'l-Kübra li Meşahiri'l-Kürd 'abre et-Tarih*,** 1. Baskı, ed-Dar el-Arabiyye li'l-Mavsûat, Beyrut 2008, IV, 256-257.

sadece iki cilt (birinci cilt Bağdat 1968'de ikinci cilt yine Bağdat 1970'de) toplamda 3 cüz'ün tefsiri yayınlanmıştır.[17]

Melayê Gewre (Büyük Molla) olarak da bilinen Molla Muhammed'in tefsiri 2009 yılında yeniden yayımlanmıştır.

Kullandığı Kürtçede Arapça ve kimi yerlerde Farsça sözcükler mevcuttur. Ancak bu kullanımlar, Kürtçe dil gramerini bozacak veya etkileyecek tarzda değildir. İfade biçimi akıcı ve estetiktir. Mümkün mertebe ayetler arasında bağlantı kurmaya çalışmış ve büyük ölçüde başarılı da olmuştur. Zaman zaman kendi şiirlerinden, Arapça ve Kürtçe şiirlerden örnekler getiren Molla Muhammed, tevhit ile ilgili ayetlerde, kimi yanlış düşünce ve oluşumlara cevaplar vermek için uzun açıklamalar yapmış, Mutezile ve Mürciye görüşlerini şiddetle eleştirmiştir. İhtiyaç halinde sünnete, sahabe ve tabiilerin görüşlerine de başvurmuştur. Bazen tevil ve rey metodunu de takip eden Molla Muhammed, yer yer Âlûsî'nin (ö. 1270/1854) kimi açıklamalarına da itirazda bulunmuştur.[18]

[17] Ciwamêr, "Tefsîr û Mealên Kurdî", s. 53**;** Meayircî, **el-Hey'etü'l-Âlemiyye li'l-Kur'ani'l-Kerîm**, s. 180.

[18] Ciwamêr, "Tefsîr û Mealên Kurdî", s. 53.

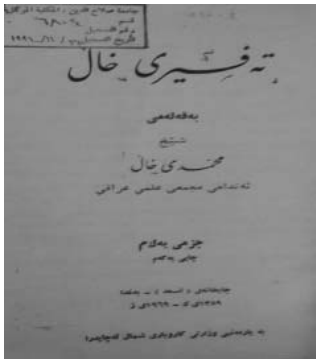
1.1.4. Muhammed Xal

1.1.4.1. Hayatı

Muhammed Hal, 1904'te Irak'ın Süleymaniye şehrinde dünyaya geldi. Bu zat, aydın ve İslam hukukunda temayüz eden Mollalar ailesine mensuptur. Hayatında amansız bir şekilde toplumda var olan hurafelerle mücadele etti. Uzun yıllar Şer'î Mahkemelerde kadılık yaptı. Irak'ın değişik şehirlerinde 27 yıl bu görevi ifa etti. 1962-63 yıllarında ise Bağdat Şer'î Temyiz Mahkemesi üyeliğine seçildi.[19] Muhammed Abduh (ö. 1323/1905), Muhammed Reşid Rıza (ö. 1935) ve Cemâlüddin el-Efgânî'nin (ö. 1315/1897) düşünce ve görüşlerinden çok etkilenen ve gençliğinden itibaren okuma ve araştırmaya önem veren Hal, 1967 yılında emekliliğe ayrıldı ve 1989'da ahirete intikal etti.[20]

1.1.4.2.Tefsîrî Xal

Muhammed Xal, Kur'an'ın sadece sondan iki cüz ile baştan ilk üç cüz'ünü tefsir etmeye muvaffak olmuştur.[21] Yani tam Kur'an tefsiri değildir. Tefsirin birinci baskısı 1969 yılında Bağdat'ta yapılmıştır.

[19] Siverekî, **el-Mevsûatü'l-Kübra**, IV, 164-165.
[20] Ciwamêr, "Tercemetu Meâni'l-Kur'ân", s. 17.
[21] Ciwamêr, "Tefsîr û Mealên Kurdî", 55.

İkinci baskısı ise Süleymaniye şehrinde 2010 yılında yapılmıştır.

تەفسیری خاڵ

بە قەڵەمی

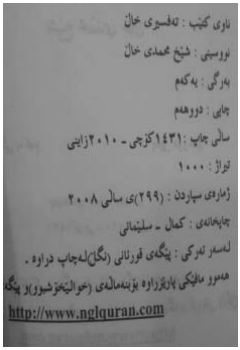
شێخ محەمەدی خاڵ

بەرگی یەکەم

چاپی دووەم

چاپخانەی کەمال - سلێمانی

١٤٣١ کۆچی - ٢٠١٠ زایینی

ناوی کێب : تەفسیری خاڵ

نووسینی : شێخ محەمەدی خاڵ

بەرگی : بەکەم

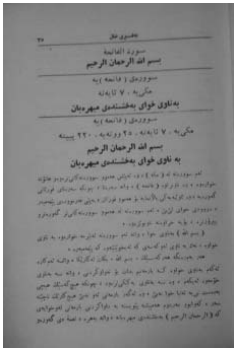
چاپی : دووەم

ساڵی چاپ : ١٤٣١ کۆچی - ٢٠١٠ زایینی

تیراژ : ١٠٠٠

زمارەی سپاردن : (٢٩٩)ی ساڵی ٢٠٠٨

چاپخانەی : کەمال - سلێمانی

بسم الله الرحمن الرحیم

بە ناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

http://www.nqlquran.com

Muhammed Xal, birinci cüz'ün önsözünde önce Kur'an'ın nüzulünden, ayetlerin Mekkî ve Medenî oluşlarından, Kur'an'ın cem'i ve yazılmasından ve Müslümanların buna verdikleri önemden, İslam öncesi hat ve yazım tarihinden, Osman hattından ve âlimlerin bu konudaki görüşlerinden söz etmiştir. Müfessir, ayet meallerini haşiyede verip daha sonra onları açıklamış ve gerekli durumlarda parantez içi açıklamalar yapmıştır.[22]

Edebiyatçı ve Kürtçe sözlük sahibi olması nedeniyle tefsirde kullandığı dilde sade anlatım, estetik ve anlatım güzelliği tebarüz etmektedir. Genel itibarıyla manevi tefsir yöntemine başvurmakla birlikte kimi ayet çevirilerinde harfî tercüme ağır basmaktadır. Kur'an'ı Kur'an'la tefsir etmeye gayret eden Xal, bunun için çoğu kez birbiriyle bağlantılı ayetleri zikretmiş veya okuyucunun ilgili ayete müracaat etmesi için işarette bulunmuştur. Kevni ayetleri derinlemesine işleyen Xal, modern bilimsel delillerle konuyu açıklamış ve bilim adamları-

[22] Ciwamêr, "Tefsîr û Mealên Kurdî", 55.

nın konu hakkındaki sözlerinden alıntılar yapmıştır. Nadir de olsa Arapça gramer konularına da değinen Xal. İ'caz-i İlmî konularında, Abdürrazzak Nevfel'in (ö. 1984) eserlerinden istifade etmiştir.[23]

1.1.5. Abdülkerim el-Müderris

1.1.5.1. Hayatı

Abdülkerim b. Muhammed el-Müderris, Hicri 1323 yılında Süleymaniye şehrine bağlı Tekiyye köyünde dünyaya geldi. Pek çok medresede eğitim gören Müderris Birinci Dünya Savaşı çıktığında Süleymaniye'ye yerleşti Ancak Süleymaniye'de baş gösteren kıtlık nedeniyle oradan Hevraman'a geçti. Daha sonraları hocası Molla Ahmet ile birlikte Hicri 1340'ta Süleymaniye şehrine bağlı Biyare'ye taşındı ve ilmi icazetini alana kadar yanında okumaya devam etti. Hicri 1347 'den itibaren 24 yıl süreyle Biyara'da öğrenci yetiştirdi. 1371 yılında Hac Han camisinde müderris olarak tayin edildi. Bağdat'a gidip, Ahmedî Camii imam hatibi ve Abdülkadir Geylani medresesinde hoca olarak atanmadan önce, Süleymaniye ve Kerkük'te de dersler verdi. 1947 yılında kurulan Irak İlim Akademisi üyeliğine ve Ürdün Arap Dili Akademisi yardımcı üyeliğine seçildi. Emekliliğe ayrılmasına rağmen ömrünün son demlerine kadar ders ve fetva vermeyi sürdüren Abdülkerim el-Müderris, 29/30 Ağustos 2005'te gece saat 12'de 104 yaşında Allah'ın rahmetine kavuştu.[24]

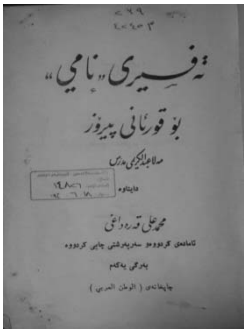
1.1.5.2. Tefsîrî Namî

Abdülkerim el-Müderris'in Arapça *Mevahibu'r-Rahman fî Tefsiri'l-Kur'an* ve Kürtçe *Tefsîrî Namî* olmak üzere iki tefsi-

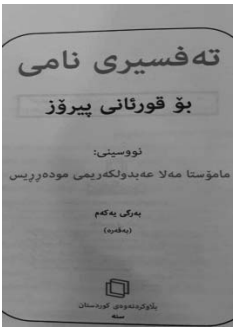
[23] Ciwamêr, "Tefsîr û Mealên Kurdî", s. 56.

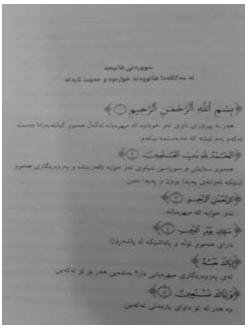
[24] Müderris, **Ulemaûna**, 324-332. Ayrıca bkz. Allame Mamoste Molla Abdülkerim el-Müderris, (1392 ş.), http://hajimamosta.blogfa.com/cat-2.aspx (07.05.2015).

ri bulunmaktadır. Yedi ciltlik *Tefsîrî Namî* adlı tefsirin ilk beş cildi 1980, 1981 ve 1982 yıllarında, Muhammed Ali Karadağî tarafından yayına hazırlanarak Daru'l-Hurriye yayınevinden neşredilmiştir.[25]

Eserin ikinci baskısı Rauf Mahmudî editörlüğünde 2010 yılında İran'ın Senendec (Sîne) şehrinde ve altı cilt olacak şekilde basılmıştır.

Tefsirinde âlimlerin ihtilaflarına değinip ahkâm ayetlerini etraflıca inceleyen Molla Abdülkerim, fıkhî meselelerde tercihini sürekli Şafii mezhebinden yana kullanmıştır. Ayrıca tefsirde hadis, âlimlerin sözleri ve tefsir kaynaklarından deliller

[25] Meayircî, **el-Hey'etü'l-Âlemiyye li'l-Kur'ani'l-Kerîm**, s. 182.

getirmiş ve gerektiğinde bunları tartışmıştır. Konu birliği oluşturan ayetler arasında bağlantılar kurarak ayetleri tefsir etmiş ve birkaç anlama gelebilecek ayetleri de, farklı ayet ve değişik hadislerden yola çıkarak çözümlemeye çalışmıştır. Sebeb-i nüzule de yer veren müfessir, gerekli durumlarda Nahiv, Sarf ve Belagat konularına da değinmiştir.[26]

1.1.6. Osman b. Abdülaziz b. Muhammed (Helebçeyî)

1.1.6.1. Hayatı

Osman b. Abdülaziz, 1920 yılında Halepçe'ye bağlı Barîs köyünde dünyaya geldi. Osman, Molla Salih ile babası Abdülaziz'in gözetiminde büyüdü ve ilmî icazetini de babasından aldı. 1954 yılında, Emced ez-Zehâvî ve Muhammed Mahmut es-Sevvaf sayesinde 'İslam Hareketi'ne katıldı. 1958 yılında, komünistlerin kurdukları komployla mahkemeye sevk edildi ve beraat etti. Abdülkerim Kasım hükumetinin vermiş olduğu kararla Irak'ın güneyinde bulunan Nasiriye şehrine sürgün edildi ve orada 9 ay kaldıktan sonra memleketine döndü. Halepçe şehrinin kimyasal silahlarla bombalanması sonrasında yurdunu terk etti. İlmi faaliyetlerini sürdürmek için 1991 yılında yine memleketine döndü. Molla Osman, 1998 yılında vefat etti.[27]

1.1.6.2. Tefsîrî Qur'anî Pîrûz

Tefsir, edebi bir dille hazırlanmıştır. Müfessir, sûre girişlerinde, sûrenin amaç ve hedeflerini bir girişle açıkladıktan sonra ayetlerin mealine, daha sonrasında ise tefsirine yer vermiş-

---

26 Ciwamêr, "Tefsîr û Mealên Kurdî", s. 56-57.

27 Ciwamêr, "Tefsîr û Mealên Kurdî", s. 58. Muhsin Ciwamêr, ölüm tarihini 1998 olarak vermektedir. Ancak şu bilgiyi de aktarmakta yarar görüyoruz: 12.05.1999 yılında tedavi görmek için gittiği Şam'da vefat etti. Bkz. Şeyhü'l-Mücahidine'l-Ekrad Osman b. Abdulaziz, http://www.almeshkat.net/vb/showthread.php?t=13868#gsc:tab=0 (07.05.2015).

tir. Harfî tercümeden uzak ve birkaç anlama gelen sözcüklere, birden fazla anlam vermeye çalışmıştır. İnsanların, göklerin ve yerin yaratılışı hakkındaki ayetlerin tefsirinde bilimsel kaynaklardan alıntılar yapmıştır. Tefsirinde daha ziyade eğitici noktalara yoğunlaşmıştır. Abdülkerim el-Müderris'in tefsiri dışında kaleme alınan en geniş Kürtçe tefsir, Molla Osman'ın tefsiridir.[28]

1.1.7. Mahmut Kelalî

1.1.7.1. Hayatı

Mahmut Kelalî, Irak'ın Süleymaniye şehrinde dünyaya geldi. Kur'an-ı Kerim derslerini babası Molla Abdullah Kelalî'den aldı. Bağdat İlahiyat Fakültesi mezunu olan Mahmut, aynı Üniversitede Yüksek Lisans da yapmıştır. Muhsin Ciwamêr'ın, 2003'te yayınlanan makalesinde hâlâ hayatta olduğunu belirtmektedir.[29]

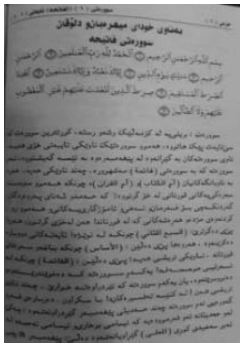
1.1.7.2. Tefsîrî Rewan

Tefsîrî Rewan bo Têgiyiştinî Qur'an adlı eserin birinci baskısı, 1997 yılında *Tefsîrî Rewan bo Têgiyiştinî Qur'an* adıyla Eğitim Bakanlığı; ikinci baskısı ise *Xulaseyi Tefsîrî Rewan bo Têgiyiştinî Qur'an* 2013 yılında Lübnan Beyrut'ta Darü'l-Marife tarafından yapıldı. Eserin yayımlanma izni ise Süleymaniye'de bulunan Aram yayınevine aittir.

---

[28] Ciwamêr, "Tefsîr û Mealên Kurdî", s. 59.
[29] Ciwamêr, "Tefsîr û Mealên Kurdî", s. 61.

Tefsirin sadece dört cüz'ünü inceleyen Muhsin Ciwamêr, tefsir hakkında özetle şu değerlendirmede bulunmaktadır: Müfessir, sureleri bölümlere ayırmış ve ayetlerin içeriğine uygun başlıklar kullanarak tefsir etmiştir. Zorlamalardan uzak, sağlam ve düzgün bir dil kullanmış ve gerekli yerlerde esbabı nüzule de temas etmiştir. Ayetleri hadis, sahabe sözleri, tabiiler ve âlimlerin sözlerine dayanarak tefsir etmiştir.[30]

1.1.8. Burhaneddîn Muhammed Emin Abdülkerim

1.1.8.1. Hayatı

Burhaneddîn Muhammed Emin'in hayatı hakkında her-

[30] Ciwamêr, "Tefsîr û Mealên Kurdî", s. 61.

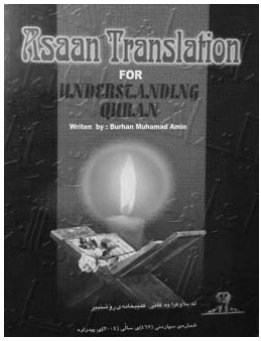
hangi bir bilgiye ulaşamadığımızdan, sadece tefsiri hakkındaki değerlendirmeyi vermekle yetineceğiz.

1.1.8.2. Tefsîrî Asan

Her ne kadar tefsir adını taşısa da, aslında bu bir meâl çalışmasıdır. 2004 yılında İran'ın Kum şehrinde Kur'ân-ı Kerim Resmi Basım Kurum'u kararıyla bu meâlden 5000 adet basılmıştır. Rewşenbîr kitapçısı tarafından dağıtımı yapılmaktadır.

Manevi tefsir yöntemiyle ayetleri tercüme eden ve zaruret halinde parantez içi açıklamalar da yapan Burhaneddîn, tefsirinde kolay ve anlaşılır bir dil kullanmıştır. Tefsirin bazı bölümlerinde Farsça kelime ve ifade biçimlerinin hâkim olduğu gibi bazı ifade biçimlerinin gözden geçirilmesi gerek-

mektedir. Bazı yerlerde ise kısaca sebeb-i nüzule temas eden Burhanettin, meşhur ve muteber tefsirlere dayanarak tefsirini hazırlamıştır.[31]

1.1.9. Nizamüddin Abdülhamid

1.1.9.1. Hayatı

Nizamüddin Abdülhamid, 1921 yılında Kerkük'te âlim bir ailede dünyaya geldi. İlk ve orta eğitimini Kerkük'te, lise ve Üniversiteyi ise Bağdat'ta Daru'l-Ulûm'da 1846 yılında tamamladı. Devlet dairelerinde farklı mevkilerde görev alan Abdülhamid, 1974 yılında İslam Hukukunda Yüksek Lisans tezini imtiyaz derecesiyle verdikten sonra İlahiyat Fakültesinde öğretim üyeliğine seçildi ve yaptığı ilmi faaliyetler neticesinde profesörlük unvanını aldı. 1993 yılında emekliliğe ayrıldı. Hartum Üniversitesinden gelen davet üzerine üç yıl kadar Sudan'da kaldı. Daha sonra İngiltere'ye göç ederek Bristol şehrine yerleşti.[32]

1.1.9.2. Qur'anî Pîrûz

Nizamüddin Abdülhamid, "Qur'anî Pîrûz" Kur'an-ı Kerim'in Kürtçe/Soranî tefsirini, Sudan'da yazmaya başlamış ve İngiltere'nin Bristol'e yerleştikten sonra da bitirene kadar ara vermeden devam etmiştir. Nizamüddin tefsirinde, kimi müfessirlerin şaz görüşlerine karşı mesafeli durmuş ve modern Kürtçe sözcükler diye tabir ettiği kelimeleri kullanmaktan imtina etmiştir. Kevni ayetleri detaylı işleyen ve zaman zaman esbab-ı nüzule de değinen müfessirimiz, ayetleri, kesinlik kazanmamış bilimsel teorilerle tefsir etmediği gibi, Kur'an'da, neshin çok olduğu düşüncesine de katılmaz.[33]

---

31 Ciwamêr, "Tefsîr û Mealên Kurdî", s. 61.
32 Ciwamêr, "Tefsîr û Mealên Kurdî", s. 62.
33 Ciwamêr, "Tefsîr û Mealên Kurdî", s. 62. Ayrıca bkz. Nîzamudin Ebdulhemîd,

1.1.10. Mahmut Ahmedî Dêkewlan (Dikevlan)

1.1.10.1.Tefsîrî Gulbijêr

Muhsin Ciwamêr'in, 2003'te yayımlanan *Ji Destpêkê Heya bi Îro Tefsîr û Mealên Kurdî* adlı çalışmasında, Mahmut Ahmedî Dêkewlan (Dikevlan)'ın hayatta olduğunu belirtmiştir.[34] Uzun araştırmalar yapmamıza rağmen, yazarın hayatı hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadığımızdan *Tefsîrî Gulbijêr* tefsiri hakkında kısa bir bilgi vermekte yetineceğiz.

Bu tefsir, İran Kürdistan'ında yayımlanan (1984) ilk Kürtçe tefsirdir. Mütevazı, düzensiz ve okuyucuyu zorlayan bir şekilde yayımlanan tefsir, 15 ciltten oluşmaktadır. Sure girişlerinde surenin bir önceki sure ile bağlantısını kurmaya gayret eden müfessir, surelerin ayet ve kelime sayısını hatta kimi yerlerde harf sayısını, surenin amaç ve hedeflerini özet halinde vermiştir. Tefsirinde, İsrailiyyât türü rivayetlere karşı mesafeli duran müfessir, sure başlarında geçen (Âdiyât, Tîn, Zeytûn) gibi sözcüklere, muteber müfessirlerin görüşlerine aykırı anlamlar vermesi nedeniyle eleştirilmiştir. Son olarak tefsirde kullandığı dil, üst düzey olmamakla birlikte anlaşılır ve manayı ifade etmede yeterlidir. [35]

1.1.11. Muhammed Salih İbrahîmî

1.1.11.1. Hayatı

Araştırmacı, yazar, mütercim, gazeteci ve Tahran Üniversitesi İslam Mezhepleri Bölümünde akademisyen olan Muhammed Salih İbrahîmî (Shapoll) 1933 yılında Doğu Kürdistan'ın Mahabad şehrinde dünyaya geldi. Salih İbrahîmî'nin, Kürtçe Kur'an-ı Kerim tercümesi dışında, 30'un üzerinde Kürtçe eser ve tercümesi bulunmaktadır.[36]

"Çend Tefsîrên Kurdî yên Qur'ana Pîroz", trc: Abdurrahman Cûdî, **Nûbihar**, c: 7, sayı: 75-76, Tîrmeh/Temmuz 1999, s. 14-15.

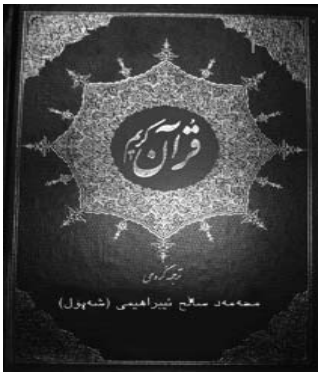
[34] Ciwamêr, "Tefsîr û Mealên Kurdî", s. 57.

[35] Ciwamêr, "Tefsîr û Mealên Kurdî", s. 57-58.

[36] http://www.salehebrahimi.com/ (07.05.2015).

1.1.11.2. Qur'anî Kerim (Terceme Kurdî)

Muhammed Salih İbrahîmî'nin, 1961 yılında tamamladığı Kur'an-ı Kerim Kürtçe meali, Kürtçe yayın yapan "Awîne" dergisinin yazarı Kazım Muslihâbadî Nehrî'nin yardımlarıyla 1997'da Sazman-ı Tebligat-ı İslami yayınlarından çıkmıştır.[37]

Meal, Kürtçe Soranî lehçesi ve Kurdî Arap alfabesi kullanılarak hazırlanmıştır. Mealin dış sayfasında "*Kur'an-ı Kerim*" altında "*Terceme Kurdî*" (Kur'an-ı Kerim, Kürtçe tercüme), en altta ise mütercimin adı bulunmaktadır. Yaygın olanın aksine mealde, Kur'an-ı Kerim'in standart Arapça metni, yer almamaktadır. Surelerin ayet sayısı ve Mekke veya Medine de nazil olmuştur şeklindeki kısa bilgilerden sonra, çerçeve içinde ayetlerin mealine geçilmiş ve ayetlerin meali, numara ile belirtilmiştir. Mealin sağ üst bölümde cüz, sol bölümde ise sure adı ve numarası verilmiştir.[38]

İbrahîmî'nin, Kürtçe Kur'an-ı Kerim tercümesi, şimdiye kadar altı kez ve birçok defa da Tahran, İran Kürdistan'ı ve

[37] Muhammed Salih İbrahîmî, **Kur'an-ı Kerîm (Terceme Kurdî)**, y.y., trs, s. 604.

[38] Bu adresten meale ulaşmak mümkündür: http://www.salehebrahimi.com/books/koran.html

Irak'ta mütercimden izinsiz olarak basılmıştır. İbrahimî'nin, Kur'an-ı Kerim tercümesi dışında, Yusuf ve Fatiha surelerinin tefsiri de bulunmaktadır.[39]

1.1.12. Mamoste Hejar Mukriyanî

1.1.12.1. Hayatı

Edebiyatçı ve şair Mamoste Hejar, 1921 yılında Mahabat'ta[40] dünyaya geldi. Asıl adı Abdurrahman Şerefkendî'dir. Hejar, okuma yazmayı molla olan babasından öğrendi. On altı yaşına geldiğinde Farsça ve Kürtçe şiirler yazmaya başladı. 1946 yılında Mahabad Kürt Cumhuriyeti'nin yıkılmasından sonra İran Emniyet Güçleri tarafından tutuklandı ve büyük işkencelere maruz kaldı. Bir yolunu bulup Irak Kürdistan bölgesine kaçan Hejar, sahte bir kimlikle Bağdat'a gitti. Yakalandığı akciğer hastalığı nedeniyle Lübnan'da uzun süre tedavi gördü. Irak Emniyet Güçlerinin gerçek kimliğini tespit etmeleri üzerine, zorunlu olarak Suriye'de Haco Ağa'nın (ö. 1940) yanına yerleşti. 1958 yılında yapılan askeri darbe sonrasında Bağdat'a döndü. Bir yıl süre kadar Sovyet Birliği'nde de kalan Mam Hejar, 1960'da Irak'a döndü ve Molla Mustafa Barzani öncülüğündeki Peşmerge güçlerine katıldı.[41] Daha sonraları İran'ın Kerec şehrine yerleşen Hejar, 69 yaşında vefat etti ve Mahabad'da defnedildi.[42]

1.1.12.2. Qur'anî Pîrûz

Asıl adı Abdurrahman Şerefkendî olan edebiyatçı ve şair

---

[39] Yayımlanmış eserleri için bkz. http://www.salehebrahimi.com/books/booksfar.html

[40] Aslında Mahabad'a yakın olan Şerefkend köyünde dünyaya geldi.

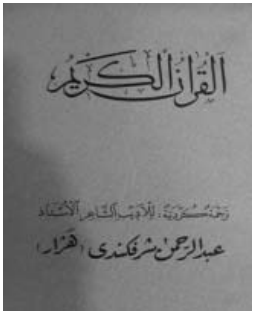
[41] Bkz. Feqî Huseyn Sağniç, **Dîroka Wêjeya Kurdî**, Weşanên Enstîtuya Kurdî ya Stenbolê (İstanbul Kürt Enstitüsü Yayınları), İstanbul 2002, s. 309-311.

[42] Derguzeşti "Abdurrahman Şerefkendî" edib ve muhakkıkî Kurd (1393 ş.), (02.12.1393), http://www.cgie.org.ir/fa/news/27846 (07.05.2015).

Mamoste Hejar Mukriyanî, vefatından kısa bir süre Qur'anî Pîrûz adında bir meal hazırlamıştır.

Mealini 1989 yılında yazmaya başlamış ve nispeten kısa bir süre zarfında tamamlamıştır. Meal, 2000 yılında Tahran'da (İntişârât-i Tazenigah Neşr-i İhsan yayınlarından) bir kurul tarafından yayımlanmıştır.[43]

Bu arada mealin basımında, farklı bir yöntem takip edilmiş ve Kur'an'ın Arapça metni ile Kürtçe/Soranîce meali, farklı sayfalarda verilmiştir. Bu sebeple normalde 604 sayfa olması gerekirken meal, 1208 sayfaya ulaşmıştır. Mealde, neredeyse parantez hiç kullanılmamıştır. Ayrıca dipnotlarda verilen sözcük açıklamaları da dikkat çekmektedir. Bazı Kürtçe mealler-de görülenin aksine, surelerin orijinal isimleri korunmuştur. Mealin son bölümünde sure fihristi ile birlikte vakıf alametleri ve buna tekabül eden nokta, virgül, soru işareti, vs. imla işaretlerine de yer verilmiştir.

[43] Mamoste Hejar, **Qur'anî Pîrûz**, İntişârât-i Tazenigah Neşr-i İhsan, y.y., trs, (önsöz) s. yok.

1.1.13. İbrahîm Merdûxî (Merduhî)

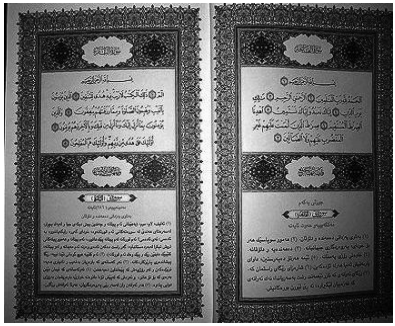
1.1.13.1. Hayatı

Köklü dinî bir aileden gelen İbrahim Merdûxî, 1947 yılında İran'ın Kürdistan bölgesindeki Merivan şehrinde dünyaya geldi. 1960'lı yılların sonlarına doğru Irak Kürdistan'ında Müslüman Kardeşler hareketine katıldı. İran'da, Kur'an Mektebi ve Müslüman Kardeşler hareketinin belirgin simalarından olan Üstat Nasir Sübhanî (ö. 1990) ve Ahmet Müftizâde (ö. 1993) ile birlikte 1979 devrimine iştirak etti. Üstün edebi ve şiir yeteneği bulunan Merdûxî'nin, edebi ve düşünsel pek çok eseri bulunmaktadır.[44]

1.1.13.2. Tişkî le Qur'anî Pîrûz

"Tişkî le Qur'anî Pîrûz" adlı Kur'an-ı Kerim Kürtçe/Soranîce meali, İran'ın Kürdistan bölgesindeki Merivan şehrinde 1947 yılında dünyaya gelen İbrahim Merdûxî tarafından hazırlamıştır.

[44] İbrahimMerduxî, http://forum.mohtawa.org/index.php/%D8%A5%D8%A8%D8%B1%D8%A7%D9%87%D9%8A%D9%85_%D9%85%D8%B1%D8%AF%D9%88%D8%AE%D9%8A (07.05.2015).

1998'de Kur'an-ı Kerim'in Kürtçe mealini yazmaya başlayan Merdûxî, çalışmasını 2011 yılında tamamlamıştır. Arapça, Kürtçe ve Farsça dillerinde yazılan toplamda 14 eserden yararlanarak, usandırıcı uzatmalardan, meramı ifade etmekten aciz kısaltmalardan kaçınarak ve Kürtçenin her lehçesinden sözcükler seçerek mealini hazırlamıştır. Eser, Süleymaniye şehrinde bulunan "Âra" yayınevi tarafından tek cilt halinde basılmıştır.[45]

Yukarıda adları geçen tefsir ve meal çalışmaları dışında, İsmail Sigêrî'nin *Tefsîra Jiyan*[46] (Envarû Dicle Matbaası, 3. Baskı 2008) adlı meali ile birlikte Molla Muhammed Molla Salih tarafından hazırlanan ve Dr. Kemal Sadık Lek ile Prof. Dr. Ümit Ömer el-Cürûstanî'nin tetkikleri sonucunda, Suudi Arabistan Krallığı Kral Fahd Mushaf-ı Şerif Basım Kurumu tarafından Hicri 1433/2011'de Medine'de basılan, *Qur'anî Pîroz legel Wergêranî Manakanî bû Zimanî Kurdî*[47] adlı meali de burada zikretmek gerekir.

Bunların dışında da daha pek çok tefsir ve mealin olduğunu veya yazıldıklarını tahmin etmekteyiz. Ancak haklarında bilgi elde edebildiklerimiz bunlarla sınırlıdır.

1.2. KURMANCÎ MEAL VE TEFSİR ÇALIŞMALARI

Genel olarak Kürtler, maruz kaldıkları bir takım siyasî

---

45 27 Aralık 20011'de kendisiyle yapılan bir röportajdan alınmıştır. Bkz. Goftugoyê kotah ba Ustad Îbrahîm Merduxî, (1390/09/06, ş.), http://www.islahweb.org/content/2011/11/4665 (07.05.2015).

46 Bkz. İsmail Sigêrî, **Tefsîra Jiyan Ravekirina İsmail Sigêrî**, ed., İsmail Taha Şahin ve Şaban Kehî, Matbaatû Envarû Dicle, y.y. 2008, Önsöz (هـ).

47 Molla Muhammed Molla Salih Bamûkî, **Qur'anî Pîroz legel Wergêranî Manakanî bû Zimanî Kurdî**, mrc: Kemal Sadık Lek ile Umîd Ömer el-Cürûstanî, Mecmau'l-Melik Fahd li Tibaati'l-Mushafi'ş-Şerif, Medine 1433/2012, (önsöz) s. yok. Meale şu adresten ulaşmak mümkündür: http://library.tafsir.net/book/6293

baskılar ve Kürtçe yayın yasağı gibi olumsuzluklardan dolayı yakın bir zamana kadar, Kürtçe meal ve tefsir çalışmalarına neredeyse hiç ilgi gösteremediler. Diğer bir ifadeyle Kürtçe çalışmalarının –dinî yayınlar dahi– yakın bir tarihe kadar siyasî propaganda ve bölücülük faaliyeti olarak görülmesi ve Kürtlerin, kendi anadil ve kültürlerine yeteri derecede önem göstermemeleri gibi nedenler, bu tür çalışmaların geç başlamasında etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Bu arada meal ve tefsire dair yapılan çalışmaların neredeyse tamamı doğu medreselerinde eğitim görmüş kişiler tarafından yapılmıştır.

Bu başlık altında, Kürtçenin Kurmancî lehçesinde hazırlanan meal ve tefsir çalışmaları hakkından -yayınlanma tarihleri esas alınarak- bilgi verilecektir.

1.2.1 Kamran Âlî Bedirxan (Bedirhan)

1.2.1.1. Hayatı

Cizre Miri (Mîrê Cizîra Botan) Bedirhan paşanın (ö. 1870) torunu olan Kamran Âlî Bedirhan, 1895 yılında dünyaya geldi. İlk ve orta eğitimini İstanbul'da gördü. Yüksek Öğrenimi için, Celadet Âlî Bedirhan ile birlikte Almanya'ya (1922) gitti. Kamran Âlî, Leipzig Üniversitesinde hukuk alanında doktorasını tamamlayıp Almanya'dan döndü. Şam'a, daha sonra Beyrut'a yerleşen Kâmuran, avukatlık mesleği yanında Roja Nû ve Stêr gazetelerini de çıkardı. 1947 yılında Fransa'ya yerleşti ve Sorbonne Üniversitesi Ortadoğu Dilleri Bölümü'nde Kürtçe dersleri vermeye başladı ve aynı Üniversitede profesörlük unvanını aldı. Kâmuran, 04 Aralık 1978'de Fransa'da vefat etti.[48]

---

[48] Rojan Hazim, "Mîr Kamiran A. Bedir-Xan", **Nûdem** (Kovara Hunerî, Edebî û Çandî/Edebiyat Kültür ve Sanat Dergisi), sayı: 15, Payiz/Sonbahar 1995, s. 16-

1.2.1.2. (Ji) Tefsîra Quranê

Kamran Âlî Bedirhan tarafından hazırlanan bu meal, Hawar[49] dergisi ile Roja Nû[50] gazetesinin farklı sayılarında[51] *Tefsîra Quranê* başlığıyla yayımlanmıştır.

18; ayrıca bkz. Mehmet Uzun, **Kürt Edebiyatı Antolojisi**, trc: Metin Aksoy, İthaki Yayınları, İstanbul 2007, s. 228-229; Feqî Huseyn, **Dîroka Wêjeya Kurdî**, s.519. (Kimi araştırmacılara göre Dr. Kâmuran Âlî Bedirhan, Suriye'nin Trablus şehrinde dünyaya geldi. Diğer bazıları ise, doğum yerini İstanbul olarak belirtmektedirler. Bkz. Hazim, **Nûdem**, sayı: 15, Payiz/Sonbahar 1995, s. 16).

49 Bkz. Kamran Alî Bedir-Xan, "Tefsîra Quranê" **Hawar Kovara Kurdî** (Hawar Kürtçe Dergi), Amadekar/haz., F. Cewerî (Weşanê Nûdem Sockholm 1998), c: II, sayı: 27, Nisan 1941, s. 685-686 (Fâtiha sûresi ile Bakara, 2/27); c: II, sayı: 28, Mayıs 1941, s. 705-706 (Bakara, 2/28-61); c: II, sayı: 29, Haziran 1941, s. 725-726 (Bakara, 2/62-89); c: II, sayı: 30, Temmuz 1941, s. 745-746 (Bakara, 2/90-113); c: II, sayı: 31, Ağustos 1941, s. 765-766 (Bakara, 2/114-139); c: II, sayı: 32, Eylül 1941, s. 785-786 (Bakara, 2/140-166); c: II, sayı: 33, Ekim 1941, s. 805-806 (Bakara, 2/167-186); c: II, sayı: 34, Ekim 1941, s. 825-826 (Bakara, 2/187-203); c: II, sayı: 35, Kasım 1941, s. 845-846 (Bakara, 2/204- 221); c: II, sayı: 36, Aralık 1941, s. 865-866 (Bakara, 2/222-232); c: II, sayı: 37, s. 885 (Bakara, 2/233-249); c: II, sayı: 38, Ocak 1942, s. 905-906 (Bakara, 2/250-267); c: II, sayı: 39, Şubat 1942, s. 925-926 (Bakara, 2/268-282); c: II, sayı: 40, Şubat 1942, s. 941-942 (Bakara, 2/283-286; Âl-i İmrân, 3/1-19); c: II, sayı: 41, Mart 1942, s. 957-958 (Âl-i İmrân, 3/20-41); c: II, sayı: 42, Nisan 1942, s.973-974 (Âl-i İmrân, 3/42-68); c: II, sayı: 43, Mayıs 1942, s. 989-990 (Âl-i İmrân, 3/69-91); c: II, sayı: 44, Mayıs 1942, s. 1005-1007 (Âl-i İmrân, 2/92-117); c: II, sayı: 45, Haziran 1942, s. 1020-1021 (Âl-i İmrân, 3/118-152); c: II, sayı: 46, Temmuz 1942, s. 1035 (Âl-i İmrân, 3/153-157); c: II, sayı: 47, Temmuz 1942, s. 1043 (Âl-i İmrân, 3/158-167); c: II, sayı: 48, Ağustos 1942, s. 1051 (Âl-i İmrân, 3/168-177); c: II, sayı: 49, Eylül 1942, s. 1059 (Âl-i İmrân, 3/178-186); c: II, sayı:50, Ekim 1942, s. 1071 (Âl-i İmrân, 3/187-198); c: II, sayı: 51, Kasım 1942, s. 1079 (Âl-i İmrân,3/199-200; Nisâ 1-5). Derginin 52. Sayısında meal yayınlanmadı. c: II, sayı: 53, Mart 1943, s. 1107 (Nisâ, 4/6-12); c: II, sayı: 54, Mayıs 1943, s. 1115 (Nisâ, 4/13-22); c: II, sayı: 55, Haziran 1943, s. 1123 (Nisâ, 4/23-30); c: II, sayı: 56, Temmuz 1943, s. 1131 (Nisâ, 4/31-39); c: II, sayı: 57, Ağustos 1943, s. 1139 (Nisâ,4/40-48).

50 1943-46 yılları arasında Beyrut'ta Kürtçe ve Fransızca yayın yapan bu gazete, toplamda 73 sayıdır. Kamran Alî Bedir-Xan'ın hazırlamış olduğu Kur'an'ı Kerim meali, "Hawar" dergisinin yayınına son vermesinden sonra, bu gazetenin 57.59, 61, 63, 64, 66, 68, 69, 70-71 ve 72 sayılarında yayınlandı.

51 Bkz. Kamran, "Tefsîra Quranê", Roja Nû, 24.09.1945, s. 3, (Nisâ, 4/49-78); 08.10.1945, s. 2-3, (Nisâ, 4/79-128); 05.11.1945, s. 2, (Nisâ, 4/129-172); 26.11.1945, s. 2-3, (Nisâ, 4/173-175; Mâide, 5/1-33); 17.12.1945, s. 2-3, (Mâide, 5/34-72); 14.01.1946, s. 2-3, (Mâide, 5/73-122); 04.02.1946, s. 1-2, (En'âm, 6/1-46); 25.02.1946, s. 2, (En'âm, 6/47-83); 25.03.1946, s. 2, (En'âm, 6/84-122); 13.05.1946, s. 1, (En'âm,

Hawar dergisinin 27-54. sayılarında yayınlanan bölümler, 1971 tarihinde Paris Kürt Enstitüsü tarafından, *Ji Tefsîra Quranê* başlığıyla basılmıştır.

Kamran'ın, Hawar dergisinin 27. sayısında "*Allah'ın lütfuyla, Kur'an'ın tefsirini (mealini) tamamladık*"[52] ifadesinden mealin, tamamlandığını anlamaktayız. Ancak şimdiye kadar tamamı değil; sadece ilk altı sûrenin meali yayımlanmıştır.

Bu arada ilgili çalışmada her ne kadar tefsir ismi geçse de aslında bu bir meal çalışmasıdır. Bu ismin verilmesinin nedeni de o dönemde *meal* kavramının yaygın olmamasından dolayı olmalıdır. Ayrıca mealin, dergi ve gazetede yayınlanması sebebiyle ayetlerin Arapçasına da yer verilmemiştir.

Mealin genel özelliklerine gelince, mealde serbest tercüme yöntemi hâkim olup sade ve gayet anlaşılır bir dil kullanılmıştır. Fatiha sûresinde ayetler, bir bölüm halinde rakam verilmeden tercüme edilmiş, diğer sûrelerde ise ayet numaraları belirtilmiştir. Bu arada Arapça orijinalleri yerine, sûrelerin Kürtçe tercümeleri verilmiştir. Ayrıca sûrenin kaç ayet olduğu ve nerede nazil olduğu şeklindeki bilgilerin yanı sıra, dipnot[53] ve parantez içi açıklamalara da başvurulmuş ve okuyucuya yabancı veya ağır gelir düşüncesiyle, "Rahman" ve "Rahim" örneklerinde olduğu gibi kelimenin Arapçasına (;) işaretinden sonra Kürtçesine yer verilmiştir.[54] Bunun dışında Mealde sehven bir takım hatalar da meydana gelmiştir.[55]

6/123-165).

52 Bkz. Kamran Alî Bedir-Xan, "Tefsîra Quranê" **Hawar Kovara Kurdî** (Hawar Kürtçe Dergi), Amadekar/haz. F. Cewerî (Weşanên **Nûdem** Sockholm 1998), c: II, sayı: 27, Nisan 1941, s. 686.

53 Bkz: **Hawar**, c: II, sayı: 33, s. 806, c: II, sayı: 37, s. 886; Kamran Bedir-Xan, **Ji Tefsîra Quranê**, Paris Kürt Ensititüsü, Paris 1971, s. 23, 37. **Hawar**'da olduğu halde Paris baskısında yer almayan dipnotu karşılaştırmak için bkz. **Hawar**, c: II, sayı: 41, s. 957 ve **Ji Tefsîra Quranê**, s. 49.

54 Bkz: **Hawar**, c: II, sayı: 27, s. 685; Kamran, **Ji Tefsîra Quranê**, s. 1.

55 Bkz: **Hawar**, c: II, sayı: 51, s. 1079; **Ji Tefsîra Quranê**, s. 72; **Roja Nû**, (sayı: 63),

1.2.2. Fâtiha Sûresi Meali

Hicri 1365/Miladi 1946 yılında Abdülkerim el-Kurdî el Medenî tarafından hazırlanan Fâtiha sûresinin meali, Muhammed Hamidullah (ö. 2002) ile Tunuslu Hicri Bey'in birlikte kurdukları France-Islam adlı aylık dergide yayımlanmıştır.[56]

Hamidullah, pek çok dilde yapılan Fatihâ sûresinin tercümelerini bir araya getirmiş ve "Translations of The Qur'an in Every Language" adıyla yayınlamıştır. Dördüncü baskıya hazır olan eserde Fâtiha sûresinin 142 dilde tercüme örnekleri vardır.[57]

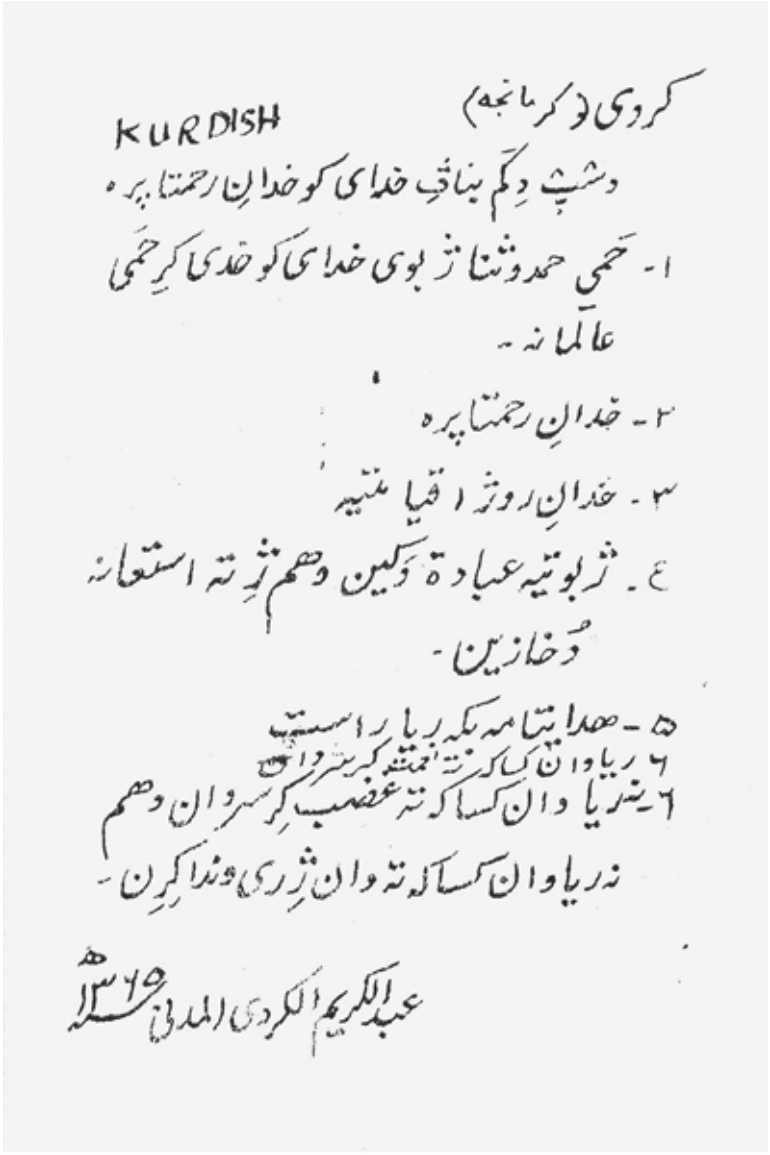
Kurdî Arap alfabesiyle yazılan mealin orijinali şöyledir: [58]

26.11.1945, s. 2.

[56] Bkz: İhsan Süreyya Sırma, "Paris Müslümanları Öksüz", **Yeni Dünya Dergisi**, Mayıs 1997, yıl 4, sayı: 44, s. 49.

[57] Hamidullah, **İslam Peygamberi**, trc: Salih Tuğ, 5. Baskı, İrfan Yayımcılık ve Ticaret, İstanbul 1993, s. 1161.

[58] Muhammed Hamidullah'ın yayına hazırladığı "**Translations of The Qur'an in Every Language"** adlı eser, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesinde (nr. 10017677) bir nüshası mevcuttur. Bu eserin "**el-Qur'an bi Külli Lisan"** adıyla Arapça basımı da yapılmıştır. Hindistan'ın Hyderabad/Deccan şehrinde yayınlanan bu eserin birinci (1945) baskısında 23, ikinci (1946) baskısında 43, üçüncü (1947) baskısında 67 ve dördüncü (1948) baskısında 142 farklı dilde Fatihâ sûresinin tercümeleri vardır. Kürtçe meal, 1947'de yayınlanan baskıda yer almaktadır.

كردى (كرمانجه)

KURDISH

دشێ دِكم بناڤِ خداى كو خدانِ رحمتا بره

١- حمى حمد وثنا ژبوى خداى كو خدى كرِ حمى عالمانه -

٢- خدانِ رحمتا بره

٣- خدانِ روژا قيامتێ

٤- ژبوتيه عبادة وكين وهم ژِ تة استعانه دخازين -

٥- هدايتا مه بكه ريا راستێ

٦- ريا وان كسا كه تة نعمتێ كرِ سروان

٦- نه ريا وان كسا كه تة غضب كرِ سروان وهم نه ريا وان كسا كه تة وان ژِ ردى وندا كرِن -

عبد الكريم الكردى المدنى ١٣٦٥هـ

Tercümenin Transkripsiyonu ve Türkçesi:
Kurdî (Kurmancî)/Kürtçe (Kurmancî)

Destpê dikem bi navê Xudayê ku xudanê rehmeta pir e./ Rahmeti bol olan Allah'ın adıyla başlıyorum.

1- Hemî hemd û sena ji boy Xudayê ku Xwedîkerê hemî aleman e./Tüm övgüler âlemlerin Rabbi olan Allah'adır.

2- Xudanê rehmeta pir e./Çok merhametlidir.

3- Xudanê roja qiyametê ye./Kıyamet gününün sahibidir.

4- Ji bo te ye ibadet dekîn û hem ji te îstiane duxwazîn./Senin içindir ibadet ediyoruz ve hem senden yardım diliyoruz.

5- Hidayeta me bike rêya rast./Bizi doğru yola ilet.

6- Rêya wan kesa ki te nîmet kir ser wan.

6- Ne Rêya wan kesa ki te xedeb kir ser wan û hem ne rêya wan kesa ki te wan ji rê wenda kirin.

Abdülkerim el-Kurdî el-Medenî, H. 1365.

İhsan Süreyya Sırma, bu meal ile ilgili olarak Muhammed Hamidullah ile Paris'te Müslüman Talebeler Derneği'nde cereyan eden bir anısını anlatır: Hamidullah, çantasından bir kâğıt çıkararak kendisine uzatır ve "*Bak bakayım bu Fâtiha tercümesi güzel olmuş mu?*" diye fikrini sorar, O da "*Esteğfirullah, yanınızda ne haddime*!" diye cevap verdiğini, ancak Hamidullah'ın: "*Sana emrediyorum, tercümeyi al ve gereken düzeltmeleri yap!*" dediğini belirtir. Bunun üzerine kâğıdı aldığını ve yanlış tercüme edilmiş bir iki kelimeyi düzelttiğini aktarır.[59]

Kanaatimizce bu olay, mealin hem dergi de hem de kitapta yayınlanmasından sonra olmuştur. Çünkü Kürtçe mealin yer aldığı eserin üçüncü baskısı, 1947'de yayımlanmıştır. Tercümenin altında ise Hicri 1365 yani Miladi 1946 tarihi yer almakta, Sırma'nın Doktora eğitimi için Fransa'ya gitmesi ise bu tarihten pek çok sonra olmuştur.

[59] Bkz: Sırma, "Paris Müslümanları Öksüz", s. 49.

1.2.3. Çend ayetin ji Qur'an a Mecîd

Azad ve Azad Zelal müstear adıyla *Çend ayetin ji Qur'an a Mecîd* başlığıyla Fatiha sûresi ile birlikte Bakara sûresinin 175. ayetine kadarki bölümü içeren, Kürtçe Kur'an meali, 1992'de yayın hayatına başlayan Nûbihar dergisinin 1-7. sayılarında yayınlanmıştır.[60] Meal, Latin alfabesiyle hazırlanmıştır.

1.2.4. Abdullah Varlı

1.2.4.1. Hayatı

Abdullah Varlı, 1939'da Ağrı'nın Patnos ilçesine bağlı Hesar köyünde dünyaya geldi. 1946'da babası Molla Muhammet'ten Kur'an-ı Kerim'i ve temel dinî eğitimi aldıktan sonra, bölgedeki farklı hocalardan ders aldı. 1957 yılının Eylül ayında eğitim görmek Şam'a gitti ve belli bir süre orada kaldı.[61] Daha sonra Suriye'nin Kuzeyine, Şeyh Ahmet el-Haznevî medresesine giderek orada eğitimini tamamladı. 1964'te Van Erciş'te bulunan Seyit Muhammed[62] Camii'nde imam hatipliğe başladı. Erciş'te, vaiz ve müftü olarak da görev alan Varlı, 1976'da Diyanet İşleri

---

[60] Fâtiha sûresi ile Bakara sûresinin 25. ayetine kadarki bölüm için bkz. Azad, "Çend ayetin ji Qur'an a Mecîd", **Nûbihar**, c: I, sayı: 1, Çiriya Pêşîn/Ekim 1992, s. 7-8; Bakara, 26-50 arası için bkz. **Nûbihar**, c: I, sayı: 2, 1992, s. 8-9; Bakara, 51-75 arası için bkz. **Nûbihar,** c: I, sayı: 3, Berçile/Aralık 1992, s. 9-10; Bakara, 76-100 arası için bkz. **Nûbihar**, c: I, sayı: 4, Çileya Paşîn/Ocak 1993, s. 7-8; Bakara, 101-125 arası için bkz. **Nûbihar**, c: I, sayı: 5, Sibat/Şubat 1993, s. 7-8; Bakara 126-150 arası için bkz. **Nûbihar**, c: I, sayı: 6, Adar/Mart 1993, s. 5-8; Bakara 151-175 arası için bkz. **Nûbihar**, c: I, sayı: 7, Nîsan/Nisan 1993, s. 5-6.

[61] Oğlu Dara'dan edindiğimiz bilgiye göre babası, Şam'da "el-Emniyye" mıntıkasında okumuştur. Büyük bir olasılıkla, Şam muhaddisi Şeyh Bedrettin El-Hasanî adına açılan medresede eğitim görmüştür. Şeyh Bedrettin Abidin, Şam'a, İslami eğitim almaya gelen öğrencilere yardım eder ve Türkiye'den gelen bazı öğrencileri Makdamiyye medresesinde toplar ve onlarla ilgilenirdi. Bedrettin Abidin'in girişimleri sonucunda, Şeyh Bedrettin el-Hasanî adına 1959 yılında bir dernek açılır, medrese ve dernek el-Emniyye Medresesine taşınır. Bkz. Et-Ta'rîfû bi cem'iyeti'l-Muhaddisi'l-Ekber Bedruddin el-Hasanî, (1434), http://islamsyria.com/portal/article/show/387 (07.05.2015).

[62] Babası adına inşa edilen bir camiidir. (Oğlu Dara).

Başkanlığı tarafından -5 yıl süresince memleketine dönmeme şerhi koyularak- Trabzon Maçka ilçesine sürgün edildi. Ancak ailesinin yaşam olanağının olmadığı düşüncesi ile 1977'de görevinden istifa etti. Aynı yıl içinde, Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne iş talebinde bulunan Varlı, arşiv bölümünde tercüman olarak görev aldı. 1978'de Edirne'ye sürgün edilen Varlı, tercümanlık görevinden istifa etti ve Kültür Bakanlığı bünyesinde bulunan Etnografya müzesinde, şer'î siciller bölümünde çalışmaya başladı. Ancak 1984 yılında bu görevinden de uzaklaştırıldı. Aynı yılda, Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi'nde, eski yazılar uzmanı olarak görev aldı ve 1993 yılına kadar burada çalıştı. Son olarak Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü'nde Daire Başkanı olarak 1993'te emekliliğe ayrıldı. Varlı, 02.02.2012 yılında Ankara'da vefat etti.[63]

1.2.4.2. Quran a Pîroz û Arşa wêye Bilind

Türkiye'de matbu Kurmancî ilk meal, Abdullah Varlı'ya aittir. Meal, Latin ve Arap harfleriyle hazırlanmıştır. Varlı, her ne kadar Celadet Bedirhan'ın geliştirmiş olduğu ve Türkiye'de yaşayan Kürtler arasında yaygın olarak kullanılan Latin alfabesini ve imla kurallarını esas almışsa da, bazı yerlerde buna aykırı davranmıştır.

Mealde, Kur'an'ın standart Arapça metni çerçeve içinde yer almaktadır. Sûre girişlerinde, sûrenin Mekkî-Medenî ve sûrenin ayet sayısı hakkında bilgiler verilmiştir. Mealde Huruf-i Mukattaalar, tercüme edilmemiş ve parantez içinde şöyle bir açıklamaya yer verilmiştir: Sûre başlarında gelen

---

63 Abdullah Varlı, **Kur'an-ı Kerim ve Kürtçe Meali-Quran a Pîroz û Arşa wêye Bilind**, İstanbul, 1994, (Önsöz) "Jînamin/Hayatım", s. yok; Mehmet Dara Varlı, (rozabilgisayar@hotmail.com), "Abdullah Memet Varlı", Haşim Özdaş, (hasimozdas@gmail.com), 13.02.2015.

bu tür harflere ayrık harfler denilir. Gerçek manalarını Allah daha iyi bilir.

Ayrıca müellif, sûrelerin orijinal adları yerine Kürtçe karşılıklarına yer vermesi nedeniyle çokça eleştirilmiştir. Bu arada, "En'âm" sûresini *Ferkera Qencîyan* yani nimetler-iyilikler sûresi şeklinde tercüme etmesi açık bir hatadır. Son olarak her ne kadar mealde mevcut bir takım zor veya ağır denebilecek sözcükler, kimi okuyucular için sıkıntı oluşturabilmekteyse de genel anlamda mealin anlaşılır olduğu kanaatindeyiz.

1.2.4.3. Meal Hakkında Yapılan Tartışma ve Değerlendirmeler

Varlı'nın hazırlamış olduğu meal hakkında, bir takım eleştiri ve değerlendirmeler yapılmıştır. 1996'da Nûbihar dergisinin 47. sayısında Newzat Nurullah, *Der heqê Meala Qurana pîroz* (Kutsal Kur'an Meali Hakkında) başlıklı makalesinde, meale özetle şu eleştirileri yöneltmiştir.

"*Molla Abdullah Varlı, bu çalışmasında büyük sıkıntılarla karşılaşmış ve çok emek sarf etmiştir. Ancak mealinde belirsiz, din lezzetinden uzak, zorlama ve bilinmeyen garip bir dil kullanmıştır. Şu bir gerçektir ki, nasıl ki her ilmin kendine has bir takım kavramları varsa, dinde de bir takım kavramlar vardır ve bunlar tercüme edilmezler. Örneğin ayet, sûre, sûre isimleri vs. Ben Allah'ın lütfuyla, Kürtçe okuma yazmayı biliyorum. Ama ben dahi, Kur'an'ın bu Kürtçe çevirisinden ancak %1 oranında anlıyorum. Artık halkın durumunu siz düşünün? Dili saflaştırma ve sadeleştirme adına bu yapılıyorsa, daha yolun başındayken bu işin tadı kaçar. Günümüzde halkımız arasında Allah lafzı, genel olarak "Xweda" diye bilinir. Kalkıp "Xweda" sözcüğü yerine "Yezdan" ve Bakara sûresine "Ferkera Çêlekê" demek ne kadar da gariptir.*"[64]

[64] Newzat Nurullah, "Der heqê Meala Qurana pîroz", **Nûbihar**, c: IV, sayı: 47,

Varlı, "*Beréz kowara Nûbihar!*" başlıklı bir yazıyla, bu eleştirilere cevap mahiyetinde özetle şunları söyler:

"*Sayın Newzat Nûrullah! İyice bak... İnanmayabilirsin, ama Allah şahidimdir ki, bu tercümede tek bir kelimeyi bile uydurup kendimden katmadım. Behdînan lehçesinde varsa onu kullandım, şayet yoksa veya bilmiyor isem, Kürtçenin Zaza, Soran, Hewramî, Gorî, Lorî, Ğorî ve diğer lehçelerinden alıp kullandım. Kardeşim! Kürt dili sizin bildiğiniz gibi dar kalıplı değildir. Bu dil, tarihte kemale ermiş, edebiyat ve uygarlık dili olmuştur. Ancak bazı karışıklıklar onu aşiret ve birey dili durumuna getirmiştir. İnek kelimesi sizi çok rahatsız ettiğinden olsa gerek ki, eleştirinizin odak noktası haline getirmişsiniz. Şayet tam karşılığını yazmış olsaydım, belki de bu eleştiriler yapılmazdı. Çünkü Bakar'ın tam karşılığı davardır. Saygıdeğer okuyucular! Sizden ricam, mealin anlamıyla ilgili bir eleştiriniz varsa, bana gönderin. Mealin manalarıyla ilgili olarak ta Afganistan, İran ve Irak'tan eleştiriler gelmekte, ancak Türkiye'de, şimdiye kadar çekememezlikten öte bir eleştiri yapılmamıştır. Acaba yapılan tercüme doğru mudur, diye meale baksanız ne kaybedersiniz? Sizin yaptığınız eleştiriler çocukça şeylerdir. Çünkü İnek ismi ve diğerleri eleştiri konusu yapılmaz.*"[65]

Ne Varlı'yı ne de Newzat Nurullah'ı şahsen tanıyan Zeynelabidîn Zinar'da "*Bêxwêtiya rexneya Newzad Nurullah a di biwara şîroveya Qurana bi kurdî de/ Newzad Nurullah'ın Kur'an'ın Kürtçe tercümesine dair tatsız eleştirisi*" başlıklı bir yazıyla tartışmaya katılır. Makalenin satır başları şöyledir:

"*Newzat Nurullah, Abdullah Varlı'nın Kürtçe Kur'an meali hakkında, bir yazı yayınlamış. Newzat kardeşin yazısının başlığı her ne kadar dikkat çekici ise de, içerik bakımından tatsız ve kimseye fayda sağlamayan türdendir. Şurası bir gerçek ki, farklı kültürlerde Al-*

Ağustos 1996, s. 20-21.

65 Abdullah Varlı, "Beréz kowara Nûbihar!", **Nûbihar**, c: V, sayı: 49, Ekim 1996, s. 7-9.

lah için, değişik isimler kullanılmaktadır. Kürt dilinde Allah için, en başta "Xweda" kullanılmaktadır. Ancak buna ilaveten Yezdan, Çelebî, Mîrze ve Ahûra Mazda da kullanılmaktadır. Benim bunları yazmaktaki amacım, ne Newzat Nurullah kardeşi küçük düşürmek, ne de Molla Abdullah Varlı'yı övmektir. Ancak şu da inkâr edilemez bir gerçektir ki, Molla Abdullah Varlı, 638 sayfalık bir çeviri yapmış ve bunu Latin ve Arabî Kürtçe harflerle yazmıştır. Üstelik basımına da büyük paralar harcamıştır. Peki, Newzat Nurullah şimdiye kadar, Varlı'dan fazla ne yapmıştır?"[66]

Muhsin Ciwamêr, yukarıda işaret edilen tebliğinde, Abdullah Varlı'nın meali hakkında şu değerlendirmede bulunmaktadır:

"*Abdullah Varlı, Kur'an-ı Kerim mealini, Arap ve Latin alfabesiyle yazdı. Bunu da, Türkiye'de Latin alfabesinin zorunlu kılınmasından sonra Kürtlerin, yavaş yavaş Arap alfabesinden uzaklaşıp Latin alfabesine yönelmelerinden dolayı yapmıştır. Varlı'nın, kullandığı Arap alfabesinde dikkat çeken husus, Kürtlerde yaygın olarak kullanılan yeni Kürtçe Arabî imlasına aykırı yazmasıdır. Malum olduğu üzere yeni Kürt imlasında (Irak Kürdistan Bölgesinde) okumayı kolaylaştırmak için üstün/e-a, ötre/u-ü ve esre/ı-i için birer harf belirtilmiştir. Allah sözcüğüne mukabil, uygun olmayan Zerdüştlük çağında kullanılan ve halı hazırda Zerdüşt Kürtler arasında kötülük ilahına karşı kullanılan 'Yezdan' veya 'Ahuramazda' sözcüklerini kullanmıştır. Hâlbuki doğru olan Allah lafzına mukabil 'Xweda' sözcüğünü kullanmasıydı. Mealde zor ve ağır sözcüklerin kullanılması, her ne kadar günümüzdeki okuyucular için istifade etme ve anlama noktasında bir takım zorluklar doğursa da, hiç şüphe yok ki, yağmurun başı bir damla ile başlar daha sonra Allah'ın izniyle sel olur."*[67]

---

[66] Zeynelabidîn Zinar, "Bêxwêtiya rexneya Newzad Nurullah a di biwara şîroveya Qurana bi kurdî de", **Nûbihar**, c: V, sayı: 50, Kasım 1996, s. 11-13.

[67] Ciwamêr, "Tefsîr û Mealên Kurdî", Nûbihar, s. 60.

Ömer Uluçay, 2010'da *Bîr* dergisinde *Kürtçe Kur'an Çevirisi* başlıklı makalesinde, genelde Kürtçe Kur'an çevirileri, özel de ise, Abdullah Varlı'nın meali ve meal hakkında yapılan tartışmalara değinmekte ve onları değerlendirmektedir.[68]

Son olarak Mehdi Okçu, *Beyanu'l-Qur'an* adlı tefsirinde, isim vermeden şöyle demektedir: "*Kimileri Kur'an'daki sûre isimlerini de tercüme ederek, Bakara sûresine "Ferkera Çêlekê", Nisâ sûresine "Ferkera Jinan", En'âm sûresine ise "Ferkera Qenciyan" demişler. Bu, Kur'an'a uygun değildir. Çünkü asıl olan, sûrelerin orijinal isimlerinin yazılmasıdır.*"[69]

1.2.5. Muhammed Şirin Keskin

1.2.5.1. Hayatı

Muhammed Şirin Keskin, 1920 tarihinde Siirt'in Eruh ilçesine bağlı Nivela köyünde dünyaya geldi. Bölgedeki muhtelif hocalardan dersler alan Keskin, ilmî icazetini dayısı olan Şeyh Abdurrahman Şâvirî ve babası Molla Yahya'dan aldı. Molla Şirin, 2009'da vefat etti.[70]

1.2.5.2. Tefsîra Şîrîn bi Ezmanê Kurdî

1980 yılında tefsirini yazmaya başlayan Molla Muhammed Şirin, sekiz yıl süren yoğun bir çalışmanın sonucunda, 1988 yılında tefsirini tamamlamış ve uzun yıllar sonra 1995 yılında basabilmiştir. Müellif, Kadî (ö. 685/1286)[71], Hâzin (ö.

---

68 Bkz. Uluçay, "Kürtçe Kur'an Çevirisi", s. 174-183.

69 Mehdi (Okçu) Licewî Amedî, **Beyanu'l-Kur'an bi Zimanê Kurdî**, Seyda Kitapevi, Diyarbakır 2010, I, 30.

70 Recep Özdirek, "Cumhuriyet Döneminde Şırnak Bölgesinde Yaşayan Âlimlerin Fıkıhla İlgili Eserlerinin Değerlendirmesi", Uluslararası Şırnak ve Çevresi Sempozyumu, 2010, s. 717.

71 **Envarü't-Tenzîl ve Esrarü't-Te'vîl**, adlı tefsirin sahibi, Abdullah b. Ömer b. Muhammed b. Ali el-Beyzavî eş-Şîrazî'dir.

741/1341),[72] Medârik[73] ve İbn Abbas'ın (ö. 68/787-88) tefsirlerinden yararlanarak bu çalışmayı hazırladığını, hatta pek çok tercümeyi İbn Abbas'ın tefsirine dayanarak yaptığını belirtmektedir.[74] Bunun içindir ki, okuyuculardan şu ricada bulunmaktadır: "*Bu dört kaynağa bakmadan, yaptığım tercümeye yanlıştır demeyin.*"[75]

Arap alfabesiyle hazırlanan eser, Zeynülabidin (Çiçek) Amedî tarafından tashih ve istinsah edilerek, 1995'te Diyarbakır Söz tarafından basılmıştır. İkinci baskısı ise, Nizamettin Ersöz tarafından bilgisayara geçirilerek ve yine Zeynülabidin Amedî'nin ince tetkikleri sonucunda, Diyarbakır Söz-Seyda Kitapevi tarafından 2008'de, iki cilt halinde yayınlanmıştır.[76] Birinci cildi, Fatiha ile başlayıp Kehf sûresiyle bitmektedir. İkinci cildi ise Meryem sûresi ile başlayıp Nas sûresiyle son bulmaktadır.

Tefsirle ilgili 2013 yılında Şırnak Üniversitesi Tefsir Anabilim Dalı'nda, Mehmet Sait Özervarlı tarafından *Molla Muhammed Şirîn ve Tefsîrâ Şirîn'nin Tahlili* adlı bir Yüksek Lisans çalışması yapılmıştır.

---

72 **Lübabü't-Te'vîl fî Meâni't-Tenzîl** adlı tefsirin sahibi, Âlaüddin Ali b. Muhammed b. İbrahim el-Bağdadî'dir.

73 Ebû'l-Berekât Abdullah bi Ahmet b. Mahmut Hafizüddin en-Nesefî'ye ait, **Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl**, adlı tefsirdir.

74 Mecdüddin Ebû Tahir Muhammed b. Yakup el-Fîrûzabâdî tarafından derlenen, **Tenvîru'l-Mikbas mîn Tefsîrî İbn Abbas**, adındaki bu tefsir, aslında *Kamûs el-Muhît*'in sahibi Firûzabâdî'ye aittir. Tefsirinde, İbn Abbas'ın, Süddi es-Sağîr tarikiyle gelen rivayetlere yer vermiştir. Süddî rivayeti ise, kendisi gibi yalancılık ve hadis uydurmakla itham edilen Kelbî kanalıyla gelmektedir. Buna göre İbn Abbas'tan gelen rivayetlerin en zayıfı Süddî'nin Kelbî'den rivayet ettikleridir. (Bkz. Muhammed Hüseyin ez-Zehebî, **et-Tefsir ve'l-Müfessirûn**, Mektebetû Vehbe, Kahire trs, I, 61-62; ayrıca Süyûtî, **Ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsirî bi'l-Me'sûr**, thk: Abdullah b. Abdülmühsin et-Türkî, Merkezû Hecer li'l-Buhûsî ve'd-Dîrasât'il-Ârabiyyetî ve'l-İslamiyye, Kahire 2003, XV, 821).

75 Muhammed Şirin Keskin, **Tefsîra Şîrîn bi Ezmanê Kurdî**, tsh. Zeynülabidin Amedî, Diyarbakır Söz-Seyda Kitapevi (ortak yayın) Diyarbakır 2008, (Pêşgotin/Önsöz), I, s. yok; II, 580.

76 Muhammed Şirin, **Tefsîra Şîrîn**, I, s. yok; II, 580.

Bu arada Xalid Sadinî'nin "Qur'ana Pîroz û Meala Kurdi" (Yüce Kur'an ve Kürtçe Meal) adlı makalesinde sözünü ettiği, "*Me'ala Qur'anê*" (M. A. Keskîn/Wanî),[77] aslında Muhammed Şirin Keskin'in "*Tefsîra Şîrin*"den ayrı bir şey olmadığını belirtmekte yarar vardır.

1.2.6. Abdurrahman Uçaman

1.2.6.1. Hayatı

Abdurrahman Uçaman, 1934 yılında Diyarbakır'ın Lice ilçesinin Karahasan mahallesinde dünyaya geldi. Babası, Molla Abdüllatif'in oğlu Molla Sıtkî'dir. Ailesi, "Malmela" (âlimler ailesi) olarak bilinmektedir. Ayrıca yörede ailesine, "Ali Romî" ailesi denmektedir. Ailesinin en büyük erkek çocuğu olan Uçaman, Lice'de akrabası olan Molla Muhammedê Reş'in yanında Kur'an-ı Kerim, Ahmedî Hânî'nin (ö. 1119/1707[?]) "*Nûbihar*"ını ve Şafiî fıkhına dair *Ğayetü'l-İhtisar* adlı kitapları okudu. Daha sonra sırasıyla Îsaqan köyünde Molla Abdülkadir'den aynı yılın sonbaharında kısa bir süreliğine Tepecik köyünde Molla Muhammed'den dersler aldı. Ondan sonra babasının tavsiyesi üzerine önce Mermer nahiyesinde Farê köyünde Molla Abdüsselam'dan alet ilimlerini ve sonrasında Alîbardaxa köyünde Molla Kamil'in yanında okudu.[78] Ayrıca Lice'de Molla Ahmed Meylani'den Hazro'da Seyda Hacı Abdulfettah'dan ve Kardeşi Molla Zahid'den, Karaz'da Molla İsmetullah'dan dersler aldı ve böylece icazet alana kadar medrese eğitimine devam etti. İcazet aldıktan sonra, Cirnoq köyünde fahri imam-

[77] M. Xalid Sadinî, "Qur'ana Pîroz û Meala Kurdi", **Nûbihar**, c: 8, sayı: 90, Payiz/Sonbahar 2003, s. 47.

[78] Abdurrahman Uçaman, "Ji pozê qelema Mele Evdirehman jiyana wî", **War** (Araştırma-İnceleme Dergisi), 1998, İstanbul, Bahar, sayı: 4, s. 88, 90-93; ayrıca bkz. Nurettin Turgay, "Abdurrahman Uçaman ve İlmi Kişiliği", Dünden Bugüne Lice Sempozyumu, Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, Mardin 2012, s. 396-397.

lık yapmaya başlayan Uçaman, 1955 yılında imamlık yaptığı sıralarda "Kürtçülük Propagandası" yaptığı gerekçesiyle şik ayet edildi ve güvenlik güçleri tarafından gözaltına alındı. 1959-1960 yıllarında, Diyarbakır'a yerleşen ve bir müddet Hacı Hamit Toprak'ın yanında kâtiplik de yapan Uçaman, sonraki dönemlerde bazı siyasî faaliyetlere yöneldi ve zaman zaman tutuklanıp serbest bırakıldı. Hayatını radyo tamirciliği yaparak kazandığı için halk arasında Molla Abdurrahman-i Radyoci olarak tanındı. Bu dönemde de dükkânında Molla Şükrü Erim (emekli vaiz) ve Molla Abdüssamet'e (emekli imam) ders verdi.[79] Uçaman, 1998'de vefat etti.[80]

1.2.6.2. Meala Cuzû 'Emma

Kur'an-ı Kerim'in 30. cüz'ünün mealidir. Aslında Uçaman, Kur'an-ı Kerim'i 1978 yılında Kürtçeye tercüme etmeye başladığını, ancak 12 Eylül darbesi sonrasında, -17 cüze yakın- yaptığı tercümeye el konulur veya kaybolur endişesiyle tercüme müsveddelerini, bazı arkadaşlarının yanına bıraktığını kaydeder. 1984 yılına doğru gelindiğinde emanet olarak bıraktığı müsveddeleri almaya gittiğinde, bu ve diğer bazı çalışmalarının kaybolduğunu öğrenir ve yaşı ilerlemiş olmasından dolayı böyle bir çalışmayı bir daha göze alamadığını belirtir. Fakat dostlarının, Kur'an tercümesi çalışması hakkında soru sormaları üzerine artık bu işe geri kaldığı yerden devam etmesi gerektiğine inanan ve "*Kur'an'ın hangi tarafından tercümeye başlasam diye tereddüt yaşayan*" Uçaman, "*çokça okunduğu ve okuryazar olmayan birçok kişi tarafından da ezbere bilinen, Kur'an'ın*

[79] Cevat Ergin, "Geçmişten Günümüze Liceli Âlimler", Dünden Bugüne Lice Sempozyumu, Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, Mardin 2012, s. 337; Turgay, "Abdurrahman Uçaman ve İlmi Kişiliği", s. 398; Kalewican, "Seydayê hêja Mele Evdirehmanê Liceyî Beydabayê Kurdan bû", **War** Dergisi, sayı: 4, Bihar/Bahar 1998, s. 83, 94-95.

[80] **War**, sayı: 4, s. 97.

son cüz'ünden tercüme etmeye karar verir. Şayet bir hastalık veya ani bir ölüm kapısını çalmazsa en azından Yasin sûresine kadar buna (Amme cüz'üne) ekleyeceğini " de belirtir.[81]

Ancak, 1998 yılında amansız bir kazada hayatını kaybetti ve Kur'an tercümesinden geriye sadece, -War Dergisinin 4. sayısında yayınlanan-Amme cüz'ünün 9 sûresi (Nebe' ile Târik sûreleri arası) kaldı.[82]

Mealin genel özelliklerine gelince mealde, her sûrenin girişinde sûrenin muhtevası hakkında kısa bilgiler verildikten sonra ayetlerin mealine yer verilmiştir. Meal, Arapça orijinalinden Kürtçeye tercüme edilmiştir. Sûrelerin orijinal Arapça isimleri muhafaza edilmiştir. ayetlere tek tek meal vermek yerine, birkaç ayete bir arada meal verme tercihinde bulunulmuş ve zaman zaman ayetler, nazma yakın bir üslupla tercüme edilmiştir.

Aslında Abdurrahman Uçaman'ın bu cüzî meal çalışması, zamanında büyük zahmetlere katlanarak hazırladığı ve maalesef sonraları kaybolan Kürtçe Kur'an tercümesi çalışmasının bir numunesi olması açısından önem arz etmektedir.

1.2.7. Ahmet Afşin

1.2.7.1. Hayatı

Ahmet Afşin, 1949'da Diyarbakır'ın Kulp ilçesine bağlı Gavgas köyünün Mêrg'emê mezrasında dünyaya geldi. Okuma yaşına geldiğinde medrese hayatına başladı ve bölgenin meşhur âlimlerinden Molla Yasin Yusrî, Silvanlı Molla Said (Yıkılmaz) Taxikî ve Molla Ali Zîlan gibi âlimlerden Arapça ve İslami İlimler eğitimini aldı. Afşin, 1973 yılında Ergani'nin Hançerli köyünde resmi imam hatiplik görevine başladı. Daha

[81] Abdurrahman Uçaman, "Însan û Dîn", **War** Dergisi, sayı: 4, Bihar/Bahar 1998, s. 80-81.

[82] İlgili tercümeler için bkz. **War**, sayı: 4, s. 151-161.

sonra Ergani'nin Keklik köyünde, 2004'ta yine Ergani'nin Tilki köyünde imamlık yaptı.[83] Emekliliğe ayrılan Afşin, halen Diyarbakır merkeze yakın Çanakçı köyünde fahri imamlık yapmaktadır.

1.2.7.2. Fewaîdü'd-Dîn Tefsîra Sûretê Yasîn

Bu çalışma Yasin sûresinin tefsiridir. Eser, Molla Ahmet'in istinsahıyla 2005 yılında basılmış ve dağıtımı Diyarbakır'daki Dini Neşriyat Yayın Dağıtım'ı tarafından yapılmaktadır. Arap alfabesiyle hazırlanan tefsirin girişinde, sûrenin muhtevası hakkında bilgi verilmiştir.[84]

"*Mena Kelîmên Evan Ayetan*" (Bu ayetlerdeki Sözcüklerin Anlamı) başlığı altında ayetlerin anlamı özet halinde verilmiş ve daha sonra "*Tefsîra Evan Ayetan*" (Bu ayetlerin Tefsiri) başlığı altında ayetler tefsir edilmiştir. Ayrıca tefsirde, Abdürrazzak Nevfel'in "*el-Kur'an ve'l-'İlmi'l-Hadîs*" adlı kitabından uzun alıntılar yapılarak Kur'an'ın Bilimsel İcazı'na temas edilmiştir.

1.2.8. Muhammed Hakkari

1.2.8.1. Hayatı

Muhammed Hakkari, 1955 yılında Beytüşşebap ilçesine bağlı Bölecik köyünde doğdu. Eğitimine 1963 yılında Duhok'taki medreselerde başlayan Muhammed Hakkari, ilköğretimden sonra Mehedu'l-İslam isimli dinî eğitim veren liseye devam etti. 1979 yılında mezun olup diplomasını aldı. Daha sonra Hakkari'nin Yüksekova ilçesine bağlı Yürekli (Herînkê) köyünde 4 yıl fahrî imamlık yaptı. 1986 yılında Milli Eğitim Bakanlığı diploması denkliğini alarak resmî olarak

---

[83] Ahmet Afşin, **Fevâîdü'd-Dîn Tefsîra Sûretê Yasîn**, y.y., trs., s. 1,2.
[84] Afşin, **Tefsîra Sûretê Yasîn**, s. 5.

imam-hatiplik görevine devam etti. 1987'den sonra Yüksekova merkezindeki Hz. Ömer Camii'nde görevine devam etti. Yüksekova'da bulunduğu yıllarda Kürtçe vaaz verdiği gerekçesiyle defalarca yargılandı. 2000 yılında Mardin merkeze bağlı Sultan köyünde ve 2003'ten sonra da Adana'nın Ceyhan ilçesine bağlı İsalı köyünde görevini devam ettirdi. 2009 yılından beridir de Şırnak'a bağlı Kaymakam Çeşmesi (Niyar) köyünde görevini sürdürmektedir.[85]

1.2.8.2. Ronahiya Qur'ana Pîroz

Muhammed Hakkari, 1999'da Gever ilçesinde yazmaya başladığı *Ronahiya Qur'ana Pîroz* adlı meal çalışmasını, 2007'de Adana Seyhan ilçesinde tamamlamıştır. Mealin birinci baskısı 2007'de Nûbihar tarafından, ikinci baskısı ise Ravza Yayıncılık tarafından 2011'de yapılmıştır.

Kendi ifadesine göre Arapça, Kürtçe ve Türkçe dillerinde kaleme alınan 17 tefsir ve mealden yararlanarak mealini hazırlamıştır.[86]

Ayetlerin tercümesinde, hem lafzî hem de serbest tercümeyi bir arada görmek mümkündür. Meal, Kürtçenin Hakkari şivesiyle hazırlanmıştır. Bu da, doğal olarak mealin geniş kitlelere hitap etmesine engel teşkil etmektedir. Mealde geçen sözcükleri açıklamaya yönelik alfabetik olarak hazırlanan Kürtçe-Kürtçe küçük bir sözlük[87], sûrelerin ad ve sayfa numaralarını belirten normal ve alfabetik olarak hazırlanan iki indeks de bulunmaktadır.

Ayrıca yazar, mealin birinci (2007) baskısında pek çok imla

---

85 Mehmet Top, **Hakkari**, T.C: Hakkari Valiliği Yayınları, Hakkari 2010, s. 280-281.

86 Mela Muhammed Hakkarî, **Ronahiya Qur'ana Pîroz**, Ravza Yayınları, İstanbul 2011, s. 8.

87 Muhammed Hakkarî, **Ronahiya Qur'ana Pîroz**, s. 11-14.

hatasının oluştuğunu ve mümkün mertebe bu hataları ikinci baskısında gidermeye çalıştığını belirtmiştir.[88] Mealin son bölümünde, "Tesbîhat" başlığı altında Latinize edilmiş haliyle namazdan sonra okunan dualara da yer verilmiştir.[89]

1.2.9. Hüseyin Gündüz, Said Yıldırım ve Mehmet Seyhan

1.2.9.1. Hayatları

Molla Hüseyin Êsî (Hüseyin Gündüz), 1955'te Batman'ın Gercüş ilçesine bağlı Gökçepınar köyünde dünyaya geldi. İlkokuldan sonra medreseye başladı ve 8 yıl süreyle eğitime devam etti. Açık öğretim İmam-Hatip lise diplomasını aldıktan sonra, 1980'de Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde, bir köyde imam-hatipliğe başladı. 1982'de "Yüksek İslam Enstitüsünü" de kazanan Gündüz, maddi imkânsızlıklar sebebiyle okuyamadı. Gündüz'ün, Kürtçe Kur'an meali dışında da telif ve tercümeleri bulunmaktadır. Uzun yıllar önce emekliliğe ayrılan Molla Hüseyin, Batman-Malatya'da ikamet etmektedir.

Aslen Cizre'nin Girdar köyünden olan Molla Se'id Girdarî (Said Yıldırım), 1967'de Siirt'e bağlı Tillo İlçesinde dünyaya geldi. İlkokul eğitimini Eruh Îsxasa köyünde, medrese eğitimine ise Tillo'da başladı ve 1986'da ilmî icazeti alarak medreseden mezun oldu. Ortaöğretimi açık öğretim sistemiyle bitiren Yıldırım, Mısır el-Ezher Üniversitesine kayıt yaptırdı, ancak kimi nedenlerden ötürü eğitimini sürdüremedi. Buna rağmen muhtelif İslam ülkelerinde kalarak İslami eğitimini devam ettirdi. Yıldırım'ın Kürtçe Kur'an meali dışında, hadis tercümeleri alanında da çalışmaları bulunmaktadır.

Molla Muhammed Bêrkevanî (Mehmet Seyhan), 1972'de Mardin'in Dargeçit (Kerboran) ilçesinde dünyaya geldi. İlk,

---

[88] Muhammed Hakkarî, **Ronahiya Qur'ana Pîroz**, s. 9.
[89] Muhammed Hakkarî, **Ronahiya Qur'ana Pîroz**, s. 15.

orta ve liseyi açık öğretim sistemiyle bitirdi. Bölgedeki farklı medreselerde eğitim gören Molla Muhammed, 1992'de Batman'da Said Yıldırım'dan ilmî icazetini aldı. Halen İstanbul Sultanbeyli'de imam-hatip olarak görev yapmaktadır.[90]

1.2.9.2. Qur'ana Pîroz û Meala wê ya Kurdî

Bu meal, Molla Hüseyin Êsî (Hüseyin Gündüz), Molla Se'id Girdarî (Said Yıldırım), ve Molla Muhammed Bêrkevanî (Mehmet Seyhan) tarafından hazırlanmıştır.

Üç kişilik bir heyet tarafından hazırlanan bu meal, *Wergera Qur'ana Pîroz Bi Zimanê Kurdî* adıyla 2008'de Nida yayıncılık tarafından basılmıştır. Mealin 2. Baskısı aynı adla Ravza yayıncılıktan 2011'de çıkmıştır. 3. Baskısı, *Qur'ana Pîroz û Wergera wê ser Zimanê Kurdî* adıyla 2014'te Şûra yayınların tarafından yapılmıştır. 4. Baskısı, *Wergera Maneya Qur'ana Pîroz Ser Zimanê Kurdî* adıyla yine aynı yayınevi tarafından 2014'te yapılmıştır. Mealin 5. Baskısı ise Nisan 2015'te Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından, *Meala Qur'ana Pîroz an Kurdî/Qur'ana Pîroz û Meala wê ya Kurdî* adıyla, yapılmıştır.

Mealde, sûrenin Mekkî-Medenî olduğu ve sûrenin ayet sayısı hakkında bilgi verildikten sonra ayetlerin mealine geçilmiştir. ayetlerin çevirisinde, manevî tercüme tekniği hâkim olmakla birlikte yer yer lafzî tercüme örneklerine de rastlamak mümkündür.[91]

Mealde yer yer yapılan meal dışı açıklamalar, bu çalışmayı diğer Kürtçe meallerden ayırmaktadır. Bu açıklamalar bazen sebeb-i nüzul olabilirken bazen de konuyla bağlantılı diğer ayetlere temas etme şeklinde olabilmektedir. Şimdiye kadar

[90] Sait Yıldırım, (melaseid@gmail.com), "Özgeçmiş", Haşim Özdaş, (hasimozdas@hotmail.com), 11.03.2015.

[91] Bkz. Hûd, 11/5; Mü'minûn, 23/66.

yayınlanan Kürtçe mealler arasında, en başarılı meal, bizce bu meal çalışmasıdır..

1.2.10. Qur'ana Piroz Kurdî-Tirkî

Qur'ana Piroz Kurdî-Tirkî Meala wê ya İcmalî (Wateya wê ya kurt û puxtedar) Kur'ân-ı Kerim Türkçe-Kürtçe Meâl-i İcmâli (Kısa ve Öz Anlamı) adlı meal çalışması, Tenvir Neşriyat yayınları tarafından İstanbul'da tek cilt halinde 2009'da basılmıştır. Türkçe Meal, Nusrettin Bolelli ile Niyazi Beki tarafından hazırlanmış, Kürtçesi ise, Abdulkerim Bingöl ile Muhammed H. Feyzi tarafından yapılmıştır.[92]

Meal, standart Mushaf tertibine göre hazırlanmıştır. Kürtçe meal sağda, Türkçe meal solda ve Kur'an metni ise ortadadır. Meal Latin alfabesiyle hazırlanmıştır. Meallerdeki parantez içi açıklamalar ve birçok ifadelerin aynı olması, yapılan Kürtçe mealin, Türkçe mealin tercümesi olduğu izlenimini uyandırsa da mealin takdim kısmında yer aldığı *"Yayınevimizin hazırlamış olduğu bu Türkçe-Kürtçe Meal... Kürtçe meal kısmı da yine aynı şekilde alanlarında uzman akademisyenler tarafından hazırlanmıştır.*[93] gibi Türkçe meal gibi, Kürtçe meal de özgündür.

Bu arada "*Elîf, Lam, Mîm, Ra*." ile başlayan Ra'd sûresinin ilk ayetinde sehven '*Ra*', harfi yazılmamıştır. Ayrıca Meryem sûresinin ilk ayeti de "*Kef, He, Ye, Eyn Sad*" şeklinde *yazılmak* suretiyle hataya düşülmüştür. Son olarak bazı ayetlerin farklı şekillerde tercüme edildiğini belirtmekte yarar vardır.[94]

---

92 Asıl adı Hanefi Ballı'dır. Bir dönem Diyarbakır'ın Bismil ilçesinde müftülük yapan Hanefi Ballı, şu an Bingöl'ün Genç ilçesinde bu görevi ifa etmektedir.

93 Nusrettin Bolelli ve Niyazi Beki, **Kur'ân-ı Kerim Türkçe-Kürtçe Meâl-i İcmâli (Kısa ve Öz Anlamı)**, Tenvir Neşriyat, İstanbul 2009, (Takdim), s. yok.

94 Örneğin Sâd sûresinin 31. ayeti için, Türkçede şöyle meal verilirken: "*Süleyman: "Onları bana getirin" dedi. Sonra onların bacaklarını ve boyunlarını sıvazlamaya başladı.*", Kürtçesinde: "*Suleymanî got: Wan ji min re bînin û (ji bo Xwedê) dest bi jêkirina pî û sitûyên wan kir./Süleyman dedi ki: Onları bana getirin. Ve (Allah rızası için) onların bacaklarını ve boyunlarını kesmeye başladı.*" şeklinde meal verilmekte-

1.2.11. Mehdi Okçu

1.2.11.1. Hayatı

Mehdi Okçu, 1951'de Diyarbakır Lice ilçesine bağlı Dengilheva köyünde dünyaya geldi. Kur'an-ı Kerim'i köyünde okuduktan sonra Lice, Muş, Mardin, Şanlıurfa illerinde ve Diyarbakır çevresindeki köylerde medrese eğitimi aldı. Birkaç ay Suriye'de de eğitim gören Molla Mehdi, ağırlıklı olarak Kızıltepe ilçesine bağlı Dikmen (Hêşerî) köyünde Molla Hızır Akkoyun'un yayında eğitim gördü. Belagat ilmine dair Muhtasar[95] kitabını okuduğu sırada, maddi imkânsızlıklar nedeniyle okuma hayatına ara verdi ve 1971'de Gaziantep'e bağlı bir köyde resmi imam hatiplik görevine başladı. 1982 yılına kadar Gaziantep çevresinde imam hatiplik yapan Molla Mehdi, aynı yılda Diyarbakır'a taşındı ve 1999'un Temmuz ayında emekliliğe ayrıldı. Halen Diyarbakır'da yaşamaktadır.[96]

1.2.11.2. Beyanu'l-Qur'an bi Zimanê Kurdî

Mehdi Okçu, 1999 yılında yazmaya başladığı *Beyanu'l-Qur'an bi Zimanê Kurdî* adlı tefsir çalışmasını, 2008'de tamamlamıştır. Eser, Diyarbakır'da Seyda Kitapevi tarafından 3 cilt halinde, 2010 yılında basılmıştır. Eserde, Kürdî Arap alfabesi kullanılmıştır.[97] 2015 yılında aynı kitapevi tarafından 5 cilt halinde ikinci baskısı yapılmıştır.

Müellif, tefsir ilmi başlığında tefsir ilminin öneminden bahsetmiş, rivayet ve dirayet olmak üzere tefsirin iki kısma ayrıldığına değinmiştir. Bazı tefsir kaynaklarında bol miktarda bulunan mesnetsiz hikâyelere karşı okuyucuları uyarmış,

---

dir.

95 Sadüddin Mesud b. Ömer et-Teftezanî'nin, "**Muhtasarü'l-Meânî**" adlı eseridir.

96 Mehdi Okçu, **Beyanu'l-Kur'an bi Zimanê Kurdî,** Seyda Kitapevi, Diyarbakır 2010, I, 4.

97 Mehdi, **Beyanu'l-Kur'an**, I, 5.

Yahudi kültüründen gelmese bile, Kur'an'a, Hz. Peygamber'in sözlerine ve dinin temel ilkelerine aykırı olan tüm hikâye ve kıssaları İsrailiyyat kapsamında değerlendirmiştir.[98]

Kur'an-ı Kerim'deki konuların düzeni ve sıralanması başlığında, Kur'an'ın konulara yaklaşımı ve anlatım tarzının, diğer kitaplara nazaran bazı farklılıklar arz ettiğini ve bu bakımından da mu'ciz olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Kur'an-ı Kerim'in mesajlarını daha kolay ve rahat bir şekilde anlayabilmek için nasih mensûh ve sebeb-i nüzûl ilminin önemine de değinmiştir.[99]

Müellif tefsirde, her sûrenin girişinde, sûrenin kaç ayet ve nerede nazil olduğunu, sûrenin neden bu isimle adlandırıldığını ve sûrede hangi mesajın verildiğini vs. konulara özetle temas etmiş ve genel olarak ayetler tek tek ele alınarak tefsir etmiştir. Ayrıca bağlantılı veya açıklayıcı diğer bazı ayetlere de yer verilmiştir. Eserde tefsir, hadis ve diğer pek çok esere müracaat edildiği görülmektedir. Hadis eserlerinde, kaynağı ve hadis numarasını belirtmekle iktifa etmiş, eserin kime ait olduğu ve diğer hususlara hiç değinmemiştir.[100] Ayrıca, Kur'an'daki bazı sözcüklerin tekrarlanmasından hareketle, "*Kur'an'ın bir mucizesi*" başlığıyla (Kur'an'ın matematiksel veya diğer bazı i'caz yönlerine) değinmiştir.[101]

Rüyetullah,[102] şefaat[103] ve tövbenin kabulü gibi konularda[104], Ehl-i Sünnet yaklaşımını benimsediği görülmektedir. Eserde nahiv, sarf ve belagat konularının[105] yanı sıra kelime

98 Mehdi, **Beyanu'l-Kur'an,** I, 7-8.
99 Mehdi, **Beyanu'l-Kur'an**, I, 10-11.
100 Mehdi, **Beyanu'l-Kur'an**, I, 36, 41, 57, 73, 74, 76, 91.
101 Mehdi, **Beyanu'l-Kur'an**, I, 17, 24, 52, 68, 72, 453; III, 62.
102 Mehdi, **Beyanu'l-Kur'an**, I, 551.
103 Mehdi, **Beyanu'l-Kur'an**, I, 50.
104 Mehdi, **Beyanu'l-Kur'an**, III, 546.
105 Mehdi, **Beyanu'l-Kur'an**, I, 27, 29, 51, 268, 664.

tahlilleri de yapılmıştır.[106] Sebeb-i nüzûl[107] ve az da olsa kıraat farklılıklarına[108] da temas edilmiştir. Nadiren "*İşari Tefsir*" tarzı yaklaşımlarda[109], zayıf veya mesnetsiz rivayetlere dayanarak, tefsir dışı bazı çıkarımlarda da bulunmuştur.[110]

1.2.13. Molla Muhammed Şoşikî

1.2.13.1. Hayatı

Molla Muhammed Şoşikî, 1931 yılında Irak'ın Zaho şehrinde dünyaya geldi. Babası Molla Abdullah, Siirt Eruh ilçesine bağlı Ekmekçi (Binêrveyê) köyündendir. Ekonomik ve siyasî nedenlerden dolayı Zaho'ya göç etti ve 1934 yılında ailesiyle birlikte köyüne geri döndü. 15 yaşında medrese eğitimine başlayan Molla Muhammed, Siirt ve çevre illerdeki hocalardan ders aldı. Hocası Molla Abdülkerim'in vefatı üzerine ilmî icazetini alana kadar Molla Nadir Azîzî'nin yanında eğitim gördü. İlmi icazetini aldıktan sonra Şoşik köyünde öğrenci yetiştirmeye başladı ve birçok öğrenciye ilmî icazet verdi.[111]

1.2.13.2. Tefsîra Qur'anê Nûra Qelban

Molla Muhammed Şoşikî, "Tefsîra Qur'anê Nûra Qelban" adlı 6 ciltlik tefsirini, altı yılda tamamlamıştır.[112] Tefsir, Latin alfabesiyle Nûbihar yayınevi tarafından farklı tarihlerde[113] yayınlanmıştır.

---

[106] Mehdi, **Beyanu'l-Kur'an**, I, 31, 40, 59.
[107] Mehdi, **Beyanu'l-Kur'an**, I, 26, 49, 59, 65, 66, 71, 75, 78, 83, 84, 86, 97.
[108] Mehdi, **Beyanu'l-Kur'an**, I, 18.
[109] Mehdi, **Beyanu'l-Kur'an**, I, 91.
[110] Mehdi, **Beyanu'l-Kur'an**, I, 44.
[111] Mela Muhammedê Şoşikî, **Tefsîra Qur'anê Nûra Qelban**, (Latinize eden) Mela Muhemmedê Bêrkevanî, yayına haz. Mela Ebdusselamê Bêcirmanî, redak. Murad Celalî, Nûbihar Yayınları, İstanbul 2014, I, 4.
[112] Şoşikî, **Nûra Qelban**, I, 4.
[113] 1. cilt 2010, 2. cilt 2011, 3. cilt 2011, 4. cilt 2012, 5. cilt 2013, 6. cilt 2014 tarihinde yayınlanmıştır.

Tefsir, "*Ulumu'l-Kur'an*" konularının bir özeti ile başlamaktadır. Tefsirde, Kur'an-ı Kerim'in Arapça metni ve ayetlerin mealine yer verildikten sonra, "*Tefsîr*" başlığı altında ayetlerin tefsirine geçilmektedir. ayetler, bölümlere ayrılıp her bölüme uygun başlık vermek suretiyle tefsir edilmekte ve ayetlerde geçen anahtar mahiyetindeki kelimeler açıklanmaktadır.[114]

Tefsirde ayetler arası münasebete ve sebeb-i nüzul rivayetlerine özenle yer verilmekte, ayetlerden çıkartılabilecek sonuç ve hükümleri, âlimlerin konu hakkındaki ihtilaflarına değinmekte ve bazen tercihte de bulunulmaktadır.[115] Tefsirde geçen hadislerin kaynağı verilmemekte[116] veya *falanca kişi rivayet etmiştir* şeklinde not düşülmektedir.[117] Diğer kaynaklarda ise nadiren de olsa müellifin kısa adı, eser ve sayfa numarası belirtilmektedir.[118]

Bu arada Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Ana Bilim Dalı'nda Mehmet Tahir Pekim tarafından "Kürtçe Tefsir Ve Meal Bağlamında Mele Muhammed Şoşiki'nin "Nûra Qelban" Adlı Kürtçe Tefsir ve Meali" adlı doktora çalışmasının devam ettiğini belirtmekte yarar görüyoruz.

1.2.14. Molla Ahmet Hilmî Qoxî

1.2.14.1. Hayatı

Molla Ahmet Hîlmî Yalçın 1946 yılında Diyarbakır'ın Bismil ilçesine bağlı Koğuk (Qoxî) köyünde dünyaya geldi. Molla Ahmet, eğitim hayatına kendi köyünde başladı. Daha sonra Molla Muhammed Erebkend ve Molla Yasin Yusrî gibi âlimlerden dersler aldı. İlmi icazetini ise Molla Muhammed

---

[114] Şoşikî, **Nûra Qelban,** I, 31-33, 268, 278.
[115] Şoşikî, **Nûra Qelban**, I, 52, 63, 66, 80, 273, 284, 288.
[116] Şoşikî, **Nûra Qelban**, I, 79, 270, 297.
[117] Şoşikî, **Nûra Qelban**, I, 71.
[118] Şoşikî, **Nûra Qelban**, I, 72.

Şerif (Erebkendî) Tanrıverdi'den aldı. İlk imam hatiplik görevine köyünde başlayan Molla Ahmet, 1982 yılında Batman'da, 1985 yılında ise Bismil'de görev yaptı. 1992'de ise, emekliliğe ayrıldı. Ömrünün tamamını, Arapça ve Kürtçe İslami eserler vermekle geçiren Molla Ahmet, vefatına kadar öğrencileri hiç eksik olmadı. Molla Ahmet Hîlmî, 1996 yılında Hakk'ın rahmetine kavuştu.[119]

1.2.14.2. Tefsira Hilmî

Molla Ahmed Hîlmî Qoxî (ö. 1996)den müsvedde olarak geride kalan meal ve tefsir notları, oğlu Abdulkuddus tarafından "*Tefsîr a Hîlmî*" Sûretê Fatîhê u Beqere û çend ayetên Alê 'Îmrân" adıyla 2013 yılında yayınlamıştır. Kurdî Arap alfabesi kullanılan bu çalışmada tefsirin yanında -Bakara sûresinin 222. ayetine kadar-, Al-i İmran sûresinin 9. ayetine kadarki ayetlerin mealleri vardır.[120]

Kurdî Arap alfabesiyle hazırlanan tefsirde, sûre hakkında verilen kısa bilgilerden sonra ayetlerin meal ve tefsiri yapılmıştır. Meale, "*Mena Ayetan/ ayetlerin Anlamı*" başlığı altında, tefsire ise "*Tefsîra Ayetan/ ayetlerin Tefsiri*" başlığı altında yer verilmiştir.

1.2.15. Fikri Bozkurt (Amedî)

1.2.15. 1. Hayatı

1971 yılında Diyarbakır'ın Ergani ilçesinin Dereboyu (Xeltuşka) köyünde doğdu. İlkokulu Bismil Kurtuluş İlköğretim okulunda okudu. Silvan'da başladığı ortaokul eğitimini Diyarbakır'da tamamladı. Liseyi Diyarbakır Fatih lisesinde

[119] Mela Ehmed Hîlmî el-Qoğî, **Tefsîr a Hîlmî (Sûretê Fatîhê u Beqere û çend ayetên Alê 'Îmrân)**, haz., Abdulkudus Hîlmî (Yalçın), Bangaheq Yayınları, İstanbul 2013, s. 5-8.

[120] Hilmî el-Qoğî, **Tefsîr a Hîlmî,** s. 11-12.

okudu. 1991 yılında başladığı Dicle Üniversitesi Eğitim Fakültesi sınıf Öğretmenliğinden bazı nedenlerden dolayı ancak 1997 yılında mezun oldu. Halen Diyarbakır'da yaşamaktadır.[121]

1.2.15.2. Qur'ana Kerîm û Meala wê ya Kurdî

Kürtçe meal hazırlamak için 1996 yılında çalışmalara başlayan Fikri Bozkurt (Amedî), değişik nedenlerden ara verdiği çalışmasını 2009 yılında tamamlamıştır. Amedî, Seyyid Kutup'un (ö. 1966) *Fizilal'il Kur'an'ı*, Mevdudi'nin (ö. 1979) *Tefhimu'l-Kur'an*'ı, Diyanet Vakfı, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ali Bulaç, Talat Koçyiğit (ö. 2011) ve Süleyman Ateş'in meallerinin yanı sıra, diğer pek çok Kur'an mealini içinde barındıran Hasenat programından yararlanarak,[122] "*Qur'ana Kerîm û Meala wê ya Kurdî*" adıyla yayınlanan meali hazırladı. Meal, bitiminden uzun yıllar sonra, Ensar Yayınevi tarafından 2014'te yayınlanmıştır.

Latin alfabesiyle hazırlanan meale, sade bir anlatım hâkimdir. Ancak mealde, Kürtçe imla ve gramer noktasında bazı sıkıntılar mevcuttur. Ayrıca Kur'an-ı Kerim'deki, kimi mecazi ifadeler, lafzî olarak tercüme edilmiştir.[123]

1.2.16. Husein Muhammed

1.2.16.1. Hayatı

Husein Muhammed, 1980 yılında Irak'ın Zaho kentinde dünyaya geldi. 1994 yılından itibaren Finlandiya'da yaşamakta ve ülkenin başkenti Helsinki belediyesinde şehir plan-

[121] Fikri Amedi, (fikri.amedi@hotmail.com), "Fikri Amedi'nin hayatı", Haşim Özdaş, (hasimozdas@gmail.com), 14.04.2015.

[122] Fikri Amedî, -Kürtçe mealin yazarı- "Qur'ana Kerîm û Meala wê ya Kurdî adlı Kürtçe mealin hazırlanması", Diyarbakır, 10.04.2015.

[123] Bazı örnekler için bkz. Bakara, 2/187; Mâide, 5/64; A'râf, 7/31; Şu'arâ, 26/225.

lamasında özel danışmanlık görevini yürütmektedir. Halen Finlandiya'da yaşamaktadır.[124]

1.2.16.2. Qur'ana Pîroz

Qur'ana Pîroz adlı Kur'an-ı Kerim Kürtçe meali, farklı zamanlarda Fatiha, Bakara ve Yûsuf sûreleri ile 23. sûre olan Mü'minûn'dan Kur'an'ın sonuna kadarki bölümler yayınlanmıştır. Yani 3-11 ve 13-22 sûreleri arası henüz tercüme edilmemiştir.

Husein, giriş bölümünde kullandığı kaynaklara ve tercümede takip ettiği metoda değinmiştir. Kürtçe kaynaklardan, Kurmancî lehçesinde hazırlanan Seyit Ali Şîlanî (Kurdî Arap alfabesiyle hazırlanmıştır), Abdullah Varlı ile Muhammed Hakkari'nin meallerinden ve Soranî lehçesinde hazırlanan Burhan Muhammed Emin'in "*Tefsîrî Asan*" adlı tefsirinden istifade ettiğini söylemiştir. Ayrıca İngilizce hazırlanmış olan Abdullah Yusuf Ali, Muhammad M. W. Pickthall ile M. H. Shakir meallerinden ve birkaç Arapça tefsir kaynaklarından da yararlandığını belirtmiştir.

Kürtçe Kur'an-ı Kerim tercümesinde, özellikle de Kur'an'ın edebi yönünü yansıtmaya çalıştığını ve bu nedenle bazı sûre veya ayet kümelerini şiirsel olarak çevirdiğini, tercümede olabildiğince sade, kolay ve standart Kürtçeyi kullandığını, peygamberlerin adlarını Kürtçe formuna uygun "Birahîm, Simayîl, Aqûb ve Ûsiv" şeklinde kullandığını ifade etmiştir.

1.2.17. Nûra Îmanê ji Tefsîra Qur'anê

İki ciltten oluşan bu tefsir, 1924 yılında Kızıltepe'nin Üzeyir köyünde doğan Ali Turğay tarafından hazırlanmıştır. Müel-

[124] Husein Muhammed, (husein.muhammed@gmail.com), "kurtejiyan" ve "Qur'ana Pîroz", Haşim Özdaş, (hasimozdas@gmail.com), 16.02.2015.

lif, ağırlıklı olarak Beyzâvî (ö. 791/1388)'nin *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl* adlı tefsiri ile Celâluddin el-Mahallî (ö. 664/1459) ve Celâluddin es-Süyûtî (ö. 911/1505)'in *Tefsîru'l-İmâmeyn el-Celaleyn* adlı tefsirleri esas alarak bu eserini yazmıştır. Tefsir, 10 Recep 1415 hicrî, 13.12.1994 Miladi tarihinde tamamlanmasına rağmen henüz basılmamıştır.[125]

Son olarak Irak Kürtlerinden olan Tehsîn İbrahîm Doskî'nin, Kurmancî lehçesinde hazırladığı "*Tefsîra Qur'ana Pîroz*" adlı tefsir çalışmasını ve yine Irak Kürtlerinden olan ve yıllar önce yayınlanan Seyyid 'Elî Şîlanî'nin, *Qur'ana Pîroz ligel Tefsira Ronahî*[126] adlı Kur'an meali ile Siirt Kurtalan'dan Molla Muhyeddin Pencînarî (Mehmet Demirtaş)'ın 2000'li[127] yıllarda Latin ve Arap alfabesiyle hazırladığı ve henüz yayınlanmayan mealinin olduğunu belirtelim.

Ayrıca Şırnak iline bağlı Hexez/İdil ilçesinden Hecî Mahmûd tarafından 2015 yılında İstanbul'da basılan Te*fsîra Mahmûd Wergera Qur'ana Pîroz bi Zimanê Kurdî* adlı meal ile Abdullah Baykal tarafından altı yıla yakın bir süre zarfında hazırlanmış olup Nûbihar yayınlarından 2016 yılında neşredilen *Sîwana Qur'anê* adlı meali de burada anmak gerekir.

---

[125] Bkz. Nurettin Turgay, "**Müfessir Ali Turgay Hayatı, Eserleri ve Tefsirciliği**", Makalelerle Mardin IV Önemli Simalar Dini Topluluklar, Hazırlayan İbrahim Özcoşar, İstanbul 2007, s. 148-151

[126] Bkz. Sigêrî, **Tefsîra Jiyan,** Pêşgotin/Önsöz (ه).

[127] Mela Muhyeddîn Pencînarî, "**Derbarê Meala Qur'ana Pîroz de**", Nûbihar, c: VIII, sayı: 90, Payiz/Sonbahar 2003, s. 36.

İKİNCİ BÖLÜM

MEALİN BİÇİMSEL, DİLSEL VE ÇEVİRİ SORUNLARI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

2.1. MÜELLİFİN HAYATI VE ESERLERİ

2.1.1. Hayatı

Mehmet Demirdağ, 1965'te Diyarbakır'ın Silvan ilçesine bağlı Garsî köyünde dünyaya geldi. Doğduğu köye nispetle Muhammed Garsî olarak tanınmaktadır. Demirdağ, 7-8 yaşlarına kadar doğduğu köyde büyüdü. ancak köyde çıkan bir kavga nedeniyle ailesi, Silvan'a taşınmak zorunda kaldı. Silvan'da ilkokula başlayan ve derslerinde başarılı olan Demirdağ, eğitimini devam ettirmek istedi, fakat o dönemde okul ve sokaklara hâkim olan anarşi sebebiyle babası buna izin vermedi. Demirdağ'ın babası, ilim ehlini çok sevdiği için, oğlundan da medresede eğitim görmesini istedi. Demirdağ, ilk başta babasının bu düşüncesine pek sıcak bakmadı. Ta ki günün birinde doğduğu köye yani Garsî'ye gidip köyde okuyan talebelerle karşılaşıp birine şu soruyu yöneltene kadar: "Nasıl talebe olunur?" Öğrencinin, "Medrese hocasına söylersin, şayet seni talebe olarak kabul ederse, o zaman elbiselerini alır, talebelik hayatına başlarsın" demesi üzerine, köyün camisine giderek Molla Adil Selîbî'den izin ister. Hocanın olumlu yanıt vermesi üzerine doğrudan Silvan'a dönerek babasını durumdan haber

eder. Babası da doğal olarak bu duruma çok sevinir ve böylece talebelik hayatına başlamış olur.

Hocasının birkaç ay sonra köyden taşınıp daha önce görev yaptığı Seyfülmülûk köyüne, Şeyh Mehdi'nin medresesinde müderrisliğe başlamasıyla, kendisi ve diğer bazı öğrenciler de beraberinde giderler. Orada Şafii fıkhına dair *Ğayetü'l-İhtisar* ve Sarf ilminde başlama seviyesinde olan *Emsil*'e ve *Bina*'yı okur, ancak çıkan bir kavga nedeniyle medreseden ayrılmak zorunda kalır. Birkaç gün Silvan'da kaldıktan sonra Zilan köyüne gider, orada Molla Ali'nin yanında talebelik hayatına başlar. Orada Sarftan *İzzi*'yi ve Nahiv'den Cürcanî'nin *Âvamil*'ini okur. Bu arada Molla İbrahim Kelokî, hacca gittiğinden, öğrencileri iki ay süreyle Zilan'da kalırlar. Gelen öğrenciler arasında çok başarılı ve talebeliğe yeni başlayan öğrencilere ders veren Van'lı Molla Kasım adında biri vardı. Demirdağ, ondan çok istifade ettiğini ve ona saygıda kusur etmediğini belirtir. Molla İbrahim, hacdan dönüp Diyarbakır'a yakın olan Hüseyniya köyüne taşınır. Talebelerin dönmesinden kısa bir süre sonra Demirdağ da, Molla İbrahim Kelokî'nin yanına yerleşir. Orada *Zürûf*, *Terkîb*[1], *Sadullah Sağir* ve *Şerhü'l-Müğnî*'nin bir bölümünü okur. Çıkan tatsız bir olay yüzünden oradan da ayrılan Demirdağ, kısa bir süreliğine Çirikê köyünde Molla Said Taxikî'nin yanında kaldıktan sonra, Şemamê köyünde Molla Abdüllatif'in yanında talebeliğe başlar. Molla Abdüllatif, bölgede disiplinliği ve Sarf ilmi bilgisiyle ünlüdür. Demirdağ burada *Şerhü'l-Müğnî* ve *İzzi*'nin şerhi –medreselerde– Sadînî olarak bilinen sarf kitabını yarılar. Kendi ifadesine göre, 'artık i'rab'ı öğrenmiş ve fiillerin çekimini yapabiliyordu.'

Oradan da ayrılan Demirdağ, Sofya köyüne Molla Hesenê

[1] Doğu medreselerinde okutulan Nahiv ilmine dair, Kürtçe kaleme alınan iki önemli eserdir.

Sofya olarak bilinen hocanın yanında okumaya başlar. 'Sadînî' ve yine doğu medreselerinde *Hell* adıyla şöhret bulan kitabı okur. Garsî, Molla Hasan kadar, dersi daha güzel işleyen başka bir hocayla karşılaşmadığını belirtir. Kısa bir süreliğine Hüseyniyê ve Maran köylerinde, Zeko köyünde Molla Hawî, Mozgelanê köyünde Molla Muhammed ve askere gitmeden önce Silvan'da birkaç ay boyunca Molla Abdullah Zîlî'nin yanında okur. Askerlikten sonra, kısa bir süreliğine Qinzêrîbê köyünde Molla Salih'in yanında da okur.

Bölgedeki medreselerde verilen eğitim, ona doyurucu gelmediğinden ve problemlerine cevap olamadığından Demirdağ, İran'da okumaya karar verir. İran'ın Kum şehrine gider ve orada dört yıla yakın bir süre kalır. Orada Farsça, mantık, felsefe, kelam ve belagat eğitimi alır. İran dönüşünde ise belli bir süreliğine medreselerde -sıra kitapları olarak bilinen-okutulan kitapları Diyarbakır'da Molla Derviş'in yanında okur. Kürtçe, Türkçe, Arapça, Farsça ve Osmanlıcayı bilen Demirdağ, halen Silvan'da yaşamaktadır.[2]

2.1.2. Eserleri

Mehmet Demirdağ'ın (Molla Muhammed Garsî), *Meala Fîrûz Şerha Qur'ana Pîroz* adlı Kur'an-ı Kerim Kürtçe meali dışında da pek çok kitap, makale ve şiir çevirileri bulunmaktadır. Bunların büyük bir bölümü yayımlanmışken diğer bazıları da henüz neşredilmemiştir.

2.1.2.1. Yayımlanan Çalışmaları

1. Kitab-ı Diyarbekiriya,

Eser, Ebû Bekir Tihranî'nin (ö. 882/1477), Akkoyunlular

[2] Garsî Mehmet Demirdağ, (fotocu21@hotmail.com), "Kurtejinnameya min", Haşim Özdaş, (hasimozdas@gmail.com), 30.04.2015.

devletinin tarihini anlatan bir kitaptır. Farsçadan Türkçeye çevrilmiştir. 1999'da Diyarbakır Büyükşehir Kültür Yayınları tarafından basılmıştır.

2. Gulîstana Sadiyê Şîrazî,

Ünlü mutasavvıf Sadi Şirazî'nin, nesir ve nazımdan oluşan ahlaki ve daha pek çok konuları içeren Farsça yazılmış olan eserin Kürtçe çevirisidir. Eser, 2004'te Nûbihar yayınevi tarafından yayımlanmıştır.

3. İslam Tarihinde Kürt Kadını,

Eser Muhammed Hayr Ramazan Yusuf'un Arapça kaleme alınan *el-Meretü'l-Kürdiyye fi't-Tarihi'l-İslamî* adlı eserinin Türkçe tercümesidir. Mehmet Demirdağ ile Ali Rıza Seven tarafından Türkçeye tercüme edilen eser 2004'te Nûbihar yayınlarından çıkmıştır.

4. Pênc Rîsaleyên Îmamê Xezalî,

İmam Gazzâlî'nin (ö. 505/1111), *Yanlış yoldan kurtulmak, Ey oğlum, Kimyayı Saadet, On Kaide ve Dini Edep* adlı risalelerin Kürtçe çevirisidir. Eser, 2005'te Nûbihar yayınları tarafından neşredilmiştir.

5. Gulşena Raz Şêx Mehmûdê Şebusterî,

İranlı mutasavvıf ve şair Şeyh Sa'düddin Mahmut b. Yahya Şebüsteri Tebrîzî'nin (ö. 720/1320), mesnevi tarzında yazdığı *Gülşen-i Râz* adlı Farsça eserin manzum Kürtçe çevirisidir. Eser, Emir Hüseynî'nin sorduğu 28 soruya verdiği cevapları içermektedir. Tercümenin Kürtçe açıklamalar bölümünde, Muhammed İkbal'in *Gülşen-i Râz-i Cedîd* adındaki çalışmaya ve eserin sonunda Kürtçe-Kürtçe bir sözlüğe de yer verilmiştir. Eser, 2005'te Nûbihar yayınları tarafından basılmıştır.

6. Çar Zîndanê Însan,

Ali Şeriati'nin (ö. 1977), *İnsanın Dört Zindanı* adlı eserinin Farsçadan Kürtçeye çevirisidir. 2006'da Hîvda yayınlarından çıkmıştır.

2.1.2.2. Yayınlanmayan Çalışmaları

1. Tarîxçeyê Heyat Bedîuzzeman,

Said Nursi'nin (ö. 1960) yeğeni, Abdurrahman Nursi'nin *Bediüzzeman'ın Hayatı* veya diğer adıyla *Bediüzzeman'ın Tarihçe-i Hayatı* adlı eserin Kürtçe çevirisidir.

2. Qetilnameya Îmam Huseyn,

Farsçadan Kürtçeye çevrilmiş olan bu eser, tarihi veriler ışığında Hz. Hüseyin'in şahadetini konu edinmektedir.

3. Sê Dîwaneyên Muhemmed Îqbal,

Muhammed İkbal'in (1938), *Asrâr-i Hudî/Benliğin Sırları, Rümûz-i Bîhudî/Benliği Kaybetmenin Sırları, Gülşen-i Râz-i Cedîd/ Yeni Sırrın Gül Bahçesi* divanlarının Kürtçe çevirisidir.

4. Dîwana Herba Urfî Bedîuzzeman,

Bediüzzaman'nın, *Divan-ı Harbi Örfi*de yargılanması sırasında verdiği savunmaları ve İstanbul'daki başka görüşmeleri de içeren bir eserdir. Türkçeden Kürtçeye çevrilmiştir.

2.1.2.3. Süreli Yayınlarda Çıkan Yazıları

1. Jiyana Mehatma Gandî/ Mahatma Gandhi'nin Hayatı,

Mahatma Gandhi'nin (ö. 1948), hayatını ve İngilizlere karşı verdiği mücadeleyi anlatan bir yazıdır. Ahmet Tafaddulî'nin Farsça eserinden, *Hemû Gel Bira nin/Tüm Milletler Kardeştir* başlığıyla Kürtçeye tercüme edilmiştir. Nûbihar dergisinde yayımlanmıştır (c: 4, sayı: 43/44, 1996, s. 22-25).

2. Bijî eşqa me/ Yaşasın aşkımız,

Yaşasın aşkımız başlıklı şiir, Mevlana Celalettin Rûmî'nin, Farsça yazdığı şiirinin Kürtçe çevirisidir. Nûbihar dergisinde yayımlanmıştır (c: 4, sayı: 46, 1996, s. 21).

3. Hîkayet, Ji Gulîstan, Sê şiîr,

Sadi Şirazî'nin şiir ve hikâyelerinden yaptığı bu tercümeler de yine Nûbihar dergisinde yayımlanmıştır (c: 4, sayı: 48,

1996, s. 20-21; c: 5, sayı: 50, 1996, s. 21-22; c: 5, sayı: 55, 1997, s. 28; c: 6, sayı: 68-69, 1998, s. 20).

4. Xîtab bi jinên musliman re/Müslüman Hanımlara Hitap, Peyama Îqbal bi rojhilat/İkbal'in Doğuya Mesajı, Ji çêlika xwe re şîreta teyrê baz/Şahin'in Yavrusuna Nasihati,

Üç şiir de, Muhammed İkbal'e ait Farsça şiirlerinin Kürtçe tercümesidir. Nûbihar dergisinde yayımlanmıştır (c: 5, sayı: 49, 1996, s. 11; c: 5, sayı: 53/54, 1997, s. 17; c:. 5, sayı: 57, 1997, s. 18).

5. Nameya duyem,

Said Nursî'nin Risalesinden bir bölümün "İkinci Mektup" Kürtçe çevirisidir. Nûbihar dergisinde yayımlanmıştır (c: 5, sayı:50/51, 1996/97, s. 15-16).

6. Feqiyê saf û lihevanîna Xweda,

Saf ve içi temiz bir medrese talebesinin başından geçen bir olay öykünmektedir. Diğer yazıları gibi bu da Nûbihar dergisinde yayımlanmıştır (c: 6, sayı: 63/64, 1998, s. 39-40).

7. Reşo û Mîrê Botan/ Reşo ile Botan Emiri,

Reşo adında birinin, Botan yani Cizre Miri ile olan bir olayını hikâye edinmektedir (Nûbihar, c: 6, sayı: 72, 1999, s. 13-14).

8. Feqiyê Bêmirad/Bahtı Kara Talebe,

Bir medrese talebesinin başına gelen olumsuz olayları öykünmektedir (Nûbihar, c: 7, sayı: 77, 1999, s. 22-23).

9. Rexneyek li ser "Meşreba Melayê Cizîrî/Melayê Cizirî'nin Meşrebine bir eleştiri,

Bu yazıda, ünlü mutasavvıf ve Kürt şairi Melayê Cizirî'nin (ö. 1050/1640), Vahdet'i Vücut düşüncesine eleştiriler yöneltilmektedir (Nûbihar, c: 6, sayı: 70, 1999, s. 25-27).

10. Lawikê fille,

Bu hikâyede, Ermeni sürgünün yaşandığı dönemlerde Diyarbakır'ın Hazro ilçesinde, 10-12 yaşlarındaki Er-

meni bir gencin Serdin Paşa'nın[3] evine sığınması olayı anlatılmaktadır.[4]

2.2. MEALİN BİÇİMSEL VE DİLSEL TAHLİLİ

2.2.1. Mealin Biçimsel Tahlili

Mele Muhammed Garsî Farqînî tarafından hazırlanan *Meala Fîrûz Şerha Qur'ana Pîroz* adlı meal, Nûbihar yayınevi tarafından tek cilt halinde 2003 yılında basılmıştır.

Meal, Resmi Mushaf tertibine göre hazırlanmıştır. Mealin sonunda önsöz, sayfa numaraları ile birlikte alfabetik ve normal sûre adlarını içeren indeks ve Kürtçe-Arapça hatim duası yer almaktadır. Sayfa numaraları sağda, ortada sûre adı ve numarası, solda cüz sayısı, Arapça Kur'an metni ortada, kenarlarında ise Kürtçe meali bulunmaktadır. Sûre girişlerinde, sûre hakkında herhangi bir bilgiye yer verilmediği gibi parantez haricinde açıklama veya dipnota da başvurulmamıştır.

Meal çalışmasında takip ettiği yönteme dair ise, ne Kur'an dili olan Arapçaya ne de çok zengin olan Kürt diline karşı tutuculuk gösterdiğini, buna karşın iki dil arasında orta bir yol izlediğini, bunun için az da olsa mealde, bazı Arapça kelimeleri kullandığını, unutulmuş bazı Kürtçe kelimeler mealde mevcut ise de bunların kolay bir şekilde anlaşılabileceğini belirtmiştir. Bunun yanı sıra parantezi az kullandığını ve bu yüzden mealin titiz ve dikkatlice okunması gerektiğini, birden fazla anlama gelen kelimeleri, bazen atıf yoluyla bazen de parantez içinde diğer anlamlara da yer verdiğini ifade etmiştir. Son olarak meal çalışmasında şu kaynaklardan ya-

---

[3] Hazro Beylerinden olan bu zatın asıl adı, Seyfettin'dir. Kürtler yaygın olarak bu ismi "Sêfdîn" şeklinde talaffuz ederler.

[4] Bkz. Ayhan Geverî, **Antolojiya Çîrokên Nûbiharê, (sal:1992-2006/hej: 1- 99),** Nûbihar Yayınları, İstanbul 2012, s. 143

rarlandığını belirtmiştir: İmam Cemalüddin Abdurrahman el-Cevzî el-Qereşî el-Bağdadî'nin (ö. 597/1201), *Zadü'l-Mesîr fî 'İlmi't-Tefsîrî*, Muhammed Ali Sabûnî'nin *Sefvetü't-Tefasîr*, Sait Havva'nın (ö. 1989), *El-Esasû f'i't-Tefsîr*, Fahrettin Râzî'nin (ö. 606/1210), *Tefsîrü'l-Kebîr*, Zemahşerî'nin (ö. 538/1144), *El-Keşşaf*, Kurtubî'nin (ö. 671/1273), *Camiu'l-Ahkâm*, Taberî'nin (ö. 310/923), *Cami'u'l-Beyan*, Beyzâvî'nin (ö. 685/1286), *Esrarü't-Tenzîl*, İbn Kesîr'in (ö. 774/1373), *Tefsîru'l-Kur'an el-Âzîm*, Allame Muhammed Hüseyin Tabâtabâî'nin (ö. 1981), *El-Mîzan*, Seyit Kutup'un, *Fî Zilali'l-Kur'an*, Ebû'l-Âla el-Mevdûdî'nin, *Tefhimu'l-Kur'an*, Elmalılı Hamdi Yazır'ın (ö. 1942), *Hak Dini Kur'an Dili*.[5]

Meal, Celadet A. Bedirxan'ın geliştirdiği Kürtçe Latin harfleriyle hazırlanmıştır. Fakat pirrî, kirrîn, birrekî, vb. ile fille, gellek gibi. örneklerde olduğu gibi, "r" ve "l" harfleri çift yazılmıştır. Ünlem işaretinden sonra, hep küçük harfle cümleye başlanılmış ve birçok yerde virgül (,) ve noktalı virgülden (;) sonra *ve* anlamındaki *û* kullanılmıştır.

Öte yandan mealde bazı imla ve baskı hataları mevcuttur. Mesela, olumsuzluğu bildiren "*ne*" ve "*bê*"nin, kelimeyle bitişik yazılması gerektiği durumlarda ayrı yazılması veya ayrı yazılması gerekirken bitişik yazılması, edilgen birleşik fiillerin bitişik yazılması gerektiği durumlarda ısrarla ayrı yazılması, isim ve fiillerin sonuna eklenen *im* ve *me* vd. eklerinin, zaman zaman birleşik veya ayrı yazılması, şapkalı *ê* olması gereken yerlerde *e* şeklinde yazılması vb. bunun en bariz örnekleridir.

Mealde görülen bu ve benzeri imla hatalarının bazıları anlamı da etkilemektedir. Bu türden hataların bazıları şöyledir: *Fira* (Nisâ, 4/60), *sipatiye* (A'râf, 7/89), *derenin* (A'râf, 7/123), *Ey*

[5] Bkz. Mele Muhammed Garsî Farqînî (Mehmet Demirdağ), **Meala Fîrûz Şerha Qur'ana Pîroz**, Nûbihar Yayınları, İstanbul 2003, (Pêşgotin/Önsöz) V-VI.

xêxember (Enfâl, 8/65), *pir aya* (Tevbe, 9/25), di rêy Xuda (Tevbe, 9/38), *ew ha* (Tevbe, 9/46), *Perwerdekarê me! qey ji bo ew ji rêya te şaş bikin*. (soru işareti kullanılması gerekirdi) (Yûnus, 10/88), *nîn* (Hûd, 11/47), *tindikê* (Yûsuf, 12/47), *herab* (Ra'd, 13/18), *bê te* (İbrâhim, 14/44), *wedixwin* (Nahl, 16/66), *De dît* (Kehf, 18/63), *bihejine* (Meryem, 19/25), *di nav xe de* (Tâ-Hâ, 20/62), *rizgar bûnê* (Mü'minûn, 23/1), *derewad* (Furkân, 25/19), *Vêcca* (Şu'arâ, 26/53), *rats* (Rûm, 30/30), *vedijart* (Ahzâb, 33/37), *vêrisê* (Fâtır, 35/32), *perwerdekêre* (Sâffât, 37/5), *civînek* (Sâd, 38/56), *girang* (Şûrâ, 42/43), *zemên* (Câsiye, 45/27), *Perjerdekarê* (Ahkâf, 46/13), *gitinê* (Kamer, 54/22), *nakêr* (Alâk, 96/19). Sınırlı sayıda verdiğimiz bu örneklere bakıldığında hataların tümü, yazım hataları olduğu ve anlamı doğrudan etkilediği görülmektedir.

2.2.2. Mealin Dilsel Tahlili

Meala Fîrûz adlı Kürtçe meal, Kürtçe dil gramerine uygun olmayan örnekler içermektedir. Kürtçe dil gramerine aykırı gördüğümüz meal örneklerine geçmeden önce, konunun anlaşılmasına yardımcı olması için, Kürtçe dil yapısı hakkında bazı bilgileri aktarmakta yarar görüyoruz.

Kürtçede kelimeler, belirlilik ve belirsizlik durumlarına göre bazı ekler alır. İsimlerin belirsiz olduklarını göstermek için tekil için *-ek* ve çoğul için *-in* ekleri, ismin sonuna eklenir.[6] Bir de isimleri, cinsiyet (zayend) ve sayı bakımından birbirinden ayırmak için sözcüklerin sonuna bazı ekler getirilir. Bu ekler de belirlilik ve belirsizlik durumuna göre değişiklik arz eder. Belirli isim tamlamasında; *-a* dişil, *-ê* eril, çoğul için ise *-ên* eki getirilir. Buna Kürtçe (Kurmancî) lehçesinde, *Veqetandekên Diyar* denilmektedir. *Veqetandekên Nediyar* yani belirsiz isim

[6] Kadri Yıldırım, **Temel Alıştırma ve Metinlerle Kürtçe Dilbilgisi (Kurmancî Lehçesi)**, Avesta Yayınları, İstanbul 2013, s. 56.

tamlamasında ise; *-eke* dişil, *-ekî* eril, çoğul için ise *-inan* eki kullanılır.[7]

Bunların yanı sıra yine kelimenin cinsiyeti (zayend), sayısı vs. konuları hakkında bilgi sahibi olmak için, belirli ve belirsizlik durumlarına göre kelimenin sonuna bazı ekler getirilir. Belirlilik halinde; *-ê* dişil, *-î* eril, çoğul için ise *-an* kelimenin sonuna eklenir. Belirsizlik halinde ise kelime; *-ekê* dişil, *-ekî* eril, çoğul için ise *-inan* eklerini alır. Bunlar, *Qertafên Tewangê yên Diyar* ve *Qertafên Tewangê yên Nediyar* diye isimlendirilir.[8]

Bu bilgilerden sonra, Kürtçe gramere aykırı gördüğümüz bazı çeviri/meal örneklerini şöyle gruplandırabilriz:.

2.2.2.1. Eril eki olan "ekî"nin Dişil Yerine Kullanılması Sorunu

"... *"Bêguman Xuda, fermana we dike ku hûn* ***çêlekekî*** *serjê bikin. ...*" (Bakara, 2/67). Dikkat edilirse ayetin Arapçasında geçen "بَقَرَةً" sözcüğü, mealde "*çêlekekî*" şeklinde tercüme edilmiştir. Hâlbuki inek sözcüğü, dişil olduğu için, "*çêlekekê*" şeklinde olmalıydı. "*... Û eger hûn bixwazin ji zarûkê xwe re* ***dêşîrekî*** *bigrin,.."* (Bakara, 2/233). Bu örnekte de, eril eki olan "*ekî*", süt emziren kadın anlamındaki "*dêşîrekî*" sözcüğünde kullanılmıştır. Bunun yerine "*dêşîrekê*", denilmeliydi. "*... ku eger* ***yekî*** *ji wan (pîreka) şaş kir, a din têxe bîra wê.*" (Bakara, 2/282) ve "*Eger we xwest* ***jinekî*** *di şûna* ***jinekî*** *de biguherînin û we lodekî zêr dabe* ***yekî*** *ji wan...*" (Nisâ, 4/20) örneklerinde ise kadınlardan söz edilmesine rağmen, eril kalıbında "*yekî*" ve "*jinekî*" sözcükleri kullanılmıştır.

---

7 Aziz Samur, **Rêziman Kurdiya Kurmancî,** Nûbihar Yayınları, İstanbul 2012, s. 30.

8 Samî Tan, **Rêzimana Kurdî,** Weşanên Enstîtuya Kurdî ya Stenbolê (İstanbul Kürt Enstitütsü Yayınları), İstanbul 2011, s. 94-95: Yıldırım, **Kürtçe Dilbilgisi**, s. 57-58; Samur, **Rêziman Kurdiya Kurmancî**, s. 31-32.

Benzer bir sorun, "*Bêguman min **pîrekî** dît ku seroktiya wan dikir...*" (Neml, 27/23) örneğinde de mevcuttur. Çünkü "*pîrekî*" ifadesi, Kürtçede "*ihtiyar adam*" anlamında kullanılmaktadır. Hâlbuki ayette sözü edilen, Sebe' kraliçesidir. Bu nedenle "*pîrekek-e/bir kadın*", olması gerekirdi.

Bu tür örnekleri çoğaltmak mümkündür, ama konunun uzamaması için bu kadarıyla yetiniyoruz.

2.2.2.2. Belirsizlik Bildiren Eklerin Yanlış Kullanımı Sorunu

"*Û çi gava **kitêbekî** ji cem Xuda ku ew tiştê bi wan re ye rast didêre ji wan re hat ...*" (Bakara, 2/89), "*... da ku hûn nebêjin: "Ne **mizgînvanekî** û ne **hişyarkerekî** ji me re nehat. ...*" (Mâide, 5/19), "*Sond be me **kitêbekî** ji wan re anîbû ku me wê bizanîn ji hev qetandibû..."* (A'râf, 7/52).

Yukarıdaki ayetlerin mealinde, yanlış ek kullanımı söz konusudur. Çünkü "*ekî*", belirsiz isim tamlamasında kullanılmaktadır. Hâlbuki yukarıdaki örneklerin hiç birisinde bir tamlama söz konusu değildir. Buna karşın, "*... Bêguman ez **parêzvanek** zana me.*" (Yûsuf, 12/55) ayetinde, yukarıdaki örneklerde uygulanması gereken kural, yanlış uygulanmıştır. Nitekim ayette "*parêzvan*", "*zana*" kelimesi ile sıfat tamlaması yapılmıştır. Bu nedenle terkip, "***parêzvanekî** zana*" şeklinde olmalıydı.

2.2.2.3. Zamirlerin Yanlış Kullanımı Sorunu

Kürtçede iki tür şahıs zamiri vardır. Bunlar; *cînavkên kesane ên xwerû* sade/bükülmemiş şahıs zamirleri ve *cînavkên kesane ên tewandî* bükümlü şahıs zamirleridir.[9] Sade şahıs zamirleri *ez, tu, ew, em, hûn, ew'*dir. Bükümlü şahıs zamirleri ise *min, te,*

[9] Yıldırım, **Kürtçe Dilbilgisi,** s. 32.

wî/wê[10]*, me we wan*'dır. Bu zamirlerden hangisinin kullanılacağı, cümlede geçen zamana göre değişir. Ayrıca fiillerin zamanlarına ve geçişlilik durumlarına göre, grupların özne olması hali farklılık arz etmektedir. Geçişsiz fillerde, her üç zaman için (geçmiş, şimdiki, gelecek) de sade bükümsüz *ez* grubu kullanılmaktadır. Geçmiş zamanın geçişli fiillerinde bükümlü *min* grubu kullanılmakta, şimdiki ve gelecek zamanın geçişli fiillerinde de yine *ez* grubu kullanılmaktadır.[11] Şimdi/hal ve gelecek zamanda özne sade kalır ve nesne bükülür. Geçmiş zamanda ise bunun aksine nesne sade (xwerû) olur ve özne bükülür.[12] Bir de aynı grubun zamirleri kendi aralarında birbirine özne ve nesne olmazlar. Gramatikal olarak geçmiş zamanda *min* grubu özne; *ez* grubu nesne olur ve fiil nesneye göre ek alır.[13]

Mealdeki yanlış zamir kullanımına dair bazı örnekler:

"*...Perwerdekarê min! tu li wan dilovanî bike çewa ku wan* ***min*** *bi biçûkî xwedî* ***kir***." (İsrâ, 17/24),"*(Zarûk) got: "Bêguman ez bendeyê Xuda me. Wî kitêbê daye min û* ***min kiriye*** *pêxember*." (Meryem, 19/30), "*Û ez ji diya xwe re baş bim. Wî* ***min nekiriye*** *zordarekî bextreş*." (Meryem, 19/32).

Görüldüğü üzere ayet çevirilerinde, *ez* yerine *min* zamiri kullanılmıştır. Böyle bir kullanımın nasıl yanlış bir ifade biçimini ortaya çıkardığını daha net görebilmek için yukarıdaki örneklerden birinin Türkçesine yer vermek istiyoruz: "*Wî kitêbê daye min û* ***min kiriye*** *pêxember./O, kitabı bana vermiştir ve ben peygamber yaptı."* Aslında bu cümle, şöyle çevrilmelidir: "*Wî kitêb daye min û* ***ez kirime*** *pêxember."*

---

[10] Bükümlü 3. tekil şahıs zamirinin, "*eril*" ve "*dişil*" olmak üzere "*wî*" ve "*wê*" şeklinde iki farklı kullanımı vardır.

[11] Yıldırım, **Kürtçe Dilbilgisi**, s. 33.

[12] Tan, **Rêzimana Kurdî**, s. 92.

[13] Yıldırım, **Kürtçe Dilbilgisi**, s. 34.

"*... te yekê ji wan kuşt, vêca me* ***te*** *ji wî derdî xelas kir û me* ***te*** *gellek cara sihêtî* ***kir***." (Tâ-Hâ, 20/40)

Bu ayetin çevirisinde ise, *tu* yerine *te*nin, kullanılması ve buna bağlı olarak fiilin "*kir*" şeklinde çekiminin yapılması, gramer açısından hatalıdır. Keza ayette geçen "ـه=*hû*"eril zamirine karşılık, "*yekê*" ibaresinin kullanımı da isabetli değildir. Çünkü bu kullanım, öldürülen kişinin kadın olduğunu göstermektedir.

"*Vêca pelîd* ***wan*** *jê* ***şemitand****, êdî* ***ewan*** *ji tiştê tê de bûn,* ***deranî****. ...*" (Bakara, 2/36), "*(Di bîr bîne) dema perwedekarê Îbrahîm,* ***wî*** *bi çend peyvan sihêtî kir, vêca wî,* ***wan*** *hemû bi cih* ***anî****. ...*" (Bakara, 2/124), "*... Lê wan* ***wê*** *avêt pişt xwe û* ***wê*** *bi bihakî hindik firotin*." (Âl-i İmrân, 3/187) "*... Lê ewan* ***wî*** *nekuşt û* ***wî*** *li çarmixê nedan...*" (Nisâ, 4/157), "*... ewî jî* ***wî*** *kuşt û vêca geriya ji ziyankaran*." (Mâide, 5/30), "*Vêca* ***wan*** *bi xapandin jê* ***deranî***." (A'râf, 7/22) "*Vêca we* ***wan nekuşt****, lê belê Xuda* ***wan kuşt****...*" (Enfâl, 8/17), "*Paşê Xuda dilgermî – hêminiya xwe bi ser pêxemberê xwe û bi ser bawermendan ve daxist û hin leşkerên ku we* ***wan nedidît*** *daxist...*" (Tevbe, 9/26), "*Lê wan* ***wî*** *derewand, me jî* ***wî*** *û ên pê re di keştiyê de xelas* ***kir*** *û me wan kir canişînê (rûyê zemîn) û me ên ayetên me derewandin jî* ***fetisand****. ...*" (Yûnus, 10/73), "*Û gotin ku: "Çîrokên pêşiyan e ku* ***wan daye*** *nivîsandin vêca ew sibe û êvarê li serê têne xwendin."*(Furkân, 25/5).

Bu örneklerde ve daha pek çok ayet çevirilerinde[14] de *wan*, *wî* ve *wê*nin, *ez* grubundan olan çoğul ile üçüncü tekil şahıs

[14] Bkz. Bakara, 2/130, 230; Âl-i İmrân, 3/59, 183, 192; Nisâ, 4/68, 89, 90, 91; Mâide, 5/116; En'âm, 6/42, 44, 66, 100, 146; A'râf, 7/64, 72, 78, 83, 91, 95, 96, 136, 143, Enfâl, 8/43, 49, 52, 54; Tevbe, 9/46, 67, 74, 79; Yûnus, 10/23, 98; Hûd, 11/58, 65, 82; Yusuf, 12/15, 31, 58; Ra'd, 13/32; Hicr, 14/16, 17, 27, 73, 74, 83; Nahl, 16/113, 121; İsrâ, 17/70; Kehf, 18/12, 19, 32, 51, 74, 96; Meryem, 19/27, 57; Tâ-Hâ, 20/20, 87; Furkân, 25/36, 37, 40; Şu'arâ, 26/57, 59; Ankebût, 29/37; Mü'min, 40/5, 21; Zuhruf, 43/9, 20.

zamiri *ew*in yerine kullanılması, Kürtçe dil grameri açısından sorunlu ve hatta yanlış olduğunu belirtmemiz gerekir.

"*Ma çi bûye ji me ku em xwe nespêrin Xuda, tevî ku wî* ***me gihandiye*** *rêyên me?; ...*"(İbrâhim, 14/12), "*Bêguman te hey* ***me didît***." (Tâ-Hâ, 20/35), "*... Wana* ***me nedihebandî***." (Kasas, 28/63) "*... Eger Xuda qencî li me nekirbûna wê* ***me*** *jî serûbin bikirna. ...*" (Kasas, 28/82), "*Vêca çi gava wan* ***me*** *hêrs* ***kir****, me heyf ji wan sitend, êdî me* ***wana*** *tev* ***fetisand***." (Zuhruf, 43/55).

Yukarıda da temas edildiği üzere, zamirlerin *min* ve *ez* grupları kendi içlerinde hem özne hem de nesne olarak kullanılması Kürtçe grameri açısından hatalıdır. *Min* grubu bükülmüş (tewandî) zamirler olduklarından, özne olarak ismin yerine geçer ve otomatik olarak, *ez* (xwerû) zamirler cümlede nesne halini alır. Fiilin tekil ve çoğul çekimi de onlara göre yapılır. Ancak bu örneklerin tümünde de ilgili kurala uyulmadan cümleler oluşturulmuştur. Bunun yanı sıra fiilin nesneye göre çekimi yapılması gerekirken, özneye göre yapılmıştır.

Bu hatalı kullanımı biraz daha izah edecek olursak, "*Bêguman te hey* ***me*** *didît*" örneğinde gramatikal olarak *te* zamiri fail olabileceği gibi *me* zamiri de fail olabilir. Çünkü ikisi de aynı zamir grubundandır ve zaman da geçmiş zamandır. Kısacası böyle bir kullanımı Türkçe ifade edecek olursak bu cümle: "*Şüphesiz sen, elbette biz gördük*." olabileceği gibi, "*Şüphesiz sen, elbette biz gördün*." şeklinde de anlaşılabilir. İki durumda da düzgün ve anlamlı bir cümlenin ortaya çıkmadığı açıktır.

Aşağıdaki meal örneklerinde de benzer dil hatalarını görmek mümkündür. Mesela "(*Salih) got: "Eva han devaka mê ye, (rojekî dora) avvexwarinê jê re ye û rojekî xuya jî avvexwarin ji* ***wê*** *re ye*." (Şu'arâ, 26/155) ile "*Ezê* ***wê*** *bi ezabekî zor dijwar bidim ezabê yan ezê* ***wê*** *serjê bikim yan jî wê ew delîlek xuya ji min re bîne*." (Neml, 27/21) örneklerinde, *wê* zamirinin kullanımında bir

çeviri hatası meydana gelmiştir. Şöyle ki birinci örnekte muhatap zamiri olan *we=size* yerine bükümlü üçüncü tekil şahıs zamiri olan *wê=ona-onu* kullanılmıştır. İkinci örnekte ise, eril zamiri yerine dişil zamiri kullanılmıştır.

"*Û (di bîr bînin) dema me deryayê ji we re ji hev kir, vêca me* ***we*** *xelas* ***kir*** *û me malbata Fîr'ewn fetisand û we lê dinihêrt*." (Bakara, 2/50), "*Paşê piştî mirina we, me* ***we rakir****, hêvî heye ku hûn sipaskarî bikin*." (Bakara, 2/56), "*... bêguman min* ***we*** *di ser aleman re* ***girtiye***." (Bakara, 2/122), "*Her wuha me,* ***we kir*** *komeleke navendî ji bo ku hûn li ser mirovan bibin danas û pêxember jî li ser we bibe danas*." (Bakara, 2/143).

Bu ve diğer bazı örneklerde[15] *we* zamiri, hatalı olarak *hûn* zamiri yerine kullanılmıştır. Aslında bu tür hataları, yanlış çeviri örnekleri arasında da saymak mümkündür.

2.2.2.4. Soru Zamirleri "kî" ve "kê"nin Yanlış Kullanımı Sorunu

Kürtçede kişileri tanımaya yönelik *kî* ve *kê* zamirleriyle soru sorulmaktadır. Birincisi sade (xwerû) diğeri ise bükümlü (tewandî)dür. *Kî* zamiri ile bükülmemiş sade bir şey/şahıs sorulmakta; *kê* ile ise bükülmüş olan sorulmaktadır. Örneğin "*Kê xwar?Kim yedi"* sorusuna, "*Wê xwar/O, yedi*." şeklinde cevap verilir. Şayet "*Ew xwar*." denilirse anlatım bozukluğu olur. "*Kî dixwe?"* sorusuna ise "*Ew dixwe."* tarzında cevap vermek gerekir. Çünkü *kî* ile sade/bükülmemiş bir kelimeye yönelik soru sorulmaktadır. İkisinin bir cümlede geçmesi halinde ise başta gelen özneyi, ikinci sırada gelen de nesneyi sormaktadır.[16]

Mealde yapılan gramer hatalarından bir diğeri de *kî* ve

---

[15] Bkz. Mâide, 5/20, 48; En'âm, 6/165; A'râf, 7/,11, 69, 74, 86, 141; Enfâl, 8/26, 68; Yûnus, 10/14; Hûd, 11/61; İbrahim, 14/6; Hicr, 15/22; Nahl, 16/93; Tâ-Hâ, 20/55, 80.

[16] Bkz. Tan, **Rêzimana Kurdî**, s. 154.

kê soru zamirlerinin yanlış kullanımı sorunudur. Şimdi *kî* ve *kê*nin meal içerisinde yanlış kullanıldığı yerlere örnek vermek istiyoruz.

"*... Xuda,* ***kî*** *bixwaze mulkê xwe didê. Xuda (mulk) fireh e têr zana ye./Allah, dileyene mülkünü verir...*" (Bakara, 2/247).

"يشاء" fiilinin failinin, *men* mi yoksa *Allah* mı olduğu, öteden beri tartışılagelen bir konudur. Ancak yukarıdaki kullanımın bilinçli bir şekilde yapılmadığını, aksine *kî* ve *kê* kelimelerinin yanlış yerlerde kullanılmasından kaynaklandığını düşünmekteyiz. Çünkü daha sonraki örneklerde de görüleceği üzere mealde bu iki soru edatı, hep yanlış olarak birbirinin yerine kullanılmıştır. Bu kullanım hatası, ayetin anlamını belirsizleştirmektedir. Çünkü yanlış kullanım sonucu "*Xuda*" ve "*kî*", kelimelerinden her biri özne olabilecek konuma gelmektedir. Bu da, anlamda bir belirsizliğe yol açmaktadır.

"*...****Kî*** *bixwaze dibexşîne û* ***kî*** *jî bixwaze dide ezabê.../...Dileyene bağışlar ve dileyene azap verir...*" (Mâide, 5/18) .

Aynı hatalı kullanım, bu ayetin çevirisinde de tekrarlanmıştır. Çünkü ayette, bağışlanmanın veya azaba duçar olmanın, Allah'ın takdirinde olduğu mesajı verilmektedir. Hâlbuki mealde yanlış kullanım sonucu bunun, kişinin isteğine bağlı olduğu anlamı verilmiştir.

"*... tu* ***kî*** *bixwazî mulk didiyê û* ***kî*** *bixwazî jî mulk jê distînî; û* ***kî*** *bixwazî serbilind dikî û* ***kî*** *bixwazî jî serpêl dikî...*"(Âl-i İmrân, 3/26).

Bu örnekte de *kî* edatının hatalı olarak *kê* yerine kullanıldığını görmekteyiz. Ancak gramatikal olarak bir cümlede iki özne olamayacağından ve fiilin *tu* zamirine uygun olarak çekiminin yapılmasından ötürü burada, nesneyi belirten *kê* kelimesinin kullanılması gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle burada *kî*nin özne olabilmesi için ilkin *tu*nun bulunmaması veya fiilin *bixwaze* şeklinde çekiminin yapılması gerekir. Çünkü *kî*/*kim*, *ew*/*o*

zamiri yerine kullanılmıştır. Ayrıca daha önce de belirttiğimiz üzere, *ez* ve *min* grubundan iki zamiri bir cümlede/bir arada kullanmak, Kürtçe grameri açısından doğru değildir.[17]

2.3. SÖZCÜK DÜZEYİNDE TERCÜME SORUNLARI

Mealde görülen bir diğer sorun da, sözcük düzeyinde yapılan tercüme hatalarıdır. Bu da sözlük anlamında anlaşılması gereken kelimelerin kavramsal anlamıyla çevrilmesi, kavramlaşmış sözcüklerin eksik veya yanlış tercüme edilmesi, siyasî çağrışımda bulunan kelimelere yer verilmesi ve bir mealde bulunması hoş karşılanmayan müstehcen sayılabilecek sözcüklerin mealde yer alması şeklinde özetlemek mümkündür.

2.3.1. Sözcüklere Kavramsal Anlam Verilmesi Sorunu

Bazı sözcüklerin, önceleri sözlük anlamlarında kullanıldıkları ve ancak uzun yıllar sonra kavram hüviyetini kazandıkları bilinen bir gerçektir. Dolayısıyla kelimelerin bu özelliklerine dikkat edilmeden tercüme etmek, ayetlerin eksik veya yanlış anlaşılmasına yol açabilmektedir.

Burada "أَسْلَمَ ,سَلَمَ", "أَشْرَكَ", "تَيَمَّمْ", "مِحْرَابْ", "مَسْجِدْ", "فَتْوى" ve "كتاب" örneklerine yer vermek suretiyle bu soruna dikkat çekmek istiyoruz.

"*Perwerdekarê me! tu me ji xwe re bike du* ***musilman*** *.../ Rabbimiz! Bizi kendine iki Müslüman kıl...*" (Bakara, 2/128), "*Dema perwerdekarê wî gotê: "Ji dil* ***musilman bibe****", got: "Ez ji perwerdekarê hemû cîhaniyan re* ***musilman bûme****. /Rabbi ona "Bana Müslüman ol" dediğinde, dedi ki: "Ben tüm âlemlerin Rabbi olana Müslüman oldum.*" (Bakara, 2/131).

Görüldüğü gibi yukarıdaki örneklerde ve daha pek çok

[17] Ayrıca bkz. Bakara, 2/90, 105, 212, 213, 269; Âl-i İmrân, 3/73; En'âm, 6/12; A'râf, 7/32.

yerde "سَلَمَ, أَسْلَمَ" ve türevleri, *musilman/müslüman*[18] şeklinde, kavramsal anlamıyla karşılanmıştır. Böyle bir tercüme kanaatimizce doğru değildir. Bunun yerine *radestbûn* yani"*teslim olmak*, şeklinde tercüme edilmesi daha isabetlidir. "سَلِّمُوا تَسْلِيمًا" (Ahzâb, 33/56) cümlesini de "*baş lê silava bikin/ona iyice selam getirin*" şeklinde tercüme etmek, doğru değildir. Zira burada da kelimenin kavramsallaşmış anlamı dikkate alınarak tercüme edilmiştir.

Geniş bir kullanıma sahip olan "اشركوا" ve "مشركين" sözcükleri, mealin bazı örneklerinde *pûtperest*[19] şeklinde tercüme edilmiştir. Kelimenin mana dünyasında bir daralmaya yol açtığından, ilgili sözcükleri bu şekilde tercüme etmek sorunlu, hatta hatalıdır.

Yukarıda sözü edilen tercüme problemini bir meal üzerinde görelim: "*...Hûn mêrên pûtperest jî heya bawerî neynin* ***nezewicînin****./Putperest erkekleri de iman etmeyene kadar evlendirmeyin."* (Bakara, 2/221)

Bu ayet, mümin bayanların mümin olmayan kişilerle evlenmelerini hoş karşılamayan tek ayet olduğu için, "مُشْرِك" kelimesini *pûtperest* şeklinde tercüme etmek doğru değildir. Aksi takdirde mümin bayanların, tartışmalı olmakla birlikte ehli kitap örneğinde olduğu gibi putperest kabul edilmeyen erkeklerle evlenebilecekleri sonucu ortaya çıkar.

Ayrıca dikkat edilecek olursa ayette, erkek müşriklerin evlendirilmesinin yasak olmasından söz edilmemektedir. Aksine ayetin baş tarafında erkek müminlere hitaben: "*Müşrik kadınlarla evlenmeyin*" denilmekte ayetin devamı olan "وَلَا تُنكِحُوا

[18] Bkz. Bakara, 2/133, 136, 137; Âl-i İmrân, 3/52, 64, 84; Mâide, 5/111.

[19] اشركوا için bkz. Bakara, 2/96; Âl-i İmrân, 3/186; Mâide, 5/82; Hac, 22/17; مشركين için bkz. Bakara, 2/105, 135, 221; Âl-i İmrân, 3/67, 95; En'âm, 6/14; Tevbe, 9/1; Beyyine, 98/1, 6.

الْمُشْرِكِينَ" bölümünde ise, "*müşrik erkeklere kız vermeyin*"[20] şeklinde buyurulmaktadır. Ancak mealden, "*müşrik erkeklere kız vermeyin*" anlamını çıkartmak mümkün görünmemektedir. Çünkü ne mealde ne de parantez içinde *kız* veya benzeri bir ifadeye yer verilmemiştir.

Bu hatanın nedeni, "تُنكِحُوا" kelimesinin "*nezewicînin/evlendirmeyin*" şeklinde karşılanmasıdır. Bilindiği üzere "نَكَحَ-يَنْكِحُ"[21], "*evlenme*"; "أَنْكَحَ-يُنْكِحُ"[22] ise "*evlendirme*" anlamındadır.

"*... êdî hûn bi xulîkî pak **teyemum bigrin**; vêca hûn rûyên xwe û destên xwe mesh bikin./... artık siz temiz bir toprakla teyemmüm alın; yüzlerinizi ve ellerinizi mesh edin. ...*" (Nisâ, 3/43)

"*... bi xulîkî pak **teyemum bigrin**; vêca hûn destên xwe di ser rûyên xwe û milên xwe bidin./... temiz bir toprakla teyemmüm alın; ellerinizi yüzünüze ve kollarınıza sürün.*" (Mâide, 5/6)

"تيمم" sözcüğü her iki ayette de, lügat anlamı yerine, kavramsal anlam verilerek "***teyemum bigrin/teyemmüm alın***" şeklinde tercüme edilmiştir. Bizce, ayeti şöyle tercüme etmek gerekir: "*li axeke pak bigerin; vêca pê rû û destên xwe mesih bikin./ temiz bir toprağı arayın; onunla yüz ve ellerinin mesh edin.*"

Kur'an'da toplamda dört yerde geçen "مِحْرَاب" sözcüğü, mealin iki yerinde "*mîhrab*"[23], diğer iki yerde ise "*limêjgeh*"[24], ve "*mîhrab (limêjgeh)*"[25] şeklinde tercüme edilmiştir.

"Mihrap" kelimesi, Arapçada *"saray, sarayın harem kısmı veya hükümdarın tahtının bulunduğu bölüm, Hristiyan azizlerinin heykel hücresi, çardak, oda, köşk, yüksekçe yer, meclisin baş tarafı,*

---

[20] Bkz. Fahrüddîn Muhammed b. Ömer er-Râzî, **Mefatîhu'l-Gayb (Tefsîrü'l-Kebîr)**, Darü'l-Fikir, Beyrut 1981, VI, 65.
[21] Bkz. Bakara, 2/221; Nisa, 4/3, 22, 127; Ahzab, 33/53; Mümtehine, 60/10.
[22] Bkz. Nur, 24/32.
[23] Âl-i İmrân, 3/37, 39.
[24] Meryem, 19/11.
[25] Sâd, 38/21.

en şerefli kısmı" gibi karşılıkları bulunan mihrab kelimesi, zamanla camilerde imamın durduğu yer..."[26]anlamlarında kullanılmıştır. Halk nezdinde ise, camilerde imamın durduğu yer, anlamı ön plandadır. Dolayısıyla ayette geçen "محراب=mihrab" ibaresini, "*mîhrab*" şeklinde çevirmek yerine, "*limêjgeh*" olarak tercüme edilmesi, kanaatimizce daha isabetlidir.

Yukarıdakine benzer bir tercüme sorununu, şu meal örneğinde de görmek mümkündür: "*Gelî zariyên Adem! hûn li cem her **mizgevtî** xemla xwe bigrin û hûn bixwin û vexwin lê îsrafê mekin./Ey Âdemoğulları! Her caminin yanında süsünüzü edininiz ve yiyin ve için ancak israf etmeyin*." (A'râf, 7/31)

Bu sorun, aynı sûrenin 29. ayetin mealinde de mevcuttur. Aslında ayette var olan mecazın gözden kaçırılması neticesinde "مَسْجِد" sözcüğüne karşılık, "*mizgevt/camii*" sözcüğü kullanılmıştır.

"*Ew derheqê jinan de ji te **fetwa** dixwazin. Tu bêje ku: "Wê Xuda derheqê wan de **fetwa** bide we;/Onlar kadınlar hakkında senden fetva istiyorlar. De ki: "Onlar hakkında size, Allah fetva verecektir."...*" (Nisâ, 4/127), "*Ew ji te **fetwa** dixwazin. Tu bêje ku: "Xuda, derheqê kesê bêdê û bav û bêzarû dimre de **fetwa** dide we;.../ Onlar senden fetva istiyorlar. De ki: "Ölüp de geride ana-baba ve çocuk bırakmayan kişi hakkında Allah, size fetva veriyor*." ..." (Nisâ, 4/176).

Sözlükte "*bir olayın hükmünü açıklayan veya hükmünü koyan, güçlükleri çözen kuvvetli cevap*" anlamında kullanılan fetva sözcüğü, bir fıkıh terimi olarak şöyle tarif edilir: "*Fakih bir kişinin sorulan fıkhi bir meseleye yazılı veya sözlü olarak verdiği cevap, ortaya koyduğu hüküm.*"[27] Kürtçe kullanımında da sözcüğün, terim anlamı kastedilmektedir.

Bu nedenle ayette geçen "يَسْتَفْتُونَكَ" ve "يُفْتِيكُمْ" kelimelerinin

[26] Tuğba Erzincan, "Mihrap", DİA İstanbul 2005, XXX, 30.
[27] Fahrettin Atar, "Fetva", DİA, İstanbul 1995, XII, 486-487.

kavramsal anlamı dikkate alınarak, "*ji te fetwa dixwazin/senden fetva istiyorlar*" ve "*fetwa dide we/size fetva veriri*" şeklinde tercüme edilmesi uygun düşmemektedir. Buna karşın kelimeleri, "*daxuyanî/açıklama*" veya "*çareserî/çözüm*" şeklinde, sözlük anlamıyla çevirmek gerekir.

"*Eger ne ji kitêbekî ku ji Xuda boriye bûna, wê bi sedem tiştê we girtiye ezabekî mazin we bigirtana./Eğer Allah'tan geçen bir kitaptan olmasaydı aldıklarınız yüzünden, büyük bir azap sizi yakalardı.*" (Enfal, 8/68)

Enfal sûresinin 68. ayetinde geçen "kitab كتاب" sözcüğü, görüldüğü üzere "kitêbekî/bir kitap" yani kavram anlamıyla tercüme edilmiştir. Kanaatimizce bu tercüme hatalıdır. Zira ayette geçen "kitap" kelimesinden maksat, "söz"dür. Bu da, Rûm sûresinde (ayet 5-6) geçen veya aynı sûrenin 7. ayetinde "O gün Allah, o iki topluluktan birinin sizin olacağına söz vermişti." verilen sözdür.

2.3.2. Kavramsal Sözcüklerin Eksik veya Yanlış Tercüme Edilmesi Sorunu

Bu tercüme problemine, önemlerine binaen "rasûl-nebî", "hedy" ve "en'am" örnekleri üzerinden, değinmek istiyoruz.

Kur'an'da bazen nebî bazen rasûl bazen de her ikisinin kullanılıyor olması, kullanılan kavrama vurgu yapılıyor olması ile alakalı olmalıdır. Meallerde buna dikkat edilmelidir. Özellikle nebî ya da rasûl vasfına yönelik bir anlam örgüsü varsa, bu kelimeler asli şekliyle kullanılmalıdır. Nebî olmayan rasûllerin de kastedilme ihtimali bulunan rasûl kelimeleri ya olduğu gibi ya da elçi şeklinde tercüme edilmelidir.[28]

Bu nedenle, Ya-Sin sûresinin 13-14 ve 20. ayetlerinde geçen

[28] Fatih Orum, **Kur'ân ve Sünnet Temelinde Kur'ân'ı Anlama Usûlü**, Süleymaniye Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, s. 186.

"مرسلين" ifadesini, "*qasidan*" şeklinde tercüme edildiği gibi, Hicr sûresinin 80. ayeti, Şûârâ sûresinin 105, 123, 141, 160 ve 176. ayetlerinde geçen aynı ifadenin de, "*qasidan*" veya "*resûlan*" şeklinde tercüme edilmesi gerekir. Aynı şekilde A'raf sûresi 157'de ve Haşr sûresi 7. ayetinde geçen "*rasûl*" kelimesi de "*qasid/elçi*" şeklinde tercüme edilmeliler. Çünkü her iki ayette de Hz. Peygamber'in uygulamaya yönelik özelliklerinden söz edilmektedir.

Mealde, rasûl ile nebî kavramları arasında belirgin bir fark görülmediğinden olsa gerek ki, Hz. Peygamber'e hitaben "يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ"[29] ayetinde geçen "أَحَلَّ" ve "تُحَرِّمُ" kelimeleri, "*rewa*" ve "*nerewa*" şeklinde tercüme edilmiştir. "*Rewa*" sözcüğü her ne kadar "meşru" anlamında kullanılsa da, "أَحَلَّ =Allah'ın helal kıldığı" ve "*nerewa*" "تُحَرِّمُ=haram kıldığın" ifadelerini karşılamamaktadır. Bu ifadelerin kullanılmasının arka planında büyük ihtimalle nasıl olurda Hz. Peygamber, Allah'ın kendisine helal kıldığı bir şeyi kendine haram kılar düşüncesi yatmaktadır.

Yukarıda geçen ayet başta olmak üzere, münafıklara Tebuk seferinde izin verdiği için Allah Teâla tarafından uyarılması ve Bedir savaşında, savaş henüz tam anlamıyla bitmeden esir almaya başladıkları için Rasûlullah'ın da içinde bulunduğu topluluğun uyarılması ve bu uyarıların, "*rasûl*" vasfıyla olmaması, "*rasûl*" ve "*nebî*" kavramları arasındaki farkı daha belirgin kılmaktadır.

Ayrıca Rasûlüllah (s.a.v)'a iman,[30] itaat[31] ve ittibayı[32] emreden hep çok ayette "*rasûl*" kavramı kullanılırken, Mümtehine 12. ayetinde kadınların Hz. Peygamber'e verdikleri biatte

---

29 Tahrîm, 66/1.
30 Nisâ 4/136; A'râf 7/158; Fetih 48/9; Hadîd 57/7, 28; Teğâbün 64/8.
31 Âl-i İmrân 3/32, 132; Nûr 24/54.
32 A'râf 7/157.

"*marufta isyan etmeyeceklerine*" hususunun "*nebî*" kavramıyla birlikte kullanılması ayrı bir öneme sahiptir.

Kur'an'ı Kerim'in, rasûl ve nebî sözcüklerinden her birine farklı anlamlar yüklemesine karşın, yaygın olduğu üzere ***Meala Fîrûz Şerha Qur'ana Pîroz*** mealde de bu inceliğine fazla dikkat edilmemiştir. Hatta Ahzâb sûresinin 40. ayetinde Hz. Muhammed'in "*Allah'ın elçisi ve peygamberlerin sonuncusu*" olduğundan söz eden ayette, "*rasûl*" ve "*nebi*" sözcüklerinin her ikisi de "*pêxember*" şeklinde tercüme edilmiştir.

A'raf sûresinin 157. ayetinde geçen "الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ" ibaresi, "*pêxemberê şandî (qasid) ê nexwendî/gönderilmiş peygamber okur-yazar olmayan (elçi)*" ve aynı sûrenin 158. ayetinde geçen "رَسُولِهِ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ" terkibi de "*pêxemberê wî yê şandî (qasid) ê nexwendî/O'nun gönderilmiş peygamberi okur-yazar olmayan (elçisi)*" şeklinde tercüme edilmiştir. Yani her iki ayette de "رسول" sözcüğü "*şandî/gönderilmiş*" şeklinde tercüme edilerek parantez içinde "*okur-yazar olmayan (elçi/si)*" ifadesiyle karşılandığını görmekteyiz.

Hedy, genel anlamda Ka'be'ye hediye edilen şey, özel anlamda ise hac ve umre için Ka'be'ye gidenlerin, kesmek için beraberlerinde götürdükleri kurbanlık hayvana verilen addır.

Kur'an'ı Kerim'in dört ayetinde toplamda ise altı defa geçen "*hedy*" kelimesi, mealde şu şekillerde karşılanmıştır: "*pezeke bi hêsanî bi dest dikeve/kolay elde edilebilen bir koyun*" ve "*gorîkirin/kurban etmek*" (Bakara, 2/196), "*dewara hatiye gorî kirin/kurban edilmiş davar, gorî/kurban*" (Maide, 5/2, 97) ve "*goriya.../kurban*" (Fetih, 48/25).

Bakara 196. ayetinde "*hedy*" sözcüğüne; "*pezeke bi hêsanî bi dest dikeve*" şeklinde verilen anlam, bazı tefsir kaynaklarında cumhurun görüşü olarak belirtilmektedir. İbn Ömer, Hz. Ayşe ve Abdullah b. Zübeyr'e göre ise, "*deve veya davar cinsidir*." Ancak ayetten edinilen ilk izlenim, "hedy" kavramının, kişi-

nin kolayına gelen "*deve, davar ve koyun*" cinsinden hayvanlar olduğudur.[33]

Öte yandan Hz. Peygamber'in sahabeleri ile birlikte Hudeydibeye'de kestikleri kurbanların deve ve davar cinsinden olduklarını göz önünde bulundurduğumuzda, "*hedy*" kavramının sadece "*koyun*" anlamında olamayacağı ortaya çıkmaktadır.

Bir de, "*pezeke bi hêsanî bi dest dikeve/kolay elde edilebilen bir koyun*" ifadesiyle, tam olarak ne kastedildiğini net değildir. Ayrıca Maide sûresi 2. ayetinin mealinde verilen anlam "*dewara hatiye gorî kirin/kurban edilmiş davar*" değil; aksine henüz kesilmemiş olan hedy türü hayvanlara saygısızlık edilmemesi istenmektedir. Özetle belirtmek gerekirse "*hedy*"e, "*pez/koyun*" denilmesi, isabetli değildir.

Kur'an'ı Kerim'de, "*koyun ve keçiden iki, deveden iki ve sığırdan iki*"[34] toplamda "***sekiz eş***" olarak belirlenen "*behîmetü'l-en'am*" cinsi hayvanlar, sözlüklerde de yukarıda verilen bilgilere uygun olarak şöyle tarif edilmektedir: "*Çoğulu en'am olan ne'em sözcüğünün kullanımı develere özgüdür. Bunun nedeni de, devenin onlarda*[35] *en büyük nimet olmasındadır. Ancak en'am, deve, sığır ve koyunları da kapsar bir kullanımı da vardır. Fakat içlerinde deve olmadığı sürece, onlara en'am denilmez.*"[36]

Ancak mealde, "أنعام" sözcüğünün "*... garana pez û dewaran/ koyun ve davar sürüsü...*"[37], "*dewar/davar*"[38], "بهيمة الأنعام" ise "*dewarê*

---

[33] Reşid Rıza, **Tefsîrü'l-Menar,** II, 220; Ebu Hayyan Muhammed b. Yusuf el-Endülûsî, **Tefsîrü'l-Bahri'l-Muhît**, thk: Adil Ahmet Abdülmevcut vd., 1. Baskı., Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1993, II, 81-82

[34] En'âm, 6/143, 144.

[35] Yani Arap toplumunda.

[36] Rağıb el-İsfahâni Muhammed b. Hüseyin b. Muhammed, **Müfredat Elfazi'l-Kuran**, "نعم", thk: Sefvan Adnan Davûdî, 3. Baskı, Darü'l-Kalem Dimaşk ile ed-Dar eş-Şamiyye, Beyrut 2002, s. 815.

[37] Âl-i İmran, 3/14.

[38] Nisa, 4/119; En'am, 6/136, 139, 143; Â'raf, 7/179; Yunus, 10/24; Nahl, 16/5, 66, 80;

çarpê"[39] ve "*dewar*"[40] şeklinde tercüme edildiğini görmekteyiz.

Yani mealde, sadece bir yerde "*koyun*" ibaresi geçmekte, deveden ise hiç söz edilmemektedir. En'am sûresi 142. ayetin mealinde parantez içi şu bilgilere yer vererek tabiri caizse kavramın içine tüm hayvanları katmıştır: "*Û ji dawara ê ji bo siwariyê (wek deve û hesp û hêstir û kera) û ê ji bo çêrandinê (wek pez û çêlekê dawerê gir çêkiriye*)." .Şöyle ki birinci parantezde olmaması gereken "*at, katır ve eşekleri*" en'am'dan saymış, ikinci parantez de ise "*koyun*"u büyük baş hayvanların arasında sayarak bir karmaşıklığa yol açmıştır.

Hâlbuki Nisa sûresinin 14. ayetinde "وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ" yani cins atları ibaresinden sonra "وَالْأَنْعَامِ" ifadesinin gelmiş olması ve aynı şekilde Nahl sûresinin 5, 6 ve 7. ayetlerinde "الْأَنْعَامَ" cinsi hayvanların, insanlara sağladıkları faydalara değinildikten sonra, 8. ayette "*Atları, katırları ve eşekleri sizin için hem binek, hem de süs olsun diye yarattı*." ifadelerine yer verilmesi, "*at, katır ve eşeğin*" en'am cinsinden olmadıklarını göstermektedir.

Bu sözcüğün önemi, kurban edilecek olan büyük baş ve küçük baş hayvanların "*behimetü'l-en'am*" cinsinden olmaları nedeniyledir. Ancak kelimenin bu özelliği belirtilmemiş ve meal okuyucuları, bu incelikten mahrum bırakılmıştır.

2.3.3. Uygun Olmayan veya Yanlış Sözcük Kullanımı Sorunu

Mealde var olan tercüme sorunlardan bir diğeri de yanlış veya uygun olmayan sözcüklerin, çeviride kullanılmış olmasıdır.

Kürtçede "*başıboş, fuzuli, işe yaramaz, kişiliksiz*" anlamların-

---

Hacc, 22/30; Müminûn, 23/21; Furkan, 25/24; Fatır, 35/28; Zümer, 39/6; Mümin, 40/79; Şûra, 42/11; Zührûf, 43/12; Muhammed, 47/12.

[39] Mâide, 5/1.

[40] Hacc, 22/28, 34.

da kullanılan "*bereday*" sözcüğünü, yeminler konusunda geçen "لغو"[41] sözcüğüne mukabil kullanmak doğru bir tercih değildir. Bu şekilde yapılan bir meali okuyan kişi, gereksiz yere yemin edebileceğini düşünebilir. Hâlbuki ayette, gereksiz yere yemin etmek değil de; istem dışı, yemin kastı taşımaksızın veya yanlışlıkla edilen yeminin, sorumluluk oluşturmadığından söz edilmektedir.

Mealde, şairlerin durumunun yerildiği Şu'arâ sûresinin 225. ayetinin mealinde "*Ma tu nabînî ku ew di her newalî (peyvê beredayî) de noq dibin*.", bu sözcüğe yer vermiş olması, dediğimizi doğrular niteliktedir.

Ekin anlamındaki "حَرْثٌ" (Âl-i İmrân, 3/117) kelimesini de, "*çand/kültür*" şeklinde tercüme etmek, ayetin yanlış anlaşılmasına zemin hazırlamaktadır. Çünkü Kürtçede "*çand*" kültür; "*çandinî*" ise ekin anlamında kullanılmaktadır.

Asıl anlamı yatak örtüsü/kumaş olan "çar" ile gece anlamındaki "şev" kelimelerinin ve "*şev*" gece kelimelerinin birleşiminden oluşan ve günümüzde, kadınların dışarıda giydikleri siyah renkli elbise anlamında kullanılan "*çarşev*" kelimesini, "*cilbab*"ın çoğulu "*celabib*"[42] sözcüğüne mukabil kullanmak da uygun düşmemektedir. Çünkü bu kelime bir tek anlama sahip olmayıp olmayıp sözlük ve tefsir kaynaklarında farklı şekillerde tarif edilmiştir.[43] Dolayısıyla tariflerin birinden yola çıkarak, kelimeye "*çarçev*" anlamını vermek, sözcükte bir anlam daralmasına yol açmakta ve asıl giyilmesi gereken elbisenin sadece "*çarşaf*" olduğu gibi uygun olmayan bir düşünceyi akla getirebilmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de "*eş, çift*" anlamlarında kullanılan "زوج"

---

41 Bkz. Bakara, 2/225; Mâide, 5/89.

42 Ahzâb, 33/59.

43 Âlûsî Mahmud b. Abdillâh el-Hüseynî, **Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'ani'l-Âzîm ve's-Seb'i'l-Mesanî**, Darû İhyai't-Türasi'l-Ârabî, Beyrut trs., XXII, 88-89.

kelimesinin çoğulu olan "أزواج" kelimesini, şu ayetin mealinde "*Hûn ewên sitemkar tevî **jinên** wan û tiştê dihebandin bicivînin*." (Sâffât, 37/22), "*eşler/hanımlar*" şeklinde karşılanması da uygun değil, hatta yanlıştır. Çünkü buradaki "أزواج" sözcüğüyle, "*kadınlar*" değil; "*benzer, yaptıkları işlerle birbirine benzeşen*"[44] kişiler kastedilmektedir.

Cinsel ilişkiden kinaye olan "رَفَثَ" sözcüğünün, "*niyan*" (Bakara, 2/197) şeklinde tercüme edilmesinin, aynı sözcüğe -ilâ[45] konusunda ise[46]- parantez içinde yer verilmesinin, edebe aykırı olduğunu düşünmekteyiz.

Kur'an-ı Kerim'in farklı yerlerinde geçen "حِزب" ve çoğulu olan "أَحزَاب" kelimelerinin, "*partî/parti*" ve "*partiyan/partiler*"[47] şeklinde tercüme edilmesi de bizce isabetli bir tercih değildir. Çünkü günümüzde bu sözcük, "*Ortak düşünce ve görüşteki kişilerin oluşturdukları siyasal topluluk*" anlamında kullanılmaktadır. Kısaca, politik anlamı ön planda olan bu sözcüğü mealde kullanmak uygun değildir.

Kısır anlamındaki "عَاقِر" ve "عقيم" kelimelerine karşılık mealde, "*sitewr*" (Âl-i İmrân, 3/40; Zâriyât, 51/29) sözcüğünü kullanmanın da uygun olmadığını söylemek mümkündür. Çünkü "*sitewr*" sözcüğü Kürtçede, hamile olmayan hayvanlar için kullanılmaktadır.[48] Bunun yerine, en azından Meryem

---

44 Bkz. Muhammed b. Carîr et-Taberî, **Cami'u'l-Beyân ân Te'vilî Âyi'l-Kur'an**, thk: Abdullah b. Abdülmühsin et-Türkî, Merkezü'l-Buhûsî ve'd-Dirasâti'l-Arabiyye ve'l-İslamiyye bi Darî Hecer, Kahire 2001, XIX, 519-520.

45 İlâ, karısı ile cinsel ilişkide bulunmamaya yemin etmektir.

46 Bkz: Bakara, 2/226

47 Örnekler için bkz: Mâide, 5/56; Hûd, 11/17; Ra'd, 13/36; Meryem, 18/37; Mü'minûn, 23/53; Rûm, 30/32; 33/20 iki def, 22; Fâtır, 35/6; Sâd, 38/11, 13; Mü'min, 40/5, 30; Zuhruf, 43/65; Mücâdele, 58/19, 22.

48 Celadet Âlî Bedirxan, **Ferheng (Kurdî-Kurdî),** Avesta Yayınları, İstanbul 2009, s. 255.

sûresinin 5 ve 8. ayetlerinde meal verildiği gibi, "*zarûya nayne*" şeklinde tercüme edilmesi daha uygundur.

Kur'an-ı Kerim'in dört yerinde geçen ve ganimetin çoğulu olan "مَغَانِم" sözcüğü, Nisâ sûresinin 94. ayetinde "*talan û tajan*", buna karşın Fetih sûresinin 15, 19 ve 20. ayetlerinde bizimde katıldığımız, "*xenîmet*" ifadesiyle karşılanmıştır. Diğer tarafta "غَنِمْتُمْ" ibaresi, "*hûn talan bikin (xenîmeta cengê)/talan ettiğiniz (savaş ganimeti)*" (Enfâl, 8/41) ve "*...we (di cengê de) talan kiriye.../(savaşta) talan ettiğiniz...*"(Enfâl, 8/69) şeklinde tercüme edilmiştir.

Enfâl sûresinin birinci ayetinde iki kez geçen "أَنْفَال" sözcüğü ise "*talanê cengê/savaş talanı*" olarak çevrilmiştir. Ayrıca ganimetle alakası olmadığını düşündüğümüz Âl-i İmrân sûresinin 145. ayetinde "*kî perûya dinê (talan) bivê, emê jê bidinê...*" parantez içinde yine talan sözcüğüne yer verilmiştir.

Kürtçede "*Vurgun, yağma*" ve "*ağır yükümlülük altına koymak ve birine gücünden fazlasını yüklemek*"[49] anlamlarında kullanılan "*talan*" sözcüğünü, savaşta elde edilen ganimete karşı kullanmak, bizce uygun değildir.

"*Zexel*" (Âl-i İmrân, 3/161) sözcüğünü, ganimet mallarında ihanet etmek anlamında kullanılan "يَغُلُّ" fiiline karşılık kullanmanın da uygun olmadığı söylemek mümkündür. Nadir de olsa Kürtçede "*zexel*" sözcüğü, "*hain*" anlamında kullanılmaktadır. Fakat kelimenin, kişiler için kullanıldığında "*tembellik etmek, tembel, vurdumduymaz*", eşya için kullanıldığında "*sahte*" anlamı ön planda olduğu için, mealde bu sözcüğü kullanmanın uygun olmayacağı kanaatini oluşturmaktadır.

"الْمَجُوسَ" (Hac, 22/17) sözcüğünün, "***agirperes***t/*ateşperest*" şeklinde karşılanması ve "الصَّابِئِينَ" kelimesinin, "***sitêrkperest***/*yıl-*

[49] Celadet Bedirxan**, Ferheng**, s. 269; Keça Kurd, **Ferhanga Etîmolojiya Zimanê Kurdî (Zaravê Kurmancî)**, Nûbihar Yayınları, İstanbul 2014, s. 317.

dıza tapanlar" ve "***ferişteperest****/meleklere tapanlar*" (Hac, 22/17; Bakara, 2/62) şeklinde tercüme edilmesi isabetli olmadığını söylemek mümkündür.

Bu arada "Mecusi" ve "Sâbiî" sözcüklerinin "***agirperest****/ateşperest*" ve "***sitêrkperest****/yıldıza tapanlar*" şeklinde tercüme etmek, bu dini grupların ehli kitap olup olmadıklarıyla da yakından ilgilidir.

Ancak Kur'an'da, cizyenin sadece ehli kitaptan alınması gerektiğini bildirilmesi (Tevbe, 9/29), güvenilir hadis kaynaklarında geçtiği üzere Peygamber (s.a.v) Bahreyn'in Hecer Mecusilerinde cizye almış olması ve Abdurrahman b. Âvf'ın buna tanıklık etmesi üzerine Hz. Ömer'in de onlardan cizye alması[50], onların da ehli kitap kategorisinde olduklarını göstermektedir.

Öte yandan İmam Şafiî'nin şu sözleri ilk dönem Müslümanlarının Mecusiler hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıklarını göstermektedir: "Hicaz bölgesinde yaşayan selef âlimleri, Hristiyan ve Yahudi dinleri hakkında bildikleri, uzak bölgelerde yaşayan Mecusilerin dinleri hakkında bildiklerinden daha fazlaydı. Ta ki onlar hakkında da yeterli bilgiye ulaşıp onları tanıdılar. Doğrusunu Allah Teala daha iyi bilmekle birlikte bu isim (yani ehli kitap) Yahudi ve Nasraniler ile birlikte Mecusileri de içermektedir."[51]

Diyanet İslam Ansiklopedisinde yer alan şu bilgiler Sâbiîlik ile ilgili yaygın olan yanlışa dikkat çekmektedir: "*İbnü'n-Nedîm, Harrânîler'in Sâbiî ismini nasıl aldıklarına dair önemli bir rivayeti hıristiyan yazarı Ebû Yûsuf İşa el-Katîî'nin kitabından nakleder. Buna göre Harrâîler ya da Harnânîler diye adlandırılan putperest Harranlılar, Halife Me'mûn'un kendilerini tehdit etmesi üze-*

[50] Buhari, Ebvab el-Cizye ve'l-Muvade'e, 1.

[51] Muhammed b. İdris eş-Şafiî, **el-Ümm**, Daru'l-Mârifet, Beyrut 1393, IV, 173.

rine Sâbiî ismini almışlar ve 833 yılından itibaren Harranlı Sâbiîler diye isimlendirilmişler, böylece kitâbî din mensubu statüsünü kazanmışlardır. ... İslâm âlimleri, Harranlı Sâbiîler olarak adlandırılan Harrânîler'le Irak'ta yaşayan gerçek Sâbiîler'in arasındaki farka dikkat çekseler de eserlerinde Sâbiîlik başlığı altında Harranlılar'ın dinî geleneklerini tanıtmışlardır."[52]

Ayrıca Hac sûresinin 17. ayetinde Allah Teâlâ toplumları, inanç bakımından üçe ayırmaktadır. Birinci grup, iman edenler, ikinci grup, ehli kitap dediğimiz Yahudi, Sâbiî, Hristiyan ve Mecusiler, üçüncü grup ise müşriklerdir. Çünkü bu üç grup arasında "الذي"ile ayırım yapılmıştır. Bu da her bir grubu, diğerinden farklı kılan bir tarafının bulunulduğunu göstermektedir.

Bu nedenlerden ötürü iki sözcük de Yahudi ve Hristiyan örnekleri gibi özel isim olduklarından "*Sabiî*" ve "*Mecûsî*" şeklinde yazılmalıdır.

2.4. KÜRTÇE KULLANIMA UYGUN DÜŞMEYEN MEAL ÖRNEKLERİ

Müellifimiz, mealin önsözünde her ne kadar "*Ne Kur'an dili olan Arapçaya ne de çok zengin olan Kürt diline karşı tutuculuk gösterdiğini, buna karşı iki dil arasında orta bir yol izlediğini*"[53] söylese de, aslında Kürtçenin dil imkânlarından yeteri derecede yararlanamadığı ve çeviride harfî tercümeyi esas aldığı görülmektedir.

Şimdi bu sorunu bazı örnekler üzerinden inceleyelim.

2.4.1. Bakara, 2/140

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَتَمَ شَهَادَةً عِنْدَهُ مِنَ اللَّهِ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ

---

52 Şinasi Gündüz, "Sâbiîlik", DİA, İstanbul 2008, XXXV, 343.

53 Garsî, **Meala Fîrûz**, (Önsöz) V.

"... Ji kesê ku guwahiyek li balê ye ji Xuda vedişêre sitemkartir kî heye?.../Yanında var olan bir tanıklığı Allah'tan gizleyenden kim daha zalim olabilir?"

Görüldüğü gibi ayetin, Kürtçeye uygun ifadelerle çevrilememesi sonucunda, yanlış bir anlam ortaya çıkmıştır. Çünkü ayette, Allah'ın gösterdiği bir şahadeti/gerçeği insanlardan gizleyen kişinin durumu tasvir edilirken; ayet, şahitliği Allah'tan gizleyen şeklinde çevrilmiştir. Bu arada "*gerçeği gizleme*" ibaresi tefsir kaynaklarında, Hz. İbrahim'in "Hanif" olduğu gerçeğini gizleme olarak belirtilmiştir.[54]

2.4.2. Bakara, 2/207

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ

"Hin ji mirovan jî hene ku ji bo xwestina qayilbûna Xuda canê xwe difiroşe. ..."

Kürtçe çevirinin bu problemli hali Türkçede şöyle ifade edilebilir: *İnsanlardan bazıları da vardır ki Allah'ın rızasını kazanmak için canını satar..."*

Çokanlamlı sözcüklerden kabul edilen "يشري-شرى" kelimesi ve türevlerinin, Kur'an-ı Kerim'de "*satmak*"[55], "*satın almak*"[56] anlamlarında kullanıldığı vakidir.[57] Tefsir kaynaklarında, Süheyb b. Sinan'ın hicret etme olayından hareketle, kelimenin hakiki "*satmak*" anlamında olma ihtimaline yer verilmekle[58]

---

[54] Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî, **el-Keşşâf ân Hakaiki Ğavamidi't-Tenzîlî ve Uyûn'il-Ekavîlî fî Vuhûci't-Te'vîlî**, thk: Adil Ahmet Abdülmevcut vd., Mektebetu'l-Âbîkan, Riyad 1998, I, 336.

[55] Bkz. Nisâ, 4/74; Yûsuf, 12/20.

[56] Bkz: Tevbe, 9/111.

[57] Rağıb el-İsfahâni, **Müfredat**, "شرى", s. 453

[58] Semîn el-Halebî Ahmed b. Yusuf b. İbrahim, **ed-Dürrü'l-Masûn fî Ulûmi'l-Kitabi'l-Meknûn,** thk: Ahmet Muhammed el-Harrat, Daru'l-Kalem, Dimaşk trs., II, 357. Ayrıca bkz: Abdülhak b. Gālib b. Âtıyye el-Endelüsî, **el-Müharraru'l-Vecîz fî Tefsiri'l-Kitabi'l-Âzîz**, thk: Abdüsselam Abdüşşafi Muhammed, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2001, I, 281.

birlikte, asıl maksadın "*feda etmek*"[59] anlamında olduğu kaydedilmektedir. Diğer bir ifadeyle sözcük, asıl anlamı dışında başka bir anlamda kullanılmıştır.

Kürtçe "*canê xwe difiroşe/canını satar*" ifadesinden ise, hakiki anlamı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla ayette geçen "يَشْرِي" ibaresine karşılık, birebir karşılığı olsa bile "*difiroşe*" fiilinin kullanılması, bizce uygun değildir. Bunun yerine "*canê xwe feda dike/canını feda eder*" veya "*canê xwe dide/canını verir*", şeklinde tercüme edilmesi, Kürtçe ifade bakımından daha anlaşılır bir kullanımdır.

2.4.3. Bakara, 2/246

...قَالُوا وَمَا لَنَا أَلَّا نُقَاتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَدْ أُخْرِجْنَا مِنْ دِيَارِنَا وَأَبْنَائِنَا...

"... Gotin: "Ma çi bûye ji me ku em di rêya Xuda de şer nekin û tevî em ji warê xwe û zarûyên xwe hatine derxistin? .../ Dediler: "Bize ne olmuş da yurdumuzdan ve çocuklarımızdan çıkarılmamıza rağmen Allah yolunda savaşmayalım?..."

Kaynaklarda, ayette geçen "وَأَبْنَائِنَا" ifadesinin, "مِنْ دِيَارِنَا" kelimesine atfedildiği, cümlenin ise hal olduğu kaydedilmekte ve cümlede bir fiilin "takdir" edildiği veya "من بين" kelimesinin hazfedildiği varsayılmaktadır.[60]

Takdir veya hazfı göz önünde bulundurmadan, Arapça ifadeyi olduğu gibi tercüme ederek ayete şöyle meal vermek: *"... zarûyên xwe hatine derxistin= çocuklarımızdan çıkartıldık"*, kanaatimizce, Kürtçe anlatım biçimine ve dil mantığına aykırıdır. Bunun yerine, "*...zarûyên xwe hatine dûrxistin...*" şeklinde bir fiil takdir edilerek meal verilmelidir.

---

[59] Zemahşerî, **el-Keşşâf**, I, 417.
[60] Âlûsî, **Rûhu'l-Meânî**, II, 166.

2.4.5. Nisâ, 4/10

إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَى ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا

"*Bêguman ên ku malê sêwiyan bi neheqî dixwin, ew hey agir di zikê xwe de dixwin. .../Şüphesiz yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler, onlar karınlarında sadece ateş yemektedirler. ...*"

Mealde yer verilen, "*... agir di zikê xwe de dixwin/ onlar karınlarında sadece ateş yemektedirler*" ifadesi, "يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا" cümlesinin birebir harfi tercümesidir. Yani "*nar*" sözcüğünün hakiki manası dikkate alınarak tercüme edilmiştir. Fakat tefsir kaynaklarında, ayette geçen "نار" kelimesinin, sebebiyet alakasından dolayı ahiretteki cehennem ateşinden "*mecaz-i mürsel*" veya "*yok olma*" ve "*acı*" dan müstear olabileceği kaydedilmektedir.[61] Yani kelime, hakiki anlamı dışında kullanılmıştır.

Kürtçede "*karında ateş yemek*" diye bir tabir olmadığından, ayeti yukarıdaki gibi çevirmek Kürtçe ifade biçimine aykırıdır. Dolayısıyla ayetin çevirisi şöyle olmalıdır: "*Bêguman ên ku malê sêwiyan bi neheqî dixwin, ew hey zikê xwe bi agir dadigirin.*" Çünkü ayetten maksat mealde ifade edildiği üzere, "*agir di zikê xwe de dixwin/karınlarında ateş yemektedirler*" değil, aksine "*karınlarına ateş tıkamaktadırlar*" veya "*karınlarını ateşle doldurmaktadırlar.*"

2.4.6. A'râf, 7/22

...أَلَمْ أَنْهَكُمَا عَنْ تِلْكُمَا الشَّجَرَةِ...

"*... Ma min vê dara han ji we re herdûkan re qedexe nekiribû? .../ Ben bu ağacı siz ikinize yasaklamamış mıydım?...*"

Arapça grameri gereği işaret zamiri "تِلْك" ağacı; şahıs zamiri "كُما" Hz. Âdem ile Havva'yı; "أَنْهَكُمَا" fiilinde geçen zamir de

[61] İbn Âşûr Muhammed b. Muhammed, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, ed-Dar et-Tûnisiyye li'n-Neşr, Tunus 1984, IV, 254; Zemahşerî, **el-Keşşâf,** II, 31-32.

yine ikisini göstermektedir. Ancak Arapça dışında başka bir dilde böyle bir ifade biçimini görmek neredeyse imkânsızdır.

Meal verilirken tüm bu özellikleri göz önünde bulundurularak tercüme etmek gerekmez. Aksi takdirde, burada olduğu gibi garip bir anlatım biçimi ortaya çıkar. Bu nedenle tercümede özellikle de meallerde kaynak dilin ifade kalıplarının esas alınmasından ziyade, hedef dilin hususiyetleri göz önünde bulundurulmalıdır. Özetle Arapçaya has olan bu özelliklere riayet edilmeden, "*Ma Min vê dara han, li we qedexe nekiribû? Ben, bu ağacı size yasaklamamış mıydım?...*" şeklinde meal vermek, bizce Kürtçe ifade biçimine daha uygundur.

2.4.7. Enfâl, 8/22

إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الصُّمُّ الْبُكْمُ الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ

"*Bêguman xerabtirê rawiran li cem Xuda ew kerr û lal in ku hiş tê nabin.*"

Çevirinin bu problemli hali Türkçede şöyle bir karşılığa tekabül etmektedir. "*Şüphesiz Allah katında hayvanların en kötüsü onlar sağır dilsiz akıl erdirmezler*."

Genelde yeryüzündeki hayvanlar[62] anlamında kullanılan "*dâbbe*" kelimesi, Kur'an-ı Kerim'de insanlar[63] ve melekler[64] için de kullanılmıştır. Ancak bu ayette geçen "*devâbb*" kelimesini, "*rawiran=hayvanlar*" şeklinde tercüme edilmesi uygun değildir. Çünkü ayette kastedilen iman etmeyenler olup bunlar gerçekleri anlamak için aklını kullanmayan, doğruyu söylemekten imtina ederek dilsizleşen ve hakikati dinlemeyerek sağırlaşan kişiler yerilmektedir.[65] Bu ayet bağlamıyla ele alındığında yani ayetin bir öncesi ve bir sonrası olan 21 ve 22.

---

62 Bakara, 2/164; Hûd, 11/6; Lokmân, 31/10.
63 Nahl, 16/61; Fâtır, 35/45.
64 Şûrâ, 42/29.
65 Taberî**, Cami'u'l-Beyân**, XV, 99-100.

ayetlere bakıldığında maksadın hayvanlar olmadığı çok rahat anlaşılabilir.

Öte yandan yukarıdaki çeviri örneğinde, yüklem sorunu bulunmaktadır. Zira "الصُّمُّ" kelimesi, "شَرَّ" sözcüğü hakkında bir yargıda bulunmaktadır. Diğer bir ifadeyle onun haberidir.[66] Ancak bu durum ayetin Kürtçe mealine yansıtılamamıştır. Böylece cümlenin başı ile sonu arasındaki bağlantı kesilmiş ve iki yarım cümle haline getirilmiştir.

Bizce ayete şöyle bir meal vermek daha uygundur: "*Bêguman candarên herî xerab li cem Xweda, ew ker û lalên ku hiş tê nabin./Şüphesiz Allah katında varlıkların en şerlisi sağır, dilsiz ve akıl erdirmeyenlerdir*."

2.4.8. Cum'a, 62/10

وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

"*... û pirr Xuda di bîr bînin hêvî heye ku hûn xelas bibin./... ve çok Allah'ı anın umulur ki kurtuluşa eresiniz.*"

Türkçe karşılığında da görüldüğü gibi bu ayetin mealinde, anlatım bozukluğu vardır. Yani "*pirr Xuda/çok Allah'ı*" tabiri, mana açısından sorunludur. Çünkü ayette belirtilen şey, "*Allah'ı çokça anmak*"tır. Bu yüzden ayete yukarıdaki gibi meal vermek, Kürtçe ifade biçimine uygun değildir. Bu meale, herhangi bir sözcük katmadan, kelimelerden birini öne almak veya geriye götürmek suretiyle bu tercüme sorununu gidermek mümkündür. Kısaca ayetin ilgili bölümü şöyle tercüme edilmelidir: "*... û Xweda, pir di bîr bînin.../...ve Allah'ı çokça anın...*"

---

66 Semîn el-Halebî, **Ed-Dürrü'l-Masûn**, V, 589.

2.4.9. Kalem, 68/42

يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ وَيُدْعَوْنَ إِلَى السُّجُودِ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ

"*Di roja ku wê (perde) ji ser çîma bê rakirin (zorî xuya be) û ew bal serîdanê ve têne gazî kirin lê êdî ew nikarin./(Perdenin) bacakların üzerinden kaldırılacağı günde (zorluk ortaya çıkınca) ve onlar baş indirmeye çağrılırlar ancak onlar güç yetiremezler*."

Türkçe karşılığından da anlaşıldığı gibi bu ayet Kürtçeye problemli bir tarza çevirilmiştir.

Görüldüğü gibi bu ayetin çevirisinde de "يُكْشَفُ" ve "سَاقٍ" sözcüklerinin harfi harfine-motamot tercüme edilmiştir. Şu farkla ki birinci sözcükte parantez içinde "*perde/perde*", ikincide ise "*zorî xuya be/ zorluk ortaya çıkınca*" açıklamalarına da yer verilmiştir.

Kaynaklarda belirtildiği üzere burada temsili bir anlatım vardır. Yani Araplar, "اَلْكَشْفُ عَنْ سَاقٍ" ibaresini, "*korku ve durumun şiddeti*" anlamında, deyim olarak kullanmakta ve "كَشَفَ الْمَرْءُ عَنْ سَاقِهِ" ibaresini, bacak ortaya çıkmasa bile, kinaye yoluyla kişinin başına gelen korkutucu bir durum karşısında kullanırlar.[67]

Ayette var olan mecazî anlatım söz konusu olan Kürtçe çeviride gözden kaçırılmış veya tercümeye yansıtılmamıştır.

2.4.10. Kıyâme, 75/29

وَالْتَفَّتِ السَّاقُ بِالسَّاقِ

"*Û çîm bi çîmê ve bilefe./Ve bacak bacağa sarıldığında*."

Bu ayetin mealinde de yine sözünü ettiğimiz harfî tercüme sorunuyla karşılaşmaktayız. Ayetin tefsiri ile ilgili olarak İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre ayetin anlamı şöyledir: "*Dünyanın son ve ahiretin ilk günüdür. Allah'ın rahmet ettiği ki-*

[67] İbn Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, XIX, 97-98: İbn Âtıyye, **el-Müharraru'l-Vecîz**, V, 352, 406.

şiler hariç diğerleri sıkıntı üzerine sıkıntılarla karşılaşırlar."[68] İbn Atıyye, İbn Abbas'tan gelen rivayete yer verdikten sonra, bunun "istiare"[69] olduğunu belirtir.[70] Çünkü Araplar, "ساق" kelimesini, şu örneklerde olduğu gibi "قامَتِ الدُّنْيا عَلى سَاقٍ وَقَامَتِ الْحَرْبُ عَلَى سَاقٍ", sadece bela ve sıkıntılı durumlarda zikrederler.[71] Buna göre, bacakların birbirine sarılması söz konusu değildir. Ancak ayet, harfi harfine "*Ve bacak bacağa sarıldığında*" şeklinde tercüme edilmiştir. Kürtçede "*Û çîm bi çîmê ve bilefe*" şeklinde mecazî bir ifade olmadığından ilgili tercüme, hedef dil açısından anlamlı bir şey ifade etmemektedir.

2.5. ANLAMI BELİRSİZ MEAL ÖRNEKLERİ

Mealimizde karşılaşılan çeviri sorunlarındaan bir diğeri de, anlamı belirsiz çeviri örnekleridir. Bunun da, ayette geçen kelime ve ifadelerin harfi harfine tercüme edilmesi veya uygun bir biçimde Kürtçede ifade edilememesinden kaynaklandığını düşünmekteyiz.

2.5.1. Bakara, 2/249

كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللَّهِ

"*... gotin: "Çiqas komên hindik hene ku bi destûra Xuda bi ser komên pirr ketine. .../dediler: "Ne kadar az topluluk varsa ki Allah'ın izniyle büyük topluluklara üstün gelmişlerdir. ...*"

---

[68] İsmail b. Kesîr ed-Dimaşkî, **Tefsîrü'l-Kur'ani'l-Âzim**, thk: Mustafa es-Seyyid Muhammed vd., Müessesetû Kurtuba, Cize/Mısır 2000, XIV, 201.

[69] Sözlükte "ödünç istemek, ödünç almak" anlamına gelen istiâreyi belâgat âlimleri, "bir kelime veya terkibin, teşbihe mübalağa ve yorum gücü sağlamak için benzeşme ilgisiyle ve bir karîneye dayalı olarak gerçek anlamı dışında kullanılması" şeklinde tarif etmişlerdir. Bkz: İsmail Durmuş-İskender Pala, "İstiare", DİA, İstanbul 2001, XXIII, 315.

[70] İbn Âtıyye, **el-Müharraru'l-Vecîz**, V, 406.

[71] Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, **el-Cami' li Ahkami'l-Kur'an ve'l-Mübeyyini lima Tedemmenehû mine's-Sünnetî ve Âyi'l-Kur'anî**, thk: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Müessesetü'r-Risaletî, Beyrut 2006, XXI, 425-426.

Arapça gramer kaynaklarında belirtildiği üzere, *kem*in iki tür kullanımı vardır. Haberî *kem*, çok ve nice anlamında; istifhamî *kem* ise bir şeyin sayı veya miktarı hakkında soru sormak için kullanılır. Bu iki kullanım, farklı manaları ifade ettikleri gibi kullanımda da bir takım farklılıklar arz etmektedir. Örneğin haberiye'de, ihbarda diğer bir ifadeyle bir yargıda bulunulduğu için cümlede cevap aranmaz; istifhamiye'de ise cevap gerekmektedir.[72]

Kur'an-ı Kerim'de toplamda 21 defa geçen "كَمْ" lafzının, tefsir kaynaklarında belirtildiği üzere 3'ü istifhamî[73] yani soru, 13'ü haberidir.[74] 5 yerde[75] ise haberiye veya istifhamiye olduğu tartışmalıdır.[76] Hatta İmam Süyûtî, *kem*in, Kur'an'da istifham edatı olarak kullanılmadığını iddia etmiştir.[77]

"*Nice, çokça*" anlamında olan "kem=كَمْ" edatı,[78] mealimizde "*çiqas*" yani "*ne kadar*" şeklinde tercüme edilerek edata, istifhamiye anlamı verilmiştir. Arapça grameri açısından ayete bu anlamı vermek mümkün değildir. İstifhamiye anlamını verilmesi durumunda ise tercüme, kelime yığını haline gelecek ve hiçbir şey anlaşılmayacaktır. Çünkü okuyucu, zihnen kendini bir cevaba hazırlamaktadır. Üstelik ortada herhangi bir cevap da yoktur. Bu hatanın kaynağı, Arapça dil gramerini

---

72 İbn Hîşâm Abdullah b. Yusuf, **Şerhû Katri'n-Neda ve Belli's-Seda**, Darü'l-Hayr, Dimaşk 1990, s. 240; Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır ez-Zerkeşî, **el-Burhan fî 'Ulûmi'l-Kur'an**, thk: Muhammed İbrahim, Darü't-Türas, Kahire 1984, IV, 328-329.

73 Bkz: Bakara, 2/259; Kehf, 18/19; Mü'minûn, 23/111.

74 Bkz: Bakara, 2/249; İsrâ, 17/17; Meryem, 19/74, 98; Şu'arâ, 26 /7; A'râf, 7/4; Enbiyâ, 21/11; Duhân, 44/25; Sâd, 38/3; Kasas, 28/58; Kaf, 50/36; Necm, 53/26; Zuhruf, 43/6.

75 Bkz: Bakara, 2/211; En'âm 6/6; Yâsîn, 36/31; Tâ-Hâ, 20/128; Secde, 32/21.

76 Detaylı bilgi için bkz: Muhammed Abdülhalik Âdîme, **Dirasât li Üslûbi'l-Kur'an'il-Kerîm**, Darü'l-Hadîs, Kahire ts., II, 396-402

77 Süyûtî Abdurrahmân b. Ebî Bekr, **el-İtkan fî Ulûmi'l-Kur'an**, thk: Ahmet b. Ali, Dâru'l-Hadis, Kahire 2006, II, 531.

78 Semîn el-Halebî, **ed-Dürrü'l-Masûn**, II, 552; Ebu Hayyan, **Bahru'l-Muhit**, II, 277.

bilmemekten değil; aksine ilgili edatın Kürtçeye uygun bir biçimde çevrilememesinden kaynaklanmaktadır.

Bu nedenle, "kem=كَمْ", burada ve daha pek çok ayetin mealinde[79], "*çiqas/ne kadar*" şeklinde değil; çokça, nice anlamını karşılayan "*çendîn*, *pir*, *gelek*" vb. sözcüklerle tercüme edilmesi gerekir. Benzer bir sorunu, haberi *kem* ile aynı anlamda kullanılan "كَأَيِّنْ" edatının çevirisinde de görmek mümkündür.[80]

2.5.2. Nisâ, 4/24

وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ كِتَابَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَأُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَلِكُمْ أَنْ تَبْتَغُوا بِأَمْوَالِكُمْ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا تَرَاضَيْتُمْ بِهِ مِنْ بَعْدِ الْفَرِيضَةِ...

"*Û jinên zewicandî jî (li ser we hatine haram kirin) ji piştirê qerwaşên li ber destê we ne. Ev nivîsê Xuda li ser we ne hûn pê bigrin. Ji vanê han wêde ji we re hatine helal kirin; ku hûn bixwazin bi malên xwe bi pakî bixwazin bêyî ku zina bikin. Vêca ji wan (jinan) a we pê kêfa xwe kir hûn destmûza wan a ferz bidin wan. Piştî ferzê, tu guneh li ser we di tiştê hûn pê hevûdû qayil bikin de nîne./Ve evli kadınlarda (size haram kılındı) elinizin altında bulunan cariyeler dışındakiler. Bu Allah'ın üzerinizdeki yazısıdır siz ona uyun. Bunların ötesindekiler size helal kılındı; isteyesiniz malınızla zina etmeden temiz olarak isteyin. Artık o (kadın)lardan gönlünüzü eğlendirdiğinize onlara farz olan ücretlerini verin. Farzdan sonra, birbirinizi razı ettiğiniz şeyde üzerinize hiçbir günah yoktur*."

Tarih boyunca belirli gruplar tarafından mut'a nikâhına kaynak gösterilen Nisâ 24. ayetinin, uygun ifadelerle çevrilmediğini müşahede etmekteyiz. Hatta bu ayetin çevirisini okuyan biri, İslam'da asli evlilik akdinin mut'a nikâhıyla tesis edileceği zannına kapılabilir. Zira konunun anlaşılmasında

---

79 Bkz: A'râf, 7/4; İsrâ, 17/17; Meryem, 19/74, 98; Enbiyâ, 21/11; Şu'arâ, 26/7; Kasas, 28/58; Zuhruf, 43/6; Sâd, 38/3; Duhân, 44/25; Kaf, 50/36; Necm, 53/26.

80 Bkz: Yûsuf, 12/105; Hac, 22/45, 48; Ankebût, 29/60; Muhammed, 47/13; Talâk, 65/8.

hayati önem taşıyan, ayetin "فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً" bölümü, şu şeklinde çevrilmiştir: "*Vêca ji wan (jinan) a we pê kêfa xwe kir hûn destmûza wan a ferz bidin wan. /Artık o(kadın)lardan gönlünüzü eğlendirdiğinize onlara farz olan ücretlerini verin.*" Bu da bozuk ve hatalı bir çeviri sonucu mu'ta nikâhını tanımlar gibi olmuştur. Kısaca, ayetin metnine sadık kalma endişesiyle verilen meal, yanlış anlaşılmasına zemin hazırlamıştır.

Bizce, ayeti şöyle çevirmek gerekir: "*Jinên bimêr jî li we, heram in; ji bilî (esîrên cengê) ên ku di bin destê we de ne. Ev nivîsa Xwedê ya li ser we ye. Ji bilî van, ên mayî, bi şertê ku hûn bi namûs bijîn û xwe ji zinayê dûr bigirin, ji we re helal in. Ji van a, hûn bi nîkahê ji kîjanê istifade bikin, ji mehra wan mîqdarê we li hev kiriye bidin.*"

2.5.3. Yûnus, 10/46

وَإِمَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذِي نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَإِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ اللَّهُ شَهِيدٌ عَلَى مَا يَفْعَلُونَ

"*Yan emê hin (ezab)ê bi wan wade didin nîşanî te bidin yan jî emê jiyana te biqedînin; êdî vegera wan her bi alî me ve ye, dûvre Xuda li ser tiştê ew dikin danas e. Onlara vadettiğimiz (azabın) bazısını sana gösterir ya da hayatına son veririz; artık onların dönüşü bizedir, sonra Allah yaptıklarına şahittir.*"

Bu ayetin meali bizce isabetli değildir. Çünkü ayette, bir durum karşılaştırılmasından bahsedilmemektedir. Mü'min sûresinin 77. ayetinin çevirisinde de aynı sorunu görmek mümkündür.[81] Kanaatimizce ayeti şöyle çevirmek daha uygundur: "*Ji ya (ezabê) ku Me peymana wê daye wan, çi Em hinekî jê nîşanî te bidin, çi jî em te bimirînin (tu nebînî) vêca vegere wan her*

[81] Ayetin Kürtçe meali ve Türkçesi şöyledir: "*Vêca tu bîhna xwe fireh bike. Lewra bêguman wada Xuda raste; êdî ya emê hin tiştê em ji wan re wad dikin nîşanî te bidin yan jî emê te bimirînin, êdî evê her bal me ve bêne vegerandin./Sen gölünü ferah tut. Çünkü Allah'ın vaadi şüphesiz haktır; artık onlara vadettiğimiz bazı şeyleri ya sana göstereceğiz ya da hayatına son vereceğiz. Artık onların dönüşü sadece bizedir.*" Mü'min, 40/77

bi bal Me ve ye. Jixwe Xwedê, li ser kirinên wan şahid e. İster onları tehdit ettiğimiz şeyin (azabın) bir kısmını sana göstersek ister de seni vefat ettirsek (o azabı görmesen) dönüşleri bize olacaktır. Üstelik yaptıkları her şeyin şahidi Allah'tır."

2.5.4. Rûm, 30/56

وَقَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَالْإِيمَانَ لَقَدْ لَبِثْتُمْ فِي كِتَابِ اللَّهِ إِلَى يَوْمِ الْبَعْثِ...

"*Ewên ku zanîn û bawerî ji wan re hatibû dayîn gotin ku: "Sond be, hûn di kitêba Xuda de heya roja rabûnê man*."

"*Allah'ın yazgısı, takdiri*" anlamlarına gelen "كتاب الله" ibaresini, "*kitêba Xuda*" şeklinde karşılanması, manada bir belirsizliğe neden olmaktadır. Zira okuyucunun "*kitêba Xuda*" ifadesinden, Allah'ın herhangi bir kitabını veya Kur'an-ı Kerim, dışında bir şey anlamasını beklemek doğru olmaz. Çünkü "*Allah'ın kitabı*" ifadesi bunu gerekli kılmaktadır. Aynı ifade sorununu, Enfâl 68 ile Hicr suresinin 4. ayetlerinin mealinde de görmek mümkündür.[82]

2.5.4. Fetih, 48/9

لِتُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتُعَزِّرُوهُ وَتُوَقِّرُوهُ وَتُسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلًا

"*Ji bo ku hûn bi Xuda û pêxemberê wî bawerî bînin û wî yarî bikin-biparêzin û birûmet mezin bigrin û sibe û êvara wî pak bêrî bidêrin./Allah'a ve Peygamber'ine inananısınız ve ona yardım edesiniz-koruyasınız, saygıyla yüceltesiniz ve sabah akşam onu tesbih edesiniz diye*."

"تُوَقِّرُوهُ" ,"تُعَزِّرُوهُ" ve "تُسَبِّحُوهُ" fiillerinde geçen üçüncü tekil "ه=*hû*" şahıs zamirinin merciinin, Allah mı yoksa peygamber mi ol-

---

82 İlgili iki ayete verilen meal şöyledir:"*Eger ne ji kitêbekî ku ji Xuda boriye bûna, wê bi sedem tiştê we girtiye ezabekî mezin we bigirtana./Allah'tan geçen bir kitaptan olmasaydı, aldığınız şeyler yüzünden sizi büyük bir azap yaklardı."* Enfâl, 8/68; "*Her welatê me qelandiye her jê re kitêbek xuya hebû ye./Helak ettiğimiz tüm yurtların elbette açık bir kitabı vardır*." Hicr, 15/4

duğu veya bu zamirlerden hangisinin Allah'a ve Peygamber'e raci olduğu, ihtilaf konusu olmuştur. Müfessirlerden bazıları, ilgili üç zamirin de Allah'a raci olduğunu belirtirken diğer bazıları, "وَتُوَقِّرُوهُ" ,"تُعَزِّرُوهُ" zamirlerinin hem Allah'a hem de Peygamber'e raci olabilme ihtimalinden söz ederler. Ancak Fahrettin Râzî, zamirin, Allah'a irca edilmesinin daha isabetli olduğunu belirtir.[83]

Zamirin merciini tespit etme konusundaki ihtilaflar mealdeki anlam belirsizliğin temel nedenidir, Zira tercümede geçen "*wî*" zamiriyle kimin kastedildiği net değildir.

Yukarıdaki bilgiler ışığında şöyle meal vermek kanaatimizce ayeti daha anlaşılır kılacaktır: "*Da ku hûn bi Xweda û pêxemberê wî bawerî bînin û alîkariya wî bikin û rûmeta wî bigirin û sibe û êvarê Xwedê pak bidêrin.*"

2.5.5. Cum'a, 62/5

مَثَلُ الَّذِينَ حُمِّلُوا التَّوْرَاةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ الْحِمَارِ يَحْمِلُ أَسْفَارًا...

"*Mînaka ên ku Tewrat li wan hatiye bar kirin paşê wan nikarbû wê hilgirin wek mînaka kerê ku barê kitêba hildigre ye. .../Kendilerine Tevrat yükletildiği sonra onu kaldıramayan kişilerin misali, kitaplar taşıyan eşek misali gibidir...* "

Böyle bir çeviriyi okuyan kişi, birilerine gerçekten de Tevrat'ın taşıttırıldığı, ancak güçleri yetmediği için bunu kaldıramadıklarını, üstelik bunu yapamadıkları için de yük taşıyan eşeğe benzetildiklerini anlar. Bizce şöyle bir meal muhtemel belirsizliği giderecektir: "*Mînaka wan ên ku (bi emelkirina) bi Tewratê berpirsyar hatine girtin, piştre wan ew (berpirsyarî) pêk neanîne, wekî mînaka kera ku barê kitêban hildigir e*."

[83] Râzî, **Tefsîrü'l-Kebîr**, XVIII, 86.

2.6. ZIT İKİ ANLAMI BİRLİKTE VERME SORUNU

Daha önce de işaret ettğimiz üzere müellifimiz, çeviride izlediği yöntem hakkında şöyle demiştir: "*Birden fazla anlama gelen kelimeleri, bazı yerlerde atıf bazı yerlerde ise parantez içinde verdim."*[84] Önsözde belirtilmemekle birlikte bazı yerlerde (-) işareti kullanılmakta ve hatta bazı yerlerde (Âl-i İmrân, 3/9; Nahl, 16/81) örneklerinde olduğu gibi, (-) işareti kullanılmadan, iki anlamın veya parantez içinde üç anlamın (Nahl, 16/2) beraber verildiği de görülmektedir.

"تَعْقِلُونَ" ve türevlerini, "*hiş tê bibin-xwe ragirin*"[85], "ي-ق-و" ve türevleri "*parastin-tirsandin*" ve buna bağlı olarak "اتَّقُوا اللهَ" cümlesini, "*xwe ji Xuda biparêzin-bitirsin/Allah'tan sakının/korkun*"[86], "*hûn xwe biparêzin-bitirsin/Siz kendinizi koruyun/korkun*"[87] şeklinde tercüme etmiştir.[88]

Dikkat edilecek olursa yukarıdaki sözcüklere verilen anlamlar, zıt şeyler değil, aksine birbirine yakın anlamlardır. Ancak aşağıda örneklerini vereceğimiz bazı ayet çevirilerinde, taban tabana zıt iki anlamı birlikte verme hatasına düşülmüştür. Bunun yerine; iki anlamdan biri tercih edilip muhtemel diğer manayı-manaları dipnot veya meal dışında belirtilmelidir. Zaten meal işlemi, nihai tahlilde muhtemel manalardan birini tercih etmektir. Böyle yapılmadığı takdirde, okuyucu açısından faydadan ziyade zarara yol açabilir.

---

84 Garsî, **Meala Fîrûz**, (Önsöz) V.

85 Bkz: Bakara, 2/73, 242; En'âm, 6/151; Yusuf, 12/2; Nûr, 24/61; Mü'min, 40/67; Zuhruf, 43/3; Hadîd, 57/17

86 Bakara, 2/189, 194, 196, 203; Âl-i İmrân, 3/130, 200; Nisâ, 4/1; Şu'arâ, 26/150; Hucurât, 49/1; Mümtehine, 60/11; Teğâbun, 64/16; Talâk, 65/1, 10.

87 Âl-i İmrân, 3/50.

88 Diğer bazı örnekler için bkz: Bakara, 2/188; Âl-i İmrân, 3/9, 28, 30,141, 154; Nisâ, 4/71, 72, 86, 94; Mâide, 5/33.

2.6.1. Nisâ, 4/43; Mâide, 5/6

...أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ...

"... yan jî we dest da jinan (hûn çûn bal wan).../veya kadınlara dokunur (onlarla birlikte olursanız) ", *"... yan we dest da jina- hûn têkilî wan bûn.../ veya kadınlara dokunur-onlarla birlikte olursanız..."*

Ayette geçen "لامَسَ" fiili için, "*dokunmak, cinsel ilişkide bulunmak*" şeklinde zıt iki anlam, bir arada verilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de iki defa geçmekte olan bu ifade, Nisâ sûresinde parantez içinde, Mâide sûresinde ise "-" tire işareti ile muhtemel ikinci bir anlama da yer verilmiştir. İlgili ayetler, Şafii ve Hanefi mezhepleri arasında tartışma konusu olmuş ve her mezhep, kendi düşüncesine uygun olacak şekilde ayete anlam vermişlerdir.[89] Şafii mezhebine mensup olduğunu düşündüğümüz Demirdağ'ın, ilgili ayetlerin mealinde muhtemel ikinci anlamı da zikretmesi, ilk bakışta takdire şayan bir iş olarak görülebilir. Fakat mesele mezheplerin yaklaşımlarına yer verip vermemek değil; aksine ayetin doğru anlamını bulup mealde buna yer verilmesidir.

2.6.2. İsrâ, 17/16

وَإِذَا أَرَدْنَا أَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً أَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَقُوا فِيهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ...

"Û gava em bixwazin ku em welatekî qir bikin, em emrê serdestên wan dikin (yan jî em zordarên wan pirr dikin) vêca ew jî tê de bêemriya dikin-ji rê dertên, êdî gotin (a bi ezab) li ser wan pêwîst dibe.../Ve bir yurdu yok etmek istediğimizde, yetkililerine emrederiz (veya zorba-

[89] İbn Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, V, 66-67; Ebüssuûd, Muhammed b. Muhammed el-İmadî, **İrşadü'l-Akli's-Selim îla Mezaya'l-Kur'ani'l-Kerim**, Darû İhyai't-Türasi'l-Arabî, Beyrut trs, II, 180; Cessâs Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî, **Ahkâmü'l-Kur'an**, thk Muhammed es-Sadik Kamhavî, Darû İhyai't-Türasi'l-Arabî–Müessesetü't-Tarih el-Arabî, Beyrut 1992, IV, 3-5; Râzî, **Tefsîrü'l-Kebîr**, X, 116.

larını çoğaltırız) onlar ise orada isyankârlıkta bulunurlar-yoldan çıkarlar, artık (azap) sözü üzerlerine vacip olur..."

Mealde yer verilen iki anlamı da tefsir kaynaklarında bulmak mümkündür.[90] Fahrettin Râzî, Ebû Ubeyde (ö. 209/824[?]) ve Cermî'nin Ebû Zeyd'den nakille "أَمَرْنَا" kelimesine *çoğaltmak* anlamını verdiklerini, diğer bazılarının da bu kullanıma karşı çıktıklarını kaydeder.[91] Râzî, devamında şu önemli bilgiye de yer verir: İbn Abbas ve Nafi'den (ö. 169/785) meşhur olmayan bir rivayetle "آمَرْنا" kelimesi med ile nakledilmiştir. Bu durumda ilgili sözcük *çoğaltmak* anlamındadır.[92]

Tefsir kaynaklarında birden fazla anlama yer verilmiş olması, bu anlamlara mealde de bir arada verilebileceği anlamına gelmez. Aksi takdirde mealin, tefsirden bir farkı kalmamış olur. Ayrıca tefsir kaynaklarında belirtilen tüm anlamların doğru olduğunun garantisi de yoktur. Çünkü ayetin siyak ve sibakı, "أَمَرْنَا" fiilinin, Allah'ın emirlerinin elçiler yoluyla oranın ileri gelenlerine ulaştırmak anlamında olduğunu göstermektedir. Şöyle ki aynı sûrenin 15. ayetinde toplumların hangi şartlarda helak olacaklarından, 17. ayette ise, helak olmuş toplumlardan bahsedilmektedir. Yani ayete verilen birinci anlamla yetinilseydi, daha isabetli olurdu.

2.6.3. Enbiyâ, 21/95

وَحَرَامٌ عَلَى قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا أَنَّهُمْ لَا يَرْجِعُونَ

"Li ser welatekî ku me koka wan aniye pêwîst e- qedexe ye ku ew vegerin (dinê)./Helak ettiğimiz bir memlekete (dünyaya) geri dönmeleri gereklidir-yasaktır."

---

90 Zemahşerî, **el-Keşşâf**, III, 500-501; Râzî, **Tefsîrü'l-Kebîr**, XX, 175-178.

91 Râzî, **Tefsîrü'l-Kebîr**, XX,176.

92 Râzî, **Tefsîrü'l-Kebîr**, XX,178; bu ayetin anlamında dair farklı bir yaklaşım için bkz: Salih Akdemir, **Kur'an'a Dilbilimsel Yaklaşımlar**, Kuramer Yayınları, İstanbul 2017, s. 237-239

Ayette geçen "حرام" kelimesine karşılık mealde, "*gerekli*" ve "*yasak/imkânsız*" şeklinde zıt iki manaya bir arada yer verilmiştir.

"حَرَام"sözcüğü ile alakalı olarak her ne kadar bazı kaynaklarda, kelimenin çokanlamlı sözcüklerden olduğu söylense de[93] yine de bu şekilde meal vermek doğru değildir. Çünkü çokanlamlı sözcüklerin, aynı anda iki anlama da delalet etmesi meselesi, usulcü ve dilciler arasında tartışma konusu olduğu bir gerçektir; ancak çoğunluğun yaklaşımı, iki anlamın bir arada kastedilemeyeceği yönündedir.[94]

Müellifin bu hataya düşmesinin muhtemel nedeni, ayetler arası bağlantıya dikkat etmemesidir. Zira kaynaklarımızda belirtildiği üzere "*haramün*" kelimesi, istiare yoluyla "*meydana gelmesi imkânsız*" şey anlamında kullanılmıştır. Kur'an-ı Kerim'de, kelimenin bu şekliyle kullanıldığına dair örnekler mevcuttur. Bir sonraki ayette geçen ve gayeyi bildiren "حتى" edatının "حرام" sözcüğüne bağlı olması da, bu manayı desteklemektedir.[95]

Böyle bir durumla karşı karşıya kalan okuyucu, verilen anlamlardan hangisinin doğru olduğunu bilmediği için, Kur'an'ın doğruluğundan da şüpheye düşebilir. Çünkü mealde, iki zıt anlamı bir arada yer verilmiştir. Bu yüzden ayeti şöyle tercüme etmek gerekir: "*Welatekî ku Me milletê wê biribe helakê mehrûm dimînin, êdî ew venagerin (dinyayê).*"

2.7. PARANTEZ SORUNU

Meal çalışmalarında açıklayıcı mahiyette ayet dışı veya parantez içinde bazı bilgilere yer vermek normal karşılanan

---

93 İbn Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr,** XVII, 146.

94 Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî, **el-Müstesfa min İlmi'l-Usûl**, thk: Hamza b. Züheyr Hafız, y.y., trs., III, 290-294.

95 Zemahşerî, **el-Keşşâf,** IV, 164-165.

bir durumdur. Ancak parantezin kaldırılması halinde, verilen mealin anlaşılır olmasına azami derecede dikkat edilmesi gerekir.

Demirdağ'ın mealinde de, kimi ayet veya ayetlerin daha iyi anlaşılması gayesiyle paranteze başvurulmuştur. Fakat bazı yerlerde parantez açık bırakılmış, kimi yerlerde ise ayetin anlamını karmaşık hale getirmiştir.

Örneğin Nisâ sûresinin 47. ayetinin mealinde: "*... berî ku em hin rûyan hilû bikin, (çavan derînin kor bikin, vêca em wan li ser paşiya wan bizivirînin yan em li wan lanetê bikin), çewa me li ehlê roja şemiyê lanet kir. Fermana Xuda hey tê kirin*." (Nisâ, 4/47), parantez içinde verilen bilgilerin bir kısmı, ayetin meali diğer bir kısmı ise açıklama mahiyetindeki bilgilerdir. Yani parantez, kapatılması gereken yerde kapatılmamış ve ayetin aslından olan "*vêca em wan li ser paşiya wan bizivirînin yan em li wan lanetê bikin*" kısmı, parantez içinde yer almıştır. Parantezi kaldırıp ayetin mealini okuduğumuzda sözünü ettiğimiz problem, daha net görülecektir.

Şu ayetin mealinde de, "*... kesê yekî (bi neheqî, bê ku di bergîdana) canekî de yan xerabîkî di rûyê zemîn de bikuje, ...*"(Mâide, 5/32), ayetin asli ibaresinden olan "بِغَيْرِ نَفْسٍ" ifadesi, yukarıdaki örnekte olduğu gibi, yine parantez içinde verilmiştir.

Sehven açık bırakılan parantezler dışında, zaman zaman verilen diğer bazı bilgilerin de bir takım sorunlara yol açmıştır. Mesela "... *(Silêman got:) "Berî wê zanîn ji me re hatibû dayîn û em bûbûn musilman*." (Neml, 27/42) örneğinde, parantez içinde "*Silêman got/Süleyman dedi*" şeklinde bir açıklamaya yer vermek suretiyle, ayette geçen sözün, Hz. Süleyman'a ait olduğun belirtilmiştir. Ancak bu ifadenin, Hz. Süleyman'a ait olduğunu[96] gösteren hiçbir dilsel delil veya rivayet yoktur, aksine pek

[96] Râzî, **Tefsîrü'l-Kebîr**, XIV, 199-200; İbn Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, XIX, 274.

çok delil ifadenin, Belkis'e ait olduğunu göstermektedir. Diğer bir ifadeyle, ayetin iç bağlamı ve aynı sûrenin 31, 38 ve 44. ayetleri sözün, Belkis'e ait olduğu göstermektedir. Buna karşın, sözün Hz. Süleyman'a ait olduğunu zorunlu kılacak bir durum yoktur. Hatta cümlenin akışı ve ayetler arası bağlantı buna ihtimal vermemektedir.[97]

"*...Vêca hûn, hin xweşî (nîvê mehra wan) bidin wan û hûn bi berdanekî rind wan berdin*" (Ahzâb, 33/49).

Parantez içinde verilen "*nîvê mehra wan/mehirlerinin yarısını*" açıklaması sorunludur. Çünkü ayette mehrin tamamı veya yarısından söz edilmemekte; aksine "فَمَتِّعُوهُنَّ" ifadesi kullanılmaktadır. Böyle bir hataya düşmesinin temel nedeni, konuyla alakalı diğer ayetleri göz önünde bulundurmadan ayetleri parça parça ele alıp meal vermeye çalışmasından kaynaklandığını düşünmekteyiz. Nitekim "مَتِّعُوهُنَّ" ifadesi, aynı konu ile alakalı olarak Bakara sûresinin 236. ayetinde de geçmektedir. Bu nedenle, Ahzâb sûresindeki ayet, Bakara 236. ayetin delaletiyle, boşanmış ve mehri belirlenmeyen kadınlar hakkında olduğu anlaşılmaktadır.

"*... û ên ku (biçûk in) neketine kirasa de jî (danê mayina wan sê meh e; ...)*" (Talâk, 65/4).

Talâk sûresinin 4. ayetinde geçen "وَاللَّائِي لَمْ يَحِضْنَ" ifadesine, mealimizde "*hayız görmeyen*" anlamı verilmiş, ancak parantez içinde "*biçûk in=küçük olanlar*" açıklaması, verilen doğru meale gölge düşürmüştür.

Hem dil hem de ayetler arası ilişki ve bağlantıdan yola çıkarak, böyle bir açıklamanın yanlış olduğunu söylemek mümkündür. Dil açısından meseleye bakacak olursak Arapçada, "*lem*" ve "*lemma*" edatları, muzari fiilin zamanını geçmişe, anlamını ise olumsuza çevirirler. Şu farkla ki "*lem*" geçmiş za-

[97] Ebüssuûd, **İrşadü'l-Akli's-Selim**, VI, 288; Âlûsî, **Rûhu'l-Meânî**, XIX, 207.

manın herhangi bir dilimini (cahd-i mutlak); "*lemma*" ise tüm geçmiş zamanı (cahd-i müstağrak) olumsuzlaştırmak için kullanılır. Diğer bir ifadeyle, "*lemma*", fiilin henüz olmadığı ama olmasının beklendiği anlamını kazandırırken; "*lem*"de böyle bir beklenti söz konusu değildir. Dolayısıyla "*henüz*" anlamını "*lem*" değil; "*lemma*" edatı verir.[98]

Öte yandan çocuk için, "*hayız görmedi*" ifadesi kullanılmaz. Çünkü zaten hayız görmediği için çocuktur. Bu ifadenin kullanılması için şahsın önce hayız görmeye başlaması sonra çeşitli sebeplerle hayız görememesi gerekir. Bu durumda, "lem yahıdne=لم يحضن" ile kastedilen "*mümteddetü't-tuhr*" denilen ve hayzı bir kaç yıl uzayabilen kadınlar olmalıdır. Cinsel ilişki olmaksızın boşama olduğunda iddet gerekmiyorsa, fıtratı bozulmamış bir insanın çocuklarla ilişkiyi düşünemeyeceğine göre Talâk sûresinin 4. ayetinde geçen "lem yahıdne=لم يحضن" ifadesinin, çocuklar için söz konusu olamayacağı ortaya çıkacaktır.[99]

2.8. EKSİK TERCÜME ÖRNEKLERİ

Mealde, az da olsa eksik tercüme örneklerine rastlamak mümkündür. Örneğin Müddessir sûresinde 20 ve 33. ayetleri ile Nebe' sûresinin 3. ayetinin meallerine -baskı hatası sonucu olsa gerek- yer verilmemiştir.

Bu örnekler dışında da bazı ayetlerin özne, nesne veya başka öğeleri atlatılarak, ayetler eksik tercüme edilmiştir. Örneğin, Zümer sûresi 17. ayetinde "فبشر عباد" ifadesi ile Mü'min sûresinin 8. ayetinde "وعدتهم" ibaresi, tercüme edilmemiştir.

---

[98] İbn Hişâm, **Şerhû Katri'n-Neda ve belli's-Seda**, Darü'l-Hayr, Dimeşk 1990, s. 85-86
Semîn el-Halebî, **Ed-Dürrü'l-Masûn**, VII, 52.

[99] Bkz: Orum, **Kur'ân'ı Anlama Usûlü**, s. 166.

Keza "فَضَّلَ اللهُ" (Nisâ, 4/34) ayetinde özne olan "*Allah*" lafzına ve "جَعَلْنَا" (Mâide, 5/48), "خَلَقْنَا" (Sâffât, 37/11) ile "قَضَيْنَا" fiillerinde geçen "نا" zamirine tercümede yer verilmemiştir. Aynı şekilde, "*geçimlik*" anlamındaki "متاعا" (Mâide, 5/96) kelimesine, "*Allah yolunda*" manasındaki "في سبيل الله" (Tevbe, 9/120) terkibine, "فَلَا تَسْأَلْنِ" (Hûd, 11/46) cümlesinde mahzuf olan ve "*benden*" anlamındaki mütekellim "ي" sına, "لَا أَسْأَلُكُمْ" (Hûd, 11/51) ve "يَسْتَعْجِلُونَكَ" (Ra'd, 13/6; Hac, 22/47) cümlelerinde geçen "*sizden*" anlamındaki "كُمْ" ile "*senden*" anlamında "كَ" zamirine, "*kıyamet günü*" anlamındaki "يَوْمَ الْقِيَامَةِ" (Nahl, 16/25) terkibine ve "*Rabbin katında*" manasındaki "عِنْدَ رَبِّكَ" (Meryem, 19/76) ifadelerine de mealde yer verilmemiştir

2.9. FAZLADAN YAPILAN TERCÜME ÖRNEKLERİ

Mealde çok nadir de olsa bazı ayetlerin mealinde, ayet dışı bir takım ifadelere yer verilmiştir. Bu ifadelerin bir bölümü, ayet(ler)i -sözde- açıklama görevini görürken diğer bazıları ise doğrudan metne müdahale olarak değerlendirilebilir. Bu açıklamalara yer vermenin muhtemel sebeplerini; tercüme edilen kelimeyi bir tek sözcükle ifade edememe, kelimenin kelam kitaplarında tartışma konusu olması veya ayeti yanlış anlamak şeklinde saymak mümkündür.

Örneğin Nisâ sûresinin 34, 35 ve 128. ayetlerinde geçen "خوف" sözcüğüne iki anlam verilmiştir: *"... Ewan (jinên) ku hûn bi xeyda wan **dizanin û dilbitirsin**, ..."* (Nisâ, 3/34) "*Û eger we neyartiya nava wan **zanî** û hûn ji cudatiya wan **tirsiyan**,.."* (Nisâ, 4/35), "*Eger jinekî ji xeyda mêrê xwe yan ji rûlibaxistina wî **tirsiyatê derxsit**,..."* (Nisâ,4/128) "*Zanna veya bilgiye dayalı bir emareden dolayı kötü beklenti içinde olmak*"[100] anlamında kullanılan "خَوْف"ı,

[100] Rağıb el-İsfahâni, **Müfredât**, "خوف", s. 303.

Kürtçede tek bir sözcükle karşılayamadığından olsa gerek ki kelimeye, hem "*bilmek*" hem de "*korku*" anlamlarını bir arada yer verilmiştir.

Havf'ın karşıtı olan "أَمْن=emn"in geçtiği şu örnekte ise: "... *Vêca gava* ***hûn vegeriyan warên xwe*** *û hûn bi ewle bûn, êdî hûn (wekî berê) limêjê bi temamî bikin. ...*" (Nisâ, 4/103), "***hûn vegeriyan warên xwe***" bölümünün fazla olduğunu düşünmekteyiz.

Kitabı yani Tevrat'ı "*bilmeyen*" (Bakara, 2/78), "*ehli kitap olmayan*" Araplar (Âl-i İmrân, 3/75; Cum'a, 62/2) anlamlarında kullanılan "أُمِّيِّ" sözcüğünün, Âl-i İmrân sûresinin 20. ayetinde "*nexwendiyê bêkitêb/okuryazar ve kitabı olmayan*" şeklinde tercüme edilmiştir. Ancak burada "*ummi*", "*kitap ehli*" olmayan Araplar anlamında kullanıldığı için, "*nexwendiyê*" ibaresinin fazla olduğu kanaatindeyiz.

Hz. İsa'nın vefatından söz eden Âl-i İmrân sûresinin 55. ayetinde geçen "مُتَوَفِّيكَ" sözcüğünü, "*ezê te* ***bi tevahî*** *hilînim*" şeklinde çevrilmiştir. Hz. İsa'nın ruhen ve bedenen göğe kaldırıldığı düşüncesinden yola çıkarak, mealde "*bi tevahî*" kelimesine yer verilmiştir. Aynı sûrenin 166 ve 167. ayetlerinde geçen "وليعلم المؤمنين" ve "وليعلم الذين نافقوا" ifadelerinde de, Allah'ın ilmi mevzubahis olduğu için "***û wan bibîne û ji hev veqetîne***" ve "***wan ji hev veqetîne***" ifadeleri fazladan getirilmiştir.

Ayrıca şu çevirilerde de kalın/bolt olarak gösterdiğimiz ifadelere, fazladan yer verilmiştir: "*Û gava ew* ***hêrs dibe****, dizivire,*" (Bakara, 2/205), "*... ku ew bi delîlên aşîkar û kitêbên* ***hîkmetdar*** *û kitêba rohnîdar hatibûn.*" (Âl-i İmrân, 3/184)"*... Evê han nêztir e ku hûn meyla neheqiyê nekin û ji rêya rast dernekevin* ***û iyala pirr nekin***." (Nisâ, 4/3),"*Û hûn mehra jinan wek perûkî* ***ferz*** *bidin wan.*" (Nisâ, 4/4), "*Gelî ên bawerî anîne! hûn ji Xuda bitirsin – xwe jê biparêzin û li* ***evîn û*** *nêzikiya bal wî ve bigerin.*" (Mâide,

5/35), "*... Ew ji te dipirsin her wekî ku tu pê zanayî,* ***tu dostê wanî dixwazî ji te bipirsin tu bi xweşî bersiva wan bidî.***..." (A'râf, 7/187), "*... vêca bêguman ew ji* ***musilmanên*** *pirr poşmanê bi limêj re bexşendekar e.*" (İsrâ, 17/25) "*...vêca me pê fêkiyên* ***wan*** *rengên wan cihê cihê deranî. ...*" (Fâtır, 35/27)

2.10. YANLIŞ MEAL ÖRNEKLERİ

Qur'ana Pîroz mealinde, sehven, yanlış ifade biçimi, dikkatsizlikten, kaynaklarda yer alan yanlış açıklama ve yorumların esas alınmasından veya kaynak dilde var olan mecazî ve daha pek çok edebi kullanım ve kalıpların göz önünde bulundurulmadan, ilgili söz veya sözcükleri olduğu gibi hedef dile aktarılması neticesinde kimi ayetler yanlış tercüme edilmiştir.

2.10.1. Sözcük Düzeyinde Yanlış Meal Örnekleri

Söz konusu olan mealde, bazı kelime veya edatların yanlış tercüme edildiğini söylemek mümkündür. Örneğin "*... Hûn bi wan re li nik Mizgevta Heremê şer nekin heya ew tê de bi we re şer* ***dikin****. ...*" (Bakara, 2/191) ayetinin son bölümü yanlış tercüme edilmiş ve ayette kastedilmeyen şöyle bir anlam ortaya çıkmıştır: "*heya ew tê de bi we re şer* ***dikin****/onlar sizinle savaştıkları sürece Mescidu'l-Haram yanında onlarla savaşmayın ...*" ayetin devamı olan "*Eğer sizinle savaşırlarsa, onları öldürün. O kâfirlerin cezası işte böyledir*" bölümü, yukarıda verilen mealin yanlışlığını göstermektedir. Dolayısıyla ayetin ilgili bölümü, "*heya ew tê de bi we re şer* ***nekin****/sizinle* ***savaşmadıkları*** *sürece*" şeklinde, tercüme edilmelidir.

"*Berî ku Tewrat bê daxistin, ji tiştê ku Îsraîliya li ser xwe heram kiribûn pêve her xwarin ji zarûyê Îsraîl re helal bû.*" (Âl-i İmrân, 3/93) ayetin çevirisinde de, sehven bir tercüme hatası meydana gelmiştir. Zira tüm kaynaklarda belirtildiği üzere "*İsrail*",

Hz. Yakup'un adıdır.[101] Bu nedenle mealde, "*Îsrailiya/İsrailliler*" demek hatalıdır. Aksine "*İsrail*" denilmeli ve bundan maksadın Hz Yakup olduğu belirtilmelidir.[102]

Bunun gibi, "وَأَسَرُّوا النَّدَامَةَ" (Yûnus, 10/54; Sebe', 34/33) ibaresinin, "*wan... **poşmaniyê veşartin**.../onlar... pişmanlıklarını gizlediler...*" ve "***poşmaniyê di dilê xwe de veşartin**.../pişmanlıkları içlerinde gizlediler...*" şeklinde tercüme edilmesi, isabetli olmadığını söylemek mümkündür. Çünkü birinci örnekte "أَسَرُّو" sözcüğü, "*ji dil û can poşman bûn*" içten içe pişmanlık duydular anlamındadır.

Lokmân ile Secde sûrelerinin başında geçen "Elif, Lam, Mim" şeklindeki Huruf-i Mukattaa'ların, "*Elîf, Lam, Ra.*" şeklinde yazılmalarının, sehven yapılan tercüme hatalarından saymak mümkündür. Keza "أَصْحَابَ الرَّسِّ" (Furkân, 25/38) tabirinde geçen ve kuyu anlamına gelen "الرَّسِّ" sözcüğünü, "*ehlê Bîra Xopan*" şeklinde çevirmek, "تَسْلِيمًا" (Ahzâb, 33/22) ibaresini "*misilmani.../müslümanlık...* " ve "سَلِّمُوا تَسْلِيمًا" (Ahzâb, 33/56) cümlesini de "*baş lê silava bikin/ona iyice selam getirin*" olarak çevirmenin de hatalı olduğunu belirtmek gerekir.

Yâsîn sûresinin ilk ayetinde, "*Yasîn*" dedikten sonra parantez içinde "*(Zilamo!)/Ey adam!*" şeklinde bir açıklamaya yer vermenin de hatalı olduğu söylenebilir. Sâd sûresinin 23 ve 24. ayetlerinde geçen "نَعْجَةً" "نَعْجَةٌ وَاحِدَةٌ" "نِعَاجِهِ" sözcüklerini, "*bizinê*",

---

[101] Taberî, **Cami'u'l-Beyân,** V, 577; İbn Kesîr, **Tefsîrü'l-Kur'ani'l-Âzim**, III, 112.

[102] Bunun dışında ayete, "*Berî ku Tewrat bê daxistin, ji tiştê ku Îsraîliya li ser xwe heram kiribûn pêve her xwarin ji zarûyê Îsraîl re helal bû.*" şeklinde meal vermek hatalıdır. Çünkü bu ifadelerden, hakikatte de tüm yiyeceklerin İsrailoğullarına helal kılındığı anlaşılmaktadır. Ancak bu, Yahudilerin, dayanaksız bir iddiasıdır. ayetin devamı olan "*De ki; getirin Tevrat'ı da okuyun; eğer iddianızda haklıysanız*." sözü, Tevrat'ta böyle bir şey olmadığını ve böylece yalanlarının yüzlerine vurulacağı anlatılmaktadır. İşte bu yüzden, parantez içinde (*Gotin/Dediler ki*) ifadesine, yer verilmelidir. Bkz: https://www.suleymaniyevakfimeali.com/Meal/Al-i_%C4%B0mran.htm#93 (erişim tarihi, 21.06.2019)

"bizinekî" "bizina, bizinê" tarzında tercüme etmek de doğru değildir. Çünkü sözü edilen hayvan keçi değil; koyundur. Bunun gibi, "الْفَرَاشِ" (Kâri'a, 101/4) sözcüğünü, "*kulî/çekirge*" sözcüğüyle karşılamak, bizce hatalıdır. Hâkke sûresinin 20. ayetinde geçen "ظَنَنْتُ" fiilini "*guman/zannetmek*" ve İnşikâk sûresinin 14. ayetinde geçen "ظَنَّ" yi, "*dizanî*" şeklinde tercüme etmek de doğru değildir.

"*Paşê me piştî wan **nifşekî** din nû çêkir.*" (Mü'minûn, 23/42) örneğinde de ayetin Arapçasında geçen "قُرُونًا=*nesiller*" sözcüğü sehven, "*nifşekî din=başka bir nesil*" şeklinde tekil olarak tercüme edilmiştir. Şü'âra sûresinin 132. ayetinde "*Û hûn xwe ji ewê ku bi tiştê hûn **nizanin** yariya we kiriye biparêzin-bitirsin*" geçen, "بِمَا تَعْلَمُونَ" ifadesinin mevsul olan "ما", nafiye olumsuz şeklinde sehven veya imla hatası sonucunda "*nizanin/bilmedikleriniz*" şeklinde tercümeye yansıtılmıştır. Bu ifade "*dizanin=bildiğiniz*", şeklinde olmalıdır.

*"(Salih) got: "Eva han devaka mê ye, (rojekî dora) avvexwarinê jê re ye û rojekî xuya jî avvexwarin ji **wê** re ye.*" (Şu'arâ, 26/155) ve "*Ezê **wê** bi ezabekî zor dijwar bidim ezabê yan ezê **wê** serjê bikim yan jî wê ew delîlek xuya ji min re bîne.*" (Neml, 27/21) örneklerinde, "*wê*" zamirinin kullanımında bir çeviri hatası meydana gelmiştir. Şöyle ki birinci örnekte muhatap zamiri olan "*we=size*" yerine bükümlü üçüncü şahıs tekil zamiri "*wê=ona-onu*" kullanılmıştır. İkinci örnekte ise, eril zamiri yerine dişil zamiri kullanılmıştır. Benzer bir sorun, "*Bêguman min **pîrekî** dît ku seroktiya wan dikir û ew, her tiştî hatibû dayîn û textekî wê yê mezin hebû.*" (Neml, 27/23) örneğinde de mevcuttur. Çünkü "***pîrekî***" ifadesi, Kürtçede "*ihtiyar adam*" anlamında kullanılmaktadır. Hâlbuki ayette sözü edilen, Sebe' kraliçesidir. Bu nedenle "*pîrekek*", olması gerekir.

2.10.2. Genel Yanlış Meal Örnekleri

2.10.2.1. Bakara, 2/78

وَمِنْهُمْ أُمِّيُّونَ لَا يَعْلَمُونَ الْكِتَابَ إِلَّا أَمَانِيَّ...

"*Hin ji wan hene nexwendî ne, ji piştirê hêviyên derewîn kitêbê nizanin.../ Onlardan bazıları okur yazar değiller, kitabın yalan beklentilerinden başka bir şey bilmezler....*" Görüldüğü gibi çevirideki hata Türkçeye aktarılmasında da fark edilmektedir.

"Emânî" sözcüğü, müfessirler tarafından farklı şekillerde anlamlandırılmıştır. İbn Abbas ve Mücâhid'e (ö. 103/721) göre, ümniyye'nin çoğulu olan "*emânî*", yalan anlamındadır. Ferrâ (ö. 207/822) da, bu görüştedir. Diğer bazıları ise, okumak anlamında olduğunu belirtmişler. Birinci yaklaşıma göre "أُمِّيُّونَ" sözcüğüyle kastedilen, o kitabı yani Tevrat'ı derinlemesine bilmeyen kişilerdir. Ebu Müslim el-İsfahânî de, bu anlamın tercih edilmesinin daha isabetli olduğunu belirtir. Ayrıca tefsir kaynaklarında belirtildiği üzere, buradaki istisna, istisna-i munkati'dir. Yani onların ettikleri ümniyeler, kitaptan ayrı bir şeydir.[103]

Ayetin mealinde yapılan çeviri hatası, ümniyye sözcüğüne verilen anlamın doğru veya yanlış olmasından öte, "*beklenti*" ve "*yalan*" sözcüklerinin kitaba izafet edilmesidir.

Bu nedenle ayetin meali şöyle olmalıdır: "*Hin ji wan ummî (nexwendî) ne, ji bilî hêviyên pûç, ji kitêbê tiştekî din nizanin*."

2.10.2.2. Âl-i İmrân, 3/79

وَلَكِنْ كُونُوا رَبَّانِيِّينَ بِمَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ الْكِتَابَ وَبِمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُونَ...

"... "*Hûn bi hîndayîna xwe ya kitêbê û bi dersdayîna xwe, bibin merivên kûrzana û hîkmetperwer*./Siz kitabı öğretmeniz ve ders vermenizle derin ve hikmetli kimseler olun."

Kürtçede, öğretmek anlamındaki "تُعَلِّمُونَ" ibaresini, "*hîn ki-*

[103] Ebu Hayyan, **Bahru'l-Muhit**, I, 442; Râzî, **Tefsîrü'l-Kebîr**, III, 149

rin/öğretmek" ve "تَدْرُسُونَ"nu da "*xwendin/okumak*" şeklinde karşılamak mümkündür. Dolayısıyla çeviride geçen, "*hîndayîna xwe/kendine öğretmesi*" ve "*dersdayîna xwe/kendine ders vermesi*" kullanımı, "تُعَلِّمُونَ" ve "تَدْرُسُونَ" fiilleri karşılayamamaktadır. Hatta bu ifade kalıbını, bu çeviri dışında başka yerde görmek neredeyse imkânsızdır. Öyle görünüyor ki mealde İbn Âmir, Hamza, Asım, Kisaî ve Halef'in "تُعَلِّمُونَ" kıraati ile birlikte diğer bazılarının"تَعْلَمُونَ" şeklindeki kıraati[104] de tercümeye yansıtmaya çalışıldığından, böyle garip, hatta yanlış bir çeviri örneği ortaya çıkmıştır. Ancak "تُعَلِّمُونَ" kıraati esas alındığında, "*hîndayîna xwe/kendine öğretmesi*" şeklinde tercüme edilmesi imkân dâhilinde değildir. "تَعْلَمُونَ" kıraati esas alındığını düşünecek olsak bile yine de böyle bir çeviri mümkün değildir. Zira Kürtçede, "عَلَّمَ-يُعَلِّمُ" "*hîn kirin/öğretmek*"; "تَعَلَمَ-يَتَعَلَّمُ", "*hîn bûn/öğrenmek*" ve "عَلِمَ-يَعْلَمُ"un ise "*zanebûn/bilmek*" şeklinde karşılandığı, herkesçe malumdur.

Kanaatimizce, Yüce Allah'ın aynı ayetin ilk bölümünde "*Allah bir kimseye Kitap, hikmet ve peygamberlik versin, o da tutsun halka; Allah'tan önce bana kul olun*" ile aynı sûrenin 80. Ayetinde ise "*O kişi, melekleri ve peygamberleri Rab edinmenizi isteyemez. Müslüman olmanızdan sonra, kâfir olmanızı mı isteyecek?*"[105] buyurması, "رَبَّانِيِّينَ" sözcüğünün "Rabbe kul olmak" şeklinde tercüme edilmesini gerekli kılmaktadır. Çünkü her iki yerde de sadece Allah'a kul olma gerekliliğinden söz edilmektedir. Dolayısıyla kendisine kitap, hikmet ve peygamberlik verilen birinin onlara söyleyeceği "Rabbe kul olun" olmalıdır.

Buna göre ayetin meali şöyle olmalıdır: "*Lê belê (ji wan re dê wiha bibêje:) "Ji ber ku hûn kitêbê dixwînin û didin hînkirin ji Rebb*

---

[104] İbn Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, III, 295.

[105] Her iki ayetin meali de Abdülaziz Bayındır'ın henüz yayınlanmayan Kur'an'ı Kerim Mealinden alınmıştır.

(Perwerdigarê xwe) re bibin bende./Ancak (onlara öyle der) "Kitabı öğretmeniz ve okumanız nedeniyle sadece Rabbe kul olun."

2.10.2.3. Nisâ, 4/46

مِنَ الَّذِينَ هَادُوا يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ وَيَقُولُونَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَاسْمَعْ غَيْرَ مُسْمَعٍ وَرَاعِنَا لَيًّا بِأَلْسِنَتِهِمْ وَطَعْنًا فِي الدِّينِ...

"Hin ji ewên bûne cihû, peyva ji ciyên wan diguherînin û dibêjin ku: "Me bihîst û bêemrî kir û tu bibîze ku tu qet nebîzî" û bi zimanê xor (dibêjin;) "Tu hay ji me be – me bajo" û tana li dîn dixin.../Yahudi olanlardan bazıları, sözleri yerlerinden değiştiriyorlar ve diyorlar ki: "Duyduk ve isyan ettik ve duy ki hiç duymayasın" ve yamuk dille (diyorlar) "Bizi gözet-bizi güt" ve dine saldırırlar. ..."

Ayeti yukarıdaki gibi çevirmenin kabul edilebilir hiçbir tarafı yoktur. Çünkü ayet, Yahudilerden bir grubun sözü tahrif ettiklerinden söz etmektedir. Sözü tahrif etmek ise: "*İki tarafa yüklenebilecek anlamlar taşıyan bir sözü yalnız bir tarafa çekmektir.*"[106] Diğer bir ifadeyle, bir kelamda tahrifin olabilmesi için, kelimenin veya sözün iki anlama geliyor olması gerekir. Aksi takdirde sözü edilen tahrif, meydana gelmez.

Ancak ne gariptir ki tefsir kaynaklarında "غَيْرَ مُسْمَعٍ" ve "رَاعِنَا"[107] örneklerinde bu husus belirtilirken, "عَصَيْنَا" örneğinde buna hiç değinilmemiştir. Hâlbuki üç misal de, tahrife örnek olarak verilmiştir.

Bu mealde de tahrifin bu özelliği, hiç dikkate alınmamıştır. Şöyle ki, "عَصَيْنَا" örneğinde "*bêemrî kir/isyan ettik*", "غَيْرَ مُسْمَعٍ" misalinde "*tu bibîze ku tu qet nebîzî / duy ki hiç duymayasın*" şeklinde çevrilmiş ve "رَاعِنَا" örneğinde ise "*Tu hay ji me be – me bajo/ Bizi gözet-bizi güt*" tire (-) işareti kullanılarak sözcüğün iki anlama geldiği belirtilmeye çalışılmıştır.

---

[106] Rağıb el-İsfahâni, **Müfredât**, "حرف", s. 228.
[107] Zemahşerî, **el-Keşşâf,** II, 87.

Bu ayetle ilgili olarak Abdulaziz Bayındır'ın şu tespitini paylaşmak istiyoruz:

"Ayette geçen üç cümleden her birinin, birbirine zıt iki anlamı vardır.

1. "سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا" cümlesinin bir anlamı *"dinledik ve sıkı tuttuk"* diğeri ise *"dinledik ve isyan ettik"* şeklindedir. Çünkü (asâ=عصى); hem isyan, hem de değneği tutar gibi tutma anlamına gelir. Ulaşabildiğimiz tefsir ve meallerde bu inceliğin tespit edilemediği görülmektedir. Eğer "سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا" *"Dinledik ve boyun eğdik"* deselerdi onu tahrif, yani başka anlama çekme imkânı olmayacağından daha iyi ve daha doğru olurdu.

2. "وَاسْمَعْ غَيْرَ مُسْمَعٍ" cümlesinin bir anlamı, "lütfen dinle, sana söz söylemek haddimize değil ama..." diğeri ise "dinle, söz dinlemez adam" şeklindedir. Eğer sadece "dinle" anlamına gelen, "اسْمَعْ" ifadesi kullanılsaydı başka anlama çekilemezdi.

3. "رَاعِنَا" cümlesinin anlamlarından biri *"bizi güt"* diğeri "bizi gözet" şeklindedir. "Bizi güt" sözünde bir iğneleme vardır. Yani *"Sen bizi hayvan güder gibi gütmek istiyorsun, öyleyse güt."* demiş olurlar. Dillerini biraz eğer, ayn harfini uzatarak raînâ derlerse *"bizim çoban"* demiş olurlar. Eğer "انظُرْنَا" deselerdi *"bizi gözet"* dışında başka anlama çekilemezdi.[108]

Buna göre ilgili ayet şöyle çevrilmeli: "*Hin ji Cihûyan bêjeyan ji cihên wan tehrîf dikin (mena wan diguherînin) û dibêjin: semi'na we 'esayna, wesme' xeyre musme'în û ra'îna. Zimanê xwe xwar dikin û pê dev diavêjin dîn. ...*" ve dipnotta Yahudilerin tahrif ederek kullandıkları sözcüklerin iki anlamına da yer verilmelidir.

[108] Abdülaziz Bayındır, **Kur'ân Işığında Doğru Bildiğimiz Yanlışlar**, 2. Baskı, Süleymaniye Vakıf Yayınları, İstanbul 2007, s. 131-132; ayrıca bkz: Akdemir, **Kur'an'a Dilbilimsel Yakşalımlar**, s. 193-199

2.10.2.4. Nisa, 4/81

وَيَقُولُونَ طَاعَةٌ فَإِذَا بَرَزُوا مِنْ عِنْدِكَ بَيَّتَ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ غَيْرَ الَّذِي تَقُولُ...

"*Ew (ên dirû) dibêjin: "(Karê me) **peyrewî** ye." Vêca gava ji cem te dertên, destekî ji wan bi şev tiştê tu dibêjî **diguherîne**. Xuda, tiştê ew bi şev **diguherînin** dinivîse. ...*"

"*Vêca gava ji cem te dertên, destekî ji wan bi şev tiştê tu dibêjî **diguherîne**/Yanından çıktıklarında, onlardan bir grup dediğini geceleyin değiştiriyorlar***." ifadesinden onların, Hz. Peygamber'in sözlerini çarpıttıkları anlaşılmaktadır. Hâlbuki ayette, münafıkların böyle bir tavır içinde olduklarından söz edilmemekte, aksine verdikleri sözden caydıkları ve Hz. Peygamber'in yanından ayrıldıklarında başka düşüncelerin peşine düştükleri ve değişik şeyler tasarladıklarından bahsedilmektedir.

Bu nedenle, tasarlamak anlamındaki "بَيَّتَ" ifadesini, yanlış anlaşılmaya müsait olduğundan "***diguherîne***" şeklinde çevirmek, uygun düşmemektedir. Zira Araplar, geceleyin, olumlu ve olumsuz tarafı etraflıca düşünülen bir iş veya durum için, "هَذا أَمْرٌ مَبِيتٌ" derler. Yani bu, düşünülmüş ve tasarlanmış bir iştir. Nisâ sûresinin 108. ayetinde geçen "يُبَيِّتُونَ" fiili de bu anlamdadır.[109] Şairin şu sözü de: "أَتَوْنِي فَلَمْ أَرْضَ مَا بَيَّتُوا وَكَانُوا أَتَوْنِي لِأَمْرٍ نُكُرِ", buna örnektir.[110] Ayrıca ayette geçen "تَقُول" ibaresi, hem Hz. Peygamber'e hem de münafıklara raci' olabileceğinden doğal olarak iki farklı anlam ortaya çıkmaktadır.[111]

---

[109] Râzî, **Tefsîrü'l-Kebîr**, X, 200; Zeccâc Ebu İshak İbrahim el-Bağdâdî, **Meâni'l-Kur'an ve İ'rabuhû**, thk: Abdülcelil Abduh Şelebî, Âlemü'l-Kütübî, Beyrut 1988, II, 101.

[110] Zeccâc, **Meâni'l-Kur'an**, II, 81; Ebu Ubeyde Ma'mer b. Müsenna et-Teymî, **Mecazü'l-Kur'an**, thk: Muhammed Fuat Sezgin, Mektebetü'l-Hancî, Kahire, ts., I, 132.

[111] Râzî, **Tefsîru'l-Kebîr**, X, 201.

2.10.2.5. Mâide, 5/103

مَا جَعَلَ اللَّهُ مِنْ بَحِيرَةٍ وَلَا سَائِبَةٍ وَلَا وَصِيلَةٍ وَلَا حَامٍ...

"*Xuda, ne deva goh qelaştî û ne a (ji pûtan re) gorîkirî û ne a du zika li pey hev mê tîne û ne jî beranê ku piştî deh berx jê çêbûne serbest berdane, (li ser wan) pêwîst nedêraye û pê ferman nekiriye.../ Allah, ne kulağı yarık deveyi ve ne de (putlara) kurban edilen ve ne de peş peşe iki karın dişi doğuranı ve ne de on kuzunun kendisinden meydana geldiği koçu serbest bırakmış, (onlara) gerekli kılmamış ve onunla emretmemiştir. ...*"

Ayette geçen "*behîra, sâibe, vesîle ve hâm*" sözcükleri, Cahili Arap toplumunun din adına kendilerine haram kıldıkları en'âm türündeki hayvanları ifade etmektedir. Bu hayvanları muhtelif tanrılara adamak, Arap toplumunda bir adetti. Bunları sayılarına, cinsiyetlerine ve soylarına göre seçerlerdi. En'âm sûresinin 138-139, 143-144 ve Nahl sûresinin 35 ve 116. ayetlerinde, bu yanlış uygulamaya atıfta bulunulmaktadır. Dilciler ve müfessirler, bu hayvanları farklı şekillerde tanımlamışlar.[112] Bu da, yukarıdaki kavramların tercüme edilmesini zorlaştırmakta hatta imkânsızlaştırmaktadır. Bu nedenle mealde, kavramların orijinalleri verilmeli ve gerekli görülmesi halinde dipnotta açıklama yapılmalıdır.

2.10.2.6. Hûd, 11/114

وَأَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفَيِ النَّهَارِ وَزُلَفًا مِنَ اللَّيْلِ إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ ذَلِكَ ذِكْرَى لِلذَّاكِرِينَ

"*Û tu, ji herdû alê royê ve û demeke ji şevê limêj bike. Bêguman başî nebaşiyan dibin. Eva han şîretek e ji ên şîreta dipejirînin./Ve sen, gündüzün iki tarafında ve gecenin bir bölümünde namaz kıl. Şüphesiz iyilikler kötülükleri giderir. Bu öğütleri kabul edenler için bir öğüttür.*"

Hûd sûresinin 114. ayetinde geçen ve "*gecenin gündüze ya-*

[112] Taberî, **Cami'u'l-Beyân,** IX, 31-39; Reşid Rıza, **Tefsîrü'l-Menar**, 202-203.

kın zamanları" anlamındaki "زُلَفًا مِنَ اللَّيْلِ" ibaresini, "*demeke ji şevê/gecenin bir bölümünde*" şeklinde tercüme etmek hatalıdır. Zira "زُلَف" bilindiği üzere, yakın anlamındaki "زُلْفَة"çoğuludur. Yani kelime, gecenin gündüze yakın vakitleri anlamındadır. Çoğul da en az üç olmalıdır. Dolayısıyla "*demeke ji şevê*" ifadesi, sadece biri gösterdiğinden hatalıdır.[113]

2.10.2.7. Yûsuf, 12/24

وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهِ وَهَمَّ بِهَا لَوْلَا أَنْ رَأَى بُرْهَانَ رَبِّهِ...

"*Sond be wê dil kirî; wî jî dilkirê lê eger ku nîşana perwerdekarê xwe nedîta (wê pê re bikira)..../Andolsun o onu arzulamıştı; o'da onu arzulamıştı, fakat Rabbinin göstergesini görmeseydi (onunla yapardı)...*"

Kimi müfessirlere göre, ayetin "لَوْلَا أَنْ رَأَى بُرْهَانَ رَبِّهِ" bölümü, bağımsız bir cümledir, cevabı ise hazfedilmiştir. Söz konusu mealde ise "*wê pê re bikira/onunla ilişkiye girerdi*" şeklinde, takdir edilmiştir.

Taberî ve Zeccac (ö. 311/923), "هَمَّ بِهَا" ifadesinin lamsız ve şart edatı olan "لولا"dan önce gelmesini delil göstererek, cevap olamayacağını ve cevabın mahzuf olduğunu[114], diğer bazıları ise, şayet "*kastetme*" vuku bulmamışsa, "*Eğer Rabbinin burhanını görmeseydi*" ifadesi, faydadan hali bir duruma geleceğini iddia etmişlerdir.[115] İbn Atıyye de (ö. 541/1147), selef âlimlerinin

[113] Bu ayetle ilgili Türkçe meallerdeki hatalar için bkz. Fatih Orum, "Bir Ayetin Başına Gelenler", **Kitap ve Hikmet Dergisi** Temmuz Eylül sayı: 10, İstanbul 2015, s. 30-39; ayrıca bkz: Şükrü Aydın, "Kur'ân Ayetleri Bağlamında Namaz Vakitleri", **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, c: 18, sayı: 2, 2018, s. 197-198.

[114] Taberî, **Cami'u'l-Beyân**, XIII, 86-87; Zeccâc, **Meâni'l-Kur'an**, III, 101-102; Semîn el-Halebî, **Ed-Dürrü'l-Masûn**, VI, 468.

[115] Râzî, **Tefsîru'l-Kebîr**, XVIII, 120.

görüşlerine ve Arapçaya aykırılığı iddiasıyla, "هَمَّ بِهَا" ifadesinin, "لولا" ya cevap olamayacağını söylemiştir.[116]

Ancak Zeccâc ve diğerlerinin bu iddiası temelsizdir. Çünkü "لو" ve "لولا"nın cevabı olumlu olduğunda, her ne kadar "*lam*" ile gelmesi yaygın ise de, iki şekilde de gelmesi caizdir. Bir de Arapçada, önemli ifadeleri önceleme kuralı vardır. Yani takdim ve tehir, cümledeki öneme binaen yapılmaktadır. Benzer bir kullanım "إِن كَادَتْ لَتُبْدِي بِهِ لَوْلَا أَن رَّبَطْنَا عَلَى قَلْبِهَا" (Kasas, 28/10) ayetinde de mevcuttur. "هَمَّ بِهَا" ifadesinin cevap olması halinde faydadan hali olur iddiasına karşılık ise, şöyle bir cevap verilmektedir: "*Hz. Yûsuf'un, onu istememesi kadınlara karşı isteksiz veya iktidarsız olmasından değil; aksine Allah'ın nişaneleri onu bu işten engellemiştir*." Ayrıca Kur'an-ı Kerim'de, cevabın hazfedilmesi çokça görülen bir şeydir. Ancak burada, cevap olacak bir ifadenin varlığı, mahzuf bir cevabı takdir etmeye engeldir. Çünkü asıl olan hazfın olmamasıdır.[117]

Bir de Hz. Yûsuf'un, "*Allah'a sığınırım. O benim sahibimdir. Bana iyi bir makam verdi. Çünkü yanlış yapanlar umduğuna kavuşamazlar*." (Yûsuf, 12/23) demesi ve Allah Teâlâ'nın, "*Bu, kötülüğü ve çirkinliği ondan uzaklaştırmamız içindir*." (Yûsuf, 12/24) şeklinde buyurması, Hz. Yûsuf'un kadına karşı isteme duygusunu yaşamadığını göstermektedir.

Özetle incelediğimiz mealde, yanlış tercih sonucunda bir hataya düşülmüştür. Bizce ayetin meali, şöyle olmalıdır: "*Bi rastî pîrekê ew ji dil dixwest. Eger Yûsuf, nişana Perwerdegarê xwe nedîta, dê wî jî ew bixwesta*."

---

[116] İbn Âtıyye, **el-Müharraru'l-Vecîz**, III, 235.

[117] Râzî, **Tefsîrü'l-Kebîr**, XVIII, 120-121; İbn Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, XII, 252-253.

2.10.2.8. Ra'd, 13/31

...أَفَلَمْ يَيْأَسِ الَّذِينَ آمَنُوا أَنْ لَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَهَدَى النَّاسَ جَمِيعًا...

"... Vêca ma ên bawerî anîne hêjî (ji bawerî anîna wanê ku Xuda salixê wan daye ku ew bawerî naynin) bêhêvî nebûne (û nizanin ku) bera eger Xuda bixwaze wê hemû mirovan bigihîne rêya rast?/İman edenler hala (Allah'ın haklarında iman etmeyeceklerini bildirdiği kişilerin iman etmelerinden) ümidini kesmediler mi (ve bilmiyorlar mı ki) gerçekten Allah dilerse tüm insanları doğru yola iletecektir? ..."

Yukarıda verilen meal, İbn Âtıyye'nin tefsirinde birinci anlamdan sonra muhtemeldir dediği şu ifadelerin Kürtçeye tercüme edilmiş halidir: "أفلم ييئس المؤمنون من إيمان هؤلاء الكفرة علما منهم " أن لو يشاء لهدى الناس جميعا" [118] Şu farkla ki "من إيمان هؤلاء الكفرة" ve "علما منهم" ifadeleri parantez içinde gösterilmiş ve "أنْ" edatı, yanlış tercüme edilerek "*henüz*" anlamı verilmiştir.

Mücahid, Hasan-ı Basrî (ö. 110/728) ve Katâde (ö. 117/735) başta olmak üzere müfessirlerin cumhuruna göre, ayette geçen "يَيْأَسِ" fiili, bilmek anlamındadır. Arapların Naha' kabilesi kelimeyi, bu anlamda kullanmıştır. Buna karşın Kisâî (ö. 189/805), fiilin "*umut kesmek*" anlamında olduğunu ve Arapların "يأس" fiilini, bilmek anlamında kullandıklarına hiç şahit olmadığını belirtmiştir.[119]

Ayrıca, değişik gramer tahlillere bağlı olarak, ayete farklı anlamlar yüklenmiştir. Mesela fiile, bilmek anlamı verenlere göre, "أَنْ" harfi, müşebbehe harflerden olan "*enne*"den tahfif edilmiştir.[120] Ümidini kesmek anlamını verenlere göre ise "أَنْ لَوْ يَشَاءُ" bölümü, "آمَنُوا"ya bağlıdır.[121] Ancak "أَنْ" harfinin konumu ve kullanımı bu anlamı desteklediğini söylemek pek mümkün

[118] İbn Âtıyye, **el-Müharraru'l-Vecîz**, III, 313.
[119] Râzî, **Tefsîrü'l-Kebîr**, XIX, 54-55.
[120] Semîn el-Halebî, **Ed-Dürrü'l-Masûn,** VII, 53, 55.
[121] Semîn el-Halebî, **Ed-Dürrü'l-Masûn**, VII, 52.

değildir. Çünkü muhaffef "أَنْ=en"in haberi mütesarrif fiil olması halinde, şu dört "قَدْ, سَ, لَا, لَوْ" harften birisi, harfin kendisi ile haberi arasında fasıla olarak gelmesi gerekir.[122] Kısaca ayette "لو"'ın fasıla olarak gelmesi, "يَيْأَس" fiilinin, "*bilmek*" anlamında olduğunu gösterir.

Kimilerine göre ise, "أَنْ لَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَهَدَى النَّاسَ جَمِيعًا" cümlesi mahzuf bir kasemin cevabıdır. Bu durumda "أَنْ=en", kasem ile kasem edilen şey arasında bağlantı görevini üstlenmektedir.[123] Ancak Arapça dil grameri açısından böyle bir ihtimalin söz konusu olması, ayete de bu şekilde anlam verilebileceği anlamına gelmemelidir. Çünkü bu şekilde anlam verilmesi, cümlede bazı şeyleri, -örneğin "*kâfirlerin iman etmelerinden*" vb.- takdir etmeyi gerekli kılmaktadır. Bu da bir sonraki bölümünün öncesiyle olan bağlantısını zayıflatmaktadır. Ayeti şu şekilde tercüme etmek yukarıda işaret edilen tüm sorunları gidermektedir: "*Ma bawermend nizanin ku eger Xwedê bixwesta dê mirov tev bianîna ser riya rast.*"

2.10.2.9. İsrâ, 17/13

وَكُلَّ إِنسَانٍ أَلْزَمْنَاهُ طَآئِرَهُ فِي عُنُقِهِ وَنُخْرِجُ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كِتَابًا يَلْقَاهُ مَنشُورًا

"*Û me her mirovî para wî (ji xweşî û nexweşiyê) kiriye sitûyê wî de (para wî ji xweşî û nexweşiyê her pê re ye jê naqete). Emê roja qiyametê jê re kitêbek derînin ku wê vekirî rastê wê bê./Ve biz her kişiye (hayır ve şerden) payını boynuna koyduk (hayır ve şerden payına düşen hep onunladır ondan ayrılmaz). Biz kıyamet gününde ona bir kitap çıkartırız ki açık bir şekilde onunla karşılaşır.*"

"*Tair*" sözü, her ne kadar kişinin payına düşen anlamında kullanılsa da[124] burada, yapıp ettiklerini onun ayrılmaz par-

[122] İbn Hişâm, **Şerhû Katri'n-Neda**, s.154-155.
[123] Semîn el-Halebî, **Ed-Dürrü'l-Masûn**, VII, 52.
[124] İbn Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, XV, 46.

çası kıldık anlamındadır. Yani gerdanlık veya demir halkalarının boyundan ayrılmadığı gibi, kişinin ameli/yapıp ettiği de öyle ondan ayrılmaz hale gelir.[125] "وَنُخْرِجُ" ile başlayan cümlenin, "أَلْزَمْنَاهُ" fiiline atfedilmesi de, "*tair*" diye tabir edilen amellerin kıyamet gününde detaylı bir şekilde kişinin karşısına çıkacağı büyük-küçük, kişinin tüm ettiklerinin sayılıp ona göre hesaba çekileceğini bildirmektedir.[126]

İlgili mealde ise "*tair*" ibaresi, "*par/pay*" şeklinde çevrilmiş ve parantez içinde: "*hayır ve şerden*", "*hayır ve şerden payına düşen hep onunladır ondan ayrılmaz*" bilgilere yer verilmiştir. Bu da, ayetin "وَنُخْرِجُ" ile başlayan bölümünün, ayetin başıyla olan irtibatını kesmiştir.

2.10.2.10. İsrâ, 17/78-79

أَقِمِ الصَّلَاةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَى غَسَقِ اللَّيْلِ وَقُرْآنَ الْفَجْرِ إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا وَمِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نَافِلَةً لَكَ عَسَى أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَحْمُودًا

"*Tu ji danê nîvro (dema roj ji nîvê asîman ber bi rojava dibe) heya tarîtiya şevê limêj ke û xwendina (limêja) sibê (pêk bîne). Bêguman xwendina serê sibê (ferişte) lê dihêwirin. Û hin ji şevê jî hişyar biberabe pê (bi xwendinê) ji xwe re limêjê sunet bike. Dibe perwerdekarê te, te bişîne-bigihîne ciyekî pesindayî. Sen öğle vaktinden (güneşin semanın ortasından batı tarafına kaymasıyla) gecenin karanlığına kadar namaz kıl ve sabah okumasını (namazını yerine getir). Şüphesiz (melekler) sabah okumasına toplanırlar. Ve gecenin bazı bölümlerinde de uyan-kalk onunla (okumayla) kendine sünnet namazları kıl. Umulur ki Rabbin, seni övülen bir yere gönderir-ulaştırır.*"

Sabah namazının ilk vaktini bildiren İsrâ sûresi 78. ayetindeki "قُرْآنَ الْفَجْرِ" ifadesini, "*xwendina (limêja) sibê (pêk bîne)/sabah (namazının) okumasını gerçekleştir.*" ve aynı ayetin devamı olan

[125] Zemahşerî, **el-Keşşâf**, III, 398.
[126] İbn Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, XV, 48.

"إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا" ifadesini de "*Bêguman xwendina serê sibê (ferişte) lê dihêwirin./Şüphesiz (melekler) sabah okumasına toplanırlar*" şeklinde tercüme edilmesi hatalıdır.

Çünkü "قرآن" sözcüğü burada kavram olarak değil; toplanma bir ayara gelme yani ışıkların toplanması ve aydınlığın artık gözle görülür bir duruma gelmesini ifade etmektedir. Diğer bir ifadeyle burada sözü edilen vakit, imsak vakti ile birlikte sabah namazının ilk vaktini bildiren Bakara 187. ayetinde geçen zaman dilimini göstermektedir.[127]

Ayrıca bu ayeti, Hûd 114. ayeti ile birlikte ele almak gerekir. Aksi takdirde namazların cem edilmesi, vakitlerini ve sayısını belirlemede yanlış veya eksik bazı sonuçlara varmak kaçınılmazdır.

Aynı sûrenin 79. ayetinde geçen "نَافِلَةً لَكَ" ifadesine de, "*limêjê sunet/sünnet namazı*" şeklinde meal verilmesi de isabetli değildir. Ayete bu mealin verilmesi, gece namazı diye tabir edilen namazların Hz. Peygamber'e farz olmadığı tezinden yola çıkılarak verilmiş olmalıdır. Bu anlam, her ne kadar bazı müfessirler tarafından benimsenmiş ise de, kanaatimizce bu, doğru değildir. Çünkü "تَهَجَّد" sözcüğü emir formunda geldiği için vücûb ifade eder. Bu noktadan hareketle, "نَافِلَةً" sözcüğüne, "*sünnet namazı*" anlamı verilmesi, hatalıdır.

2.10.2.11. Tâ-Hâ, 20/96

قَالَ بَصُرْتُ بِمَا لَمْ يَبْصُرُوا بِهِ فَقَبَضْتُ قَبْضَةً مِنْ أَثَرِ الرَّسُولِ فَنَبَذْتُهَا وَكَذَلِكَ سَوَّلَتْ لِي نَفْسِي

"*Got: "Tiştê wan nedît min dît; vêca min çengekî ji rêça qasid girt vêca min wê (axê) avite (nav xişrê helandî) û canê min wuha ji min re xweş nîşan da./Dedi ki: "Onların görmediklerini gördüm; elçinin*

[127] Bkz: Aydın, "Kur'ân Ayetleri Bağlamında Namaz Vakitleri", s. 194-195.

izinden bir avuç toprak aldım ve onu (toprağı) (erimiş ziynetin içine) attım ve nefsim bunu bana hoş gösterdi."

Yukarıdaki meale baktığımızda, "قَبْضَةً" kelimesine, "*çengek/bir avuç*", belirlilik takısı alan "*rasûl*" sözcüğüne, "*qasid/elçi*" anlamı verildiği, "فَنَبَذْتُهَا" fiilinde geçen "ها" zamiri de "*wê*" özne olarak çevrildiği ve daha sonra parantez içinde şu açıklamaya "*(nav xişrê helandî/erimiş ziynetin içine)*" yer verildiği görülmektedir.

Bu ayetin mealinde, zincirleme bir hatanın var olduğunu görmekteyiz. En başta, "*er-rasûl*" sözcüğüne verilen anlamın hatalı olduğunu belirtmekte yarar vardır. Zira Kur'an-ı Kerim'de "*er-rasûl*" sözcüğü, belirlilik takısı almış hali Yûsuf 50. ayeti dışındaki tüm kullanımlarında, hep peygamber olan rasûller kastedilmiştir. Yûsuf sûresindeki kullanımında ise, 45. ayette "فَأَرْسِلُونِ" (*beni elçi olarak gönderin*) ifadesinin delaletiyle, gönderilen kişinin kralın elçisi olduğu anlaşılmaktadır. Yani, ayetin iç bağlantıları, "*er-rasûl*" sözcüğünün burada, peygamber olan rasûl olmadığını, dolayısıyla normal bir elçi olduğunu göstermektedir.

Tâ-Hâ sûresi 96. ayette geçen "*er-rasûl*" sözcüğünde ise maksadın normal elçi, diğer bir ifadeyle Hz. Cebrail olduğunu gösteren dilsel hiçbir bir karine yoktur.[128] Çünkü "*rasûl*" sözcüğü, sûrenin başından ilgili ayete kadar, sadece bir yerde "رَسُولَا" (Tâ-Hâ, 20/47) tesniye formunda geçmektedir. Bu ifadeden de maksadın, Hz. Musa ve Harun olduğu ortadadır.

"قبض" sözcüğünün anlamına dair ise, bazı tefsir kaynaklarında, efsanevi anlatımın hâkim olduğu şu hikâyeye yer verilmektedir: "*Hz. Musa'ın Tur'a gitme zamanı geldiğinde, Allah Teâla, hayat atı olan Hayzûm'un binicisi Cebrail'i, Hz. Musa'yı gö-*

[128] Ebu Hayyan, **Bahru'l-Muhît**, VI, 255.

türmesi için gönderir. Samiri de o atı görür ve der ki, bunda bir iş olmalı ve izinden bir avuç toprak alır. Hz. Musa, olayı kendisine sorduğunda, o şöyle cevap verir: 'Görüşmeye gittiğin günde, sana gönderilen atın izinden aldım.' Samiri, muhtemelen gelen kişinin, Hz. Cebrail olduğunu da bilmiyordu."[129] Diğer bazılarında ise, "*Tur'a gitme*" yerine "*denizin yarıldığı gün*" şeklinde ufak bir değişiklikle aynı hikâyeye yer verilmektedir.

Ebû Müslim el-İsfahânî, müfessirlerin bu anlattıklarının Kur'an'dan bir dayanağının olmadığını belirtir.[130] Âlûsî, diğer bazılarının da aşağıdaki gerekçelerden dolayı, Ebû Müslim'in görüşünü desteklediklerini bildirmektedir. Bu gerekçelerden birincisi, Cebrail'in adı daha önceki ayetlerde geçmediği için, "*er-rasûl*" kelimesini ona hamletmek uzak bir ihtimaldir. İkincisi, "*atın izinden*" anlamı verilmesi halinde, cümlede bir takdir söz konusu olacaktır. Çünkü ayette, "أَثَرِ الرَّسُولِ" terkibi geçmektedir. Hâlbuki kelamda asıl olan, takdirin olmamasıdır. Üçüncüsü, toplum içinde sadece Samiri'nin, Hz. Cebrail'i görmesi ve onu tanıması pek uzak bir ihtimaldir. Son olarak, aldığı toprağın böyle bir özelliğe sahip olduğunu nerden biliyordu?[131] Alûsî, bu itirazlara cevap verir, ancak verdiği cevaplar, iknadan uzak olduğunu belirtmemiz gerekir.

Endülüslü ünlü müfessir Ebû Hayyan (ö. 745/1344) ve Fahrettin Râzî, yukarıdaki gerekçelerden dolayı, müfessirlerin görüşüne aykırı olsa da, Ebû Müslim'in görüşünün, doğruya daha yakın olduğunu belirtirler.[132]

Bu durumda "*er-rasûl*" kelimesinden maksat, Hz. Musa ve "قَبَضْتُ قَبْضَةً مِنْ أَثَرِ" ifadesi ise elçinin yani Hz. Musa'nın takip ettiği yol ve emirleri olduğu ortaya çıkar. Yani daha önceleri senin

---

[129] Zemahşerî, **el-Keşşâf,** IV, 104, 106; Âlûsî, **Rûhu'l-Meânî**, XVI, 253.
[130] Râzî, **Tefsîrü'l-Kebîr**, XXII, 111.
[131] Âlûsî, **Ruhu'l-Meânî,** XVI, 254.
[132] Râzî, **Tefsîru'l-Kebîr**, XXII, 110; Ebu Hayyan, **Bahru'l-Muhît**, VI, 255.

getirdiğin öğretilerden bazılarını aldım, ancak halkın bilmediği bir şeyi bildiğimden, onları bıraktım. Tüm olay bundan ibarettir.[133] Ayrıca aynı sûrenin 87. ayetinde buzağı nasıl yaptıkları zaten anlatılmaktadır. Dolayısıyla Hz. Musa, Samiri'ye "*senin derdin ne?"* (Tâ-Hâ, 20/95) şeklindeki sorusu, bu işe neden başvurduğunu anlamaya yöneliktir.[134]

Aslında sadece bu ayete değil, aynı sûrenin 87 ve 88. ayetlerine de kimi rivayetlerden yola çıkılarak yanlış anlam verilmiştir. Hatta diyebiliriz ki, Tâ-Hâ 96. ayeti, 87 ve 88. ayetlere verilen yanlış anlamın kurbanı olmuştur.

2.10.2.12. Hac, 22/52

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ إِلَّا إِذَا تَمَنَّى أَلْقَى الشَّيْطَانُ فِي أُمْنِيَّتِهِ فَيَنْسَخُ اللَّهُ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ ثُمَّ يُحْكِمُ اللَّهُ آيَاتِهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

"*Her qasid û pêxemberê me beriya te şandiye, her gava dixwend pelîd (tiştekî) davêt nav xwendina wî; vêca Xuda tiştê pelîd davêjetevlî xwendina wî dike, radike- dibe, paşê jî Xuda ayetên xwe zexm bi cih dike. Xuda baş zana ye têr hîkmetdar e./Senden önce gönderdiğimiz tüm peygamber ve elçilerde, her okuduğunda şeytan okuduğuna (bir şey) katıyordu; Allah şeytanın okuduğuna kattığı-karıştırdığı şeyleri, kaldırıyor-götürüyor, sonra da Allah ayetlerini sağlamlaştırıyor. Allah iyi bilendir pek hikmetlidir*."

Müfessirlerin genel yaklaşımı, temenan'nın "*okumak*" anlamında olduğudur. Dilciler de kelimeye aynı anlamı vermişler.[135] "*Temenna*" ve "*ümniyye*" sözcüklerine yüklenen "*xwendin/okuma*" anlamı, ilk bakışta masum görülebilir. Ancak bu mananın arka planında, maalesef birçok tefsir kaynağında da yer alan, yalan ve uydurma ürünü olan Garânîk[136] olayı yatmak-

[133] Âlûsî, **Rûhu'l-Meânî,** XVI, 254.
[134] Ebu Hayyan, **Bahru'l-Muhît**, VI, 255.
[135] İbn Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, XVII, 299.
[136] Taberî, **Cami'u'l-Beyân**, XVI, 603-609.

tadır. Dolaysıyla ayete yukarıdaki şekilde meal vermek, hem Kur'an-ı Kerim'in korunmuşluğuna hem de Hz. Peygamber'in tebliğ ve elçilik görevlerine gölge düşürmektedir.

İbn Âşûr'un (ö. 1973) dediği gibi, Mekke'de ilk nazil olan Necm sûresi ile bir bölümü Mekke'nin son dönemlerinde ve diğer bölümü ise Medine'nin ilk dönemlerinde nazil olan Hac sûresi arasında bağlantı kurmak, ne de gariptir![137]

2.10.2. 13. Saffât, 37/28

قَالُوا إِنَّكُمْ كُنْتُمْ تَأْتُونَنَا عَنِ الْيَمِينِ

"*Gotin: "Bêguman hûn hey ji rast ve dihatine me./Dediler: "Şüphesiz siz hep sağdan bize geliyordunuz*."

Ayette geçen الْيَمِينِ "*el-yemîn*" sözcüğü "*güç*" ve "*kuvvet*" anlamındadır. Buna göre, kıyamet gününde tabii olanlar önderlerine, siz din ve hakikat namına en güçlü şekilde gelip bizleri kandırıyordunuz, diyeceklerdir.[138] Dolayısıyla "*yemîn*" sözcüğünü, "*ji rast ve/sağdan*" şeklinde lafzî olarak tercüme etmenin isabetli olmadığını söylemek mümkündür. Aynı sorun, Sâffât suresinin 93 ve Zümer suresinin 67. ayetlerinin mealinde demevcuttur.[139]

---

[137] İbn Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, XVII, 306.

[138] Taberî, **Cami'u'l-Beyân**, XIX, 524-526; Zeccâc, **Meâni'l-Kur'an**, IV, 302; Râzî, **Tefsîrü'l-Kebîr**, XXVI, 134; Ebüssuûd, **İrşadü'l-Akli's-Selim**, VII, 188.

[139] İlgili mealler ve Türkçe çevirileri şöyledir: "Vêca berê xwe da wan bi destê raste li wan da./Onlara yöneldi ve sağ eliyle onları vurdu." Saffât, 37/93; "Wan rûmeta Xuda çewa hêjayî wî ye negirt. Roja qiyametê zemîn tev di destê wî de ye û asîman jî bi destê wî yê rastê pêçayî ne./ Onlar Allah'a, hak ettiği gibi saygı göstermediler. Kıyamet gününde yeryüzü tamamıyla O'nun elindedir ve göklerde O'nun sağ eline dolanmışlardır." Zümer, 39/67.

SONUÇ

Kur'an-ı Kerim'i, kaynak dilden yani Arapçadan okumak ve anlamak esastır. Ancak herkesin bu kabiliyette olmasını beklemek, zordur. Bu nedenle Arapçadan okuma imkânları olmayan insanların, Kur'an'ın temel mesajlarından haberdar olmalarının yollarından bir tanesi de Kur'an tercümeleridir. Kürtler de, bu amaçla Kur'an-ı Kerim'i kendi dillerine tercüme etmişlerdir. Ancak komşu halklarla kıyaslandığında Kürtlerin, bu tür çalışmalara epeyce uzun yıllar sonra başladıkları görülmektedir. Irak, İran ve Türkiye'de yapılan Kürtçe tefsir ve meal çalışmalarına bakıldığında, bu faaliyetin ilk önce Irak'ta başladığı görülmektedir.

Mehmet Demirdağ tarafından hazırlanan ve çalışmamızın temel konusunu teşkil eden *Meala Fîrûz Şerha Qur'ana Pîroz* adlı Kur'an-ı Kerim Kürtçe meali, baskı-imla hataları ve şiveden kaynaklanan kimi gramer sorunlarının yanı sıra, sözcük ve cümle düzeyinde Kürtçe ifade biçimine uygun olmayan meal örnekleri içerdiğini, harfî çeviriden kaynaklanan bazı meal örneklerinin anlamının belirsiz olduğunu ve diğer bazı çeviri sorunlarını barındırdığını söylemek mümkündür.

Mealin, sözcük düzeyinde bazı tercüme problemlerini içerdiğini söylenebilir. Bunların da sözlük anlamıyda anlaşılması gereken bazı kelimelerin kavramsal anlamıyla çevrilmesi,

siyasî çağrışımda bulunan kelimelere yer verilmesi ve bir mealde bulunmaması gereken müstehcen sayılabilecek sözcüklerin mealde yer alması şeklinde özetlemek mümkündür.

Ayrıca müellifin, Kürtçenin dil imkânlarından yeterli derecede yararlanamadığı ve tercümede harfî çeviriyi esas alarak kaynak dilde var olan mecaz, teşbih ve diğer edebi sanat türlerini hedef dile aktarma noktasında yetersiz kaldığı da söylenebilir.

Son olarak ilgili mealde, bazı ayetlerin yanlış tercüme edildiği görülmektedir. Bu hataların da bazen sehven, yanlış ifade biçimi veya dikkatsizlik sonucu meydana çıktığı, bazen de kaynaklarda yer alan yanlış açıklama ve yorumların esas alınmasından veya kaynak dilde var olan mecazî ve daha pek çok edebi kullanım ve kalıpların göz önünde bulundurulmadan, ilgili söz veya sözcükleri olduğu gibi hedef dile aktarılması sonucunda ortaya çıktığını söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

Kitap

ÂDÎME, Muhammed Abdülhalik (1984), **Dirasât li Üslûbi'l-Kur'an'il-Kerîm**, Darü'l-Hadîs, Kahire trs.

AFŞİN, Ahmet, **Fevâîdu'd-Dîn Tefsîra Sûretê Yasîn**, y.y. trs.

AKDEMİR, Salih (ö. 2014), **Kur'an'a Dilbilimsel Yaklaşımlar**, Kuramer Yayınları, İstanbul 2017.

ÂLÛSÎ, Mahmud b. Abdullah el-Hüseynî (ö. 1270/1854), **Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'ani'l-Âzîm ve's-Seb'i'l-Mesanî**, Darû İhyai't-Türasi'l-Ârabî, Beyrut trs.

ARSLAN, Mesut, **Di Dewra Osmaniyan de Weşangeriya Kitêbên Kurdî (1844-1923), Yüksek Lisans Tezi**, Danışman: Kadri Yıldırım**,** Mardin Artuklu Üniversitesi Türkiye'de Yaşayan Diller Enstitüsü Kürt Dili ve Kültürü Anabilim Dalı, Mardin 2014.

ATAR, Fahrettin, "Fetva", **DİA**, XII, TDV Yayınları, İstanbul 1995.

BAMÛKÎ, Molla Muhammed Molla Salih, **Qur'anî Pîroz legel Wergêranî Manakanî bû Zimanî Kurdî**, mrc: Kemal Sadık Lek ile Umîd Ömer el-Cürûstanî, Mecmau'l-Melik Fahd li Tibaati'l-Mushafi'ş-Şerif, Medine 1433/2012.

BAYINDIR, Abdulaziz, **Kur'ân Işığında Doğru Bildiğimiz Yanlışlar**, Süleymaniye Vakfı Yayınları, İstanbul 2007.

BEDIRXAN, Celadet Alî (ö. 1951), **Ferheng (Kurdî-Kurdî)**, Avesta Yayınları, İstanbul 2009.

BEDIRXAN, Kamiran Alî (ö. 1978), **Dersên Şerîetê/Hedîsên Cenabê**

Pêxember, haz., Mesûd Serfiraz, Avesta Yayınları, İstanbul 2012.

BİTLÎSÎ, Şeref Han (ö. 1012/1603-1604), **Şerefname fî Tarihi'd-Düveli ve'l-Îmarât el-Kürdiyye**, Farsçadan Arapçaya trc. Muhammed Ali Avnî, 2. Baskı, Darü'z-zeman, Dımaşk 2006.

BİTLİSİ, Şeref Han **Şerefname Kürt Tarihi**, Farsçadan Türkçeye trc. Abdullah Yegin, 3. Baskı, Nûbihar Yayınları, İstanbul 2015.

BOLELLİ, Nusrettin, Niyazi Beki, **Kur'ân-ı Kerim Türkçe-Kürtçe Meâl-i İcmâli (Kısa ve Öz Anlamı)**, Tenvir Neşriyat, İstanbul 2009.

BÛTÎ, Muhammed Said Ramazan el-Bûtî (ö. 2013), **Fikhu's-Sîre**, Daru'l-Fikir, Beyrut 2003.

CESSÂS, Ebu Bekr Ahmet b. Ali er-Râzî (ö. 370/980), **Ahkâmü'l-Kur'an**, thk: Muhammed es-Sadik Kamhavî, Darû İhyai't-Türasi'l-Ârabî - Müessesetü't-Tarih el-Ârabî, Beyrut 1992.

ÇAKAR, Mehmet Sait, vd., **Ortaöğretim Kürt Dili Ve Edebiyatı Ders Kitabı**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 2010.

DURMUŞ, İsmail -İskender Pala, "İstiare", DİA, XXIII, TDV Yayınları, İstanbul 2001.

DURMUŞ, Zülfikar, **Kur'ân'ın Türkçe Tercümeleri –'Aziz Kur'an' ve 'İnsanlığa Son Çağrı' Örneği-,** Rağbet Yayınları, İstanbul 2007.

EBU HAYYAN, Muhammed b. Yusuf El-Endülüsî (ö. 745/1344), **Tefsîru'l-Behri'l-Muhît**, thk: Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Ali Muhammed Mi'ved, vd., Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1993.

EBU UBEYDE, Ma'mer b. el-Müsennâ et-Teymî el-Basrî (ö. 209/824[?]), **Mecazü'I-Kur'an,** Neşreden: Muhammed Fuat Sezgin, Mektebetü'l-Hancî, Kahire trs.

EBÜSSUÛD, Muhammed b. Muhammed el-İmadî (ö. 982/1574), **İrşâdü'l-Akli's-Selim îla Mezaya'l-Kur'ani'l-Kerim**, Darû İhyai't-Türasi'l-Ârabî, Beyrut trs.

ERGİN, Cevat, "Geçmişten Günümüze Liceli Âlimler", Dünden Bugüne Lice Sempozyumu, Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, Mardin 2012.

ERZİNCAN, Tuğba, "Mihrap", **DİA**, XXX, TDV Yayınları, İstanbul 2005.

GARSÎ FARQÎNÎ, Mele Muhammed, (Mehmet Demirdağ), **Meala Fîrûz Şerha Qur'ana Pîroz**, Tsh. Hafız Musa Turhan, Nûbihar Yayınları, İstanbul 2003.

GAZZÂLÎ, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî (ö. 505/1111), **el-Müstesfa min İlmi'l-Usûl**, thk: Hamza b. Züheyr Hafız, y.y. trs.

GEVERÎ, Ayhan, **Antolojiya Çîrokên Nûbiharê, (sal:1992-2006/hej: 1-99),** Nûbihar Yayınları, İstanbul 2012.

GÜNDÜZ, Şinasi, "Sâbiîlik", DİA, XXXV, TDV Yayınları, İstanbul 2008.

HAKKARÎ, Mela Muhammed, **Ronahiya Qur'ana Pîroz**, Ravza Yayınları, İstanbul 2011.

HAMİDULLAH, Muhammed (ö. 2002), **İslâm Peygamberi Hayatı ve Eseri**, trc: Mehmet Yazgan, Beyan Yayınları, İstanbul 2008.

_____, **İslam Peygamberi**, trc: Salih Tuğ, 5. Baskı, İrfan Yayımcılık ve Ticaret, İstanbul 1993.

_____, **Kur'an-ı Kerim Tarihi**, trc: Abdülaziz Hatip ile Mahmut Kanık, Beyan Yayınları, İstanbul 2013.

_____, **Mecmuatu'l-Vesaiki's-Siyasiyye Li'l-Âhdi'n-Nebevî ve'l-Hilafeti'r-Raşide**, Daru'n-Nefâis, Beyrut 1985.

HEJAR, Abdurrahman Şerefkendî Mukriyanî, **Qur'anî Pîrûz**, İntişârât-i Tazenigah Neşr-i İhsan, y.y. trs.

HİLMÎ, Mela Ehmed el-Qoğî, **Tefsîr a Hîlmî (Sûretê Fatîhê u Beqere û çend ayetên Alê 'Îmrân)**, haz., Abdulkudus Hîlmî (Yalçın), Bangaheq Yayınları, İstanbul 2013.

İBN ÂŞÛR, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tahir et-Tûnisl (ö. 1973), **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, ed-Dar et-Tûnisiyye li'n-Neşr, Tunus 1984.

İBN ÂTIYYE, Abdülhak b. Gālib el-Endelüsî (ö. 541/1147), **el-Müharraru'l-Vecîz fî Tefsiri'l-Kitabi'l-Âzîz**, thk: Abdüsselam Abdüşşafi Muhammed, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2001.

İBN HİŞÂM EN-NAHVÎ, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullāh b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh b. Hişâm el-Ensârî el-Mısrî (ö.

761/1360), **Şerhû Katri'n-Neda ve belli's-Seda**, Darü'l-Hayr, Dimeşk 1990.

İBN HİŞÂM, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb (ö. 218/833), **es-Sîretü'n-Nebeviyye**, thk: Mustafa es-Seka vd., Türasu'l-İslam, y.y. trs.

İBN KESÎR, İmadüddin İsmail b. Kesir ed-Dîmeşkî, **Tefsîrü'l-Kur'ani'l-Âzim**, thk: Mustafa es-Seyyid Muhammed vd., Müessesetû Kurtuba, Cize/Mısır 2000.

İBN SA'D, Ebû Abdullah Muhammed b. Menî' (ö. 230/845), **Kitabü't-Tabakâti'l-Kebîr**, thk: Ali Muhammed Ömer, Mektebetu'l-Hanci, Kahire 2001.

İBRAHÎMÎ, Muhammed Salih, **Kur'an-ı Kerim (Terceme Kurdî)**, y.y. trs.

KATTÂN, Menna' Halil (ö. 1999), **Mebâhis fî 'Ulûmi'l-Kur'an**, Mektebetû Vehbe, Kahire trs.

KAYA, Hasan, vd., **Em zimanê kurdî binasin Let's look into kurdish**, İstanbul Kürt Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2001.

KEÇA KURD, **Ferhanga Etîmolojiya Zimanê Kurdî (Zaravê Kurmancî)**, Nûbihar Yayınları, İstanbul 2014.

KESKİN, Muhammed Şirin, **Tefsîra Şîrîn bi Ezmanê Kurdî**, tsh. Zeynülabidin Amedî, Diyarbakır Söz - Seyda Kitapevi (ortak yayınları), Diyarbakır 2008.

KURTUBÎ, Muhammed b. Ahmed (ö. 671/1273), **el-Cami' li Ahkâmi'l-Kur'an ve'l-Mübeyyini lima Tedemmenehû mine's-Sünnetî ve Âyi'l-Kur'anî**, thk: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Müessesetü'r-Risaletî, Beyrut 2006.

MEAYİRCÎ, Hasan (ö. 2008), **el-Hey'etü'l-Âlemiyye li'l-Kur'ani'l-Kerîm Darûretün li'd-Dâvetî ve't-Teblîğ**, Doha 1991.

MÜDERRİS, Abdülkerim b. Muhammed (ö. 2005), Ulemaûna fî Hidmeti'l-İlmi ve'd-Dîn, 1. Baskı, yayına hazırlayan Muhammed Ali Karadağî, yy. 1983.

ORUM, Fatih, **Kur'ân ve Sünnet Temelinde Kur'ân'ı Anlama Usûlü**, Süleymaniye Vakfı Yayınları, İstanbul 2013.

ÖZDİREK, Recep, "Cumhuriyet Döneminde Şırnak Bölgesinde Yaşayan Âlimlerin Fıkıhla İlgili Eserlerinin Değerlendirmesi", Uluslararası Şırnak ve Çevresi Sempozyumu 2010.

RÂĞIB EL-İSFAHÂNÎ Muhammed b. Hüseyin b. Muhammed, (ö. 502/1108), **Müfredat Elfazi'l-Kuran**, thk: Sefvan Adnan Davûdî, 3. Baskı, Darü'l-Kalem Dimaşk ile ed-Dar eş-Şamiyye Beyrut 2002.

RÂZÎ, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyn (ö. 606/1210), **Mefatîhu'l-Gayb (Tefsîrü'l-Kebîr)**, Darü'l-Fikir, Beyrut 1981.

REŞİD RIZA, Muhammed (ö. 1935), **Tefsiru'l-Kur'ani'l-Hâkim (Tefsîrü'l-Menar),** Daru'l-Menar, Kahire 1947.

SAĞNİÇ, Feqî Huseyn, **Dîroka Wêjeya Kurdî**, Weşanên Entîtuya Kurdî ya Stenbolê (İstanbul Kürt Enstitüsü Yayınları), İstanbul 2002.

SAMUR, Aziz, **Rêziman Kurdiya Kurmancî**, Nûbihar Yayınları, İstanbul 2012.

SEMÎN EL-HALEBÎ, Ahmed b. Yusuf b. İbrahim (ö. 756/1355), **Ed-Dürrü'l-Masûn fî Ulûmi'l-Kitabi'l-Meknûn**, Thk: Ahmet Muhammed el-Harrat, Daru'l-Kalem, Dimaşk trs.

SERAHSÎ, Ebû Bekr Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî (ö. 483/1090), **el-Mebsût**, Daru'l-Marife, Beyrut trs.

SİGÊRÎ, İsmail, **Tefsîra Jiyan Ravekirina İsmail Sigêrî**, (ed.) İsmail Taha Şahin ve Şaban Kehî, Matbaatu Envarû Dicle, y.y., 2008.

SİVEREKÎ, Muhammed Ali, *el-Mevsûatü'l-Kübra li Meşahiri'l-Kürd 'abre et-Tarih***,** 1. Baskı, ed-Dar el-Arabiyye li'l-Mavsûat, Beyrut 2008.

SÜYÛTÎ, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî (ö. 911/1505), **el-İtkan fî 'Ulûmi'l-Kur'an**, thk: Ahmet b. Ali, Dâru'l-Hadis, Kahire 2006. **Ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsirî bi'l-Me'sûr**, thk: Abdullah b. Abdülmühsin et-Türkî, Merkezû Hecer li'l-Buhûsî ve'd-Dîrasât'il-Ârabiyyetî ve'l-İslamiyye, Kahire 2003.

ŞAFİÎ, Muhammed b. İdris (ö. 204/820), **el-Ümm**, Daru'l-Mârifet, Beyrut 1393.

ŞÂTIBÎ, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî eş-Şâtıbî el-Gırnâtî (ö. 790/1388), **el-Muvâfakât**, thk: Ebu Ubeyde Meşhur b. Hasan Âl Selman, Darû Îbn Âffan, El-Hubr (Suudi Arabistan) 1997.

ŞOŞİKÎ, Mela Muhammed, **Tefsîra Qur'anê Nûra Qelban**, (latini-

ze eden) Mela Muhemmedê Bêrkevanî, yayına haz. Mela Ebdusselamê Bêcirmanî, redak. Murad Celalî, Nûbihar Yayınları, İstanbul 2014.

TABERÎ, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî (ö. 310/922), **Cami'u'l-Beyân ân Te'vilî Âyi'l-Kur'an**, thk: Abdullah b. Abdülmühsin et-Türkî, Merkezü'l-Buhûsî ve'd-Dirasâti'l-Arabiyye ve'l-İslamiyye bi Darî Hecer, Kahire 2001.

TAN, Samî, **Rêzimana Kurdî**, Weşanên Enstîtuya Kurdî ya Stenbolê (İstanbul Kürt Enstitüsü Yayınları), İstanbul 2011.

TİRMİZÎ, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî (ö. 279/892), **el-Camiu'l-Muhtasarû mine's-Sünenî ân Rasûlillâhî ve Ma'rifeti's-Sahîhî ve'l-Ma'lûlî ve ma âleyhi'l-Âmel, (Camiu't-Tirmizî)**, Beytü'l-Efkâr ed-Devliyye, Amman 1999.

TOP, Mehmet, (ed.), **Hakkari**, T.C: Hakkari Valiliği Yayınları, Hakkari 2010.

TURGAY, Nurettin, "Abdurrahman Uçaman ve İlmi Kişiliği", Dünden Bugüne Lice Sempozyumu, Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, Mardin 2012.

UZUN, Mehmet, **Kürt Edebiyatı Antolojisi**, trc: Metin Aksoy, İthaki Yayınları, İstanbul 2007.

VARLI, Abdullah, **Kur'an-ı Kerim ve Kürtçe Meali-Quran a Pîroz û Arşa wêye Bilind**, İstanbul 1994.

YILDIRIM, Kadri, **Temel Alıştırma ve Metinlerle Kürtçe Dilbilgisi (Kurmancî Lehçesi)**, Avesta Yayınları, İstanbul 2013.

ZECCÂC, Ebu İshak İbrahîm el-Bağdâdî (ö. 311/923), **Meâni'l-Kur'an ve İ'rabuhû**, thk: Abdülcelil Abduh Şelebî, Âlemü'l-Kütübî, Beyrut 1988.

ZEHEBÎ, Muhammed Hüseyin (ö. 1977), **et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn**, Mektebetû Vehbe, Kahire trs.

ZEMAHŞERÎ, Mahmud b. Ömer b. Muhammed (ö. 538/1144), **el-Keşşâf ân Hakaiki Ğavamidi't-Tenzîlî ve Uyûn'il-Ekavîlî fî Vuhûci't-Te'vîlî**, thk: Şeyh Adil Ahmet Abdülmevcut vd., Mektebetu'l-Âbîkan, Riyad 1998.

ZERKEŞÎ, Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır (ö. 794/1392), **el-**

Burhan fî Ulûmi'l-Kur'an, thk: Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Daru't-Turas, Kahire 1984.

ZİRİKLÎ, Muhammed b. Mahmud ed-Dimeşkī (ö. 1976), **el-A'lâm**, Daru'l-İlmî li'l-Melayîn, Beyrut 2002.

ZÜRKÂNÎ, Muhammed Abdülazim ez-Zürkânî (ö. 1367/1948), **Menahilu'l-İrfân fî 'Ulumi'l-Kur'an**, thk: Fevvaz Ahmed Zemerlî, Daru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut 1995.

Süreli Yayınlar

AYDIN, Şükrü, "Kur'ân Ayetleri Bağlamında Namaz Vakitleri", **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi,** c: 18, sayı: 2, 2018, ss. 185-211.

AZAD, "Çend ayetin ji Qur'an a Mecîd", **Nûbihar**, c: I, sayı: 1, 1992, ss. 7-8; **Nûbihar**, c: I, sayı: 2, 1992, ss. 8-9; **Nûbihar**, c: I, sayı: 3, 1992, ss. 9-10; **Nûbihar**, c: I, sayı: 4, 1993, ss. 7-8; **Nûbihar**, c: I, sayı: 5, 1993, ss. 7-8; **Nûbihar**, c: I, sayı: 6, Adar/Mart 1993, ss. 5-8; **Nûbihar**, c: I, sayı: 7, 1993, ss. 5-6.

BEDIRHAN, Kamran Alî Bedir-Xan, "Tefsîra Quranê" **Hawar** Kovara Kurdî (Hawar Kürtçe Dergi), Amadekar/haz., F. Cewerî (Weşanê Nûdem Sockholm 1998), c: II, sayı: 27, Nisan 1941, ss. 685-686 (Fâtiha sûresi ile Bakara, 2/27); c: II, sayı: 28, Mayıs 1941, ss. 705-706 (Bakara, 2/28-61); c: II, sayı: 29, Haziran 1941, s. 725-726 (Bakara, 2/62-89); c: II, sayı: 30, Temmuz 1941, ss. 745-746 (Bakara, 2/90-113); c: II, sayı: 31, Ağustos 1941, s. 765-766 (Bakara, 2/114-139); c: II, sayı: 32, Eylül 1941, ss. 785-786 (Bakara, 2/140-166); c: II, sayı: 33, Ekim 1941, s. 805-806 (Bakara, 2/167-186); c: II, sayı: 34, Ekim 1941, ss. 825-826 (Bakara, 2/187-203); c: II, sayı: 35, Kasım 1941, ss. 845-846 (Bakara, 2/204- 221); c: II, sayı: 36, Aralık 1941, ss. 865-866 (Bakara, 2/222-232); c: II, sayı: 37, ss. 885 (Bakara, 2/233-249); c: II, sayı: 38, Ocak 1942, ss. 905-906 (Bakara, 2/250-267); c: II, sayı: 39, Şubat 1942, ss. 925-926 (Bakara, 2/268-282); c: II, sayı: 40, Şubat 1942, ss. 941-942 (Bakara, 2/283-286; Âl-i İmrân, 3/1-19); c: II, sayı: 41, Mart 1942, ss. 957-958 (Âl-i İmrân, 3/20-41); c: II, sayı: 42, Nisan 1942, ss. 973-974 (Âl-i İmrân, 3/42-68); c: II, sayı: 43, Mayıs 1942, ss. 989-990 (Âl-i İmrân, 3/69-91); c: II, sayı: 44,

Mayıs 1942, ss. 1005-1007 (Âl-i İmrân, 2/92-117); c: II, sayı: 45, Haziran 1942, ss. 1020-1021 (Âl-i İmrân, 3/118-152); c: II, sayı: 46, Temmuz 1942, ss. 1035 (Âl-i İmrân, 3/153-157); c: II, sayı: 47, Temmuz 1942, ss. 1043 (Âl-i İmrân, 3/158-167); c: II, sayı: 48, Ağustos 1942, ss. 1051 (Âl-i İmrân, 3/168-177); c: II, sayı: 49, Eylül 1942, ss. 1059 (Âl-i İmrân, 3/178-186); c: II, sayı: 50, Ekim 1942, s. 1071 (Âl-i İmrân, 3/187-198); c: II, sayı: 51, Kasım 1942, ss. 1079 (Âl-i İmrân,3/199-200; Nisâ 1-5). Derginin 52. Sayısında meal yayınlanmadı. c: II, sayı: 53, Mart 1943, s. 1107 (Nisâ, 4/6-12); c: II, sayı: 54, Mayıs 1943, s. 1115 (Nisâ, 4/13-22); c: II, sayı: 55, Haziran 1943, ss. 1123 (Nisâ, 4/23-30); c: II, sayı: 56, Temmuz 1943, s. 1131 (Nisâ, 4/31-39); c: II, sayı: 57, Ağustos 1943, s. 1139 (Nisâ,4/40-48).

CIWAMÊR, Muhsin, "Ji Destpêkê Heya bi Îro Tefsîr û Mealên Kurdî", **Nûbihar Kovara Çandî Hunerî Edebî**, c: 8, sayı: 90, 2003, ss. 48-62.

EBDULHEMÎD, Nîzamudîn, "Çend Tefsîrên Kurdî yên Qur'ana Pîroz", trc: Abdurrahman Cûdî, **Nûbihar**, c: VII, sayı: 75-76, 1999, ss. 13-15.

HAZIM, Rojan, "Mîr Kamiran A. Bedir-Xan", **Nûdem** (Kovara Hunerî, Edebî û Çandî/Edebiyat Kültür ve Sanat Dergisi), sayı: XV, 1995, ss. 12-25.

KALEWICAN, "Seydayê hêja Mele Evdirehmanê Liceyî Beydabayê Kurdan bû", **War** (Araştırma-İnceleme Dergisi), sayı: IV, 1998, ss. 83-87.

NURULLAH, Newzat, "Der heqê Meala Qurana pîroz", **Nûbihar**, c: IV, sayı: 47, 1996, ss. 20-21.

ORUM, Fatih, "Bir Ayetin Başına Gelenler", **Kitap ve Hikmet** Dergisi Temmuz Eylül sayı: 10, İstanbul 2015, ss. 30-39.

PENCÎNARÎ, Mela Muhyeddîn, "Derbarê Meala Qur'ana Pîroz de", **Nûbihar**, c: VIII, sayı: 90, 2003, ss. 31-38.

SADINÎ, M. Xalid, "Qur'ana Pîroz û Meala Kurdi", **Nûbihar**, c: VIII, sayı: 90, 2003, ss. 41-47.

SIRMA, İhsan Süreyya, "Paris Müslümanları Öksüz", **Yeni Dünya Dergisi**, Mayıs 1997, yıl. 4, sayı: 44, ss. 49.

TURĞAY, Nurettin, "**Müfessir Ali Turgay Hayatı, Eserleri ve Tefsir-**

ciliği", Makalelerle Mardin IV Önemli Simalar Dini Topluluklar, Hazırlayan İbrahim Özcoşar, İstanbul 2007, ss. 148-151.

UÇAMAN, Abdurrahman, "Ji pozê qelema Mele Evdirehman jiyana wî", **War** (Araştırma-İnceleme Dergisi), sayı: 4, 1998, ss. 88-93.

ULUÇAY, Ömer, "Kürtçe Kur'an Çevirisi", **Bîr** (Araştırma-İnceleme Dergisi), sayı: 8, 2008, ss. 174-183.

VARLI, Abdulah, "Beréz kowara Nûbihar!", **Nûbihar**, c: V, sayı: 49, 1996, ss. 7-9.

..._____, "Zimané Kurdî û Welgerandina Gobîdeyéd Pîroz", **Nûbihar**, c: VIII, sayı: 90, 2003, ss. 10-11.

ZINAR, Zeynelabidîn, "Bêxwêtiya rexneya Newzad Nurullah a di biwara şîroveya Qurana bi kurdî de", **Nûbihar**, c: V, sayı: 50, 1996, ss. 11-13.

İnternet - yazarı olan ve olmayan dökümanlar

Allame Mamoste Molla Abdülkerim el-Müderris, (1392 ş.), http://hajimamosta.blogfa.com/cat-2.aspx (07.05.2015).

Derguzeşti "Abdurrahman Şerefkendî" edib ve muhakkıkî Kurd (1393 ş.), (1393), http://www.cgie.org.ir/fa/news/27846 (07.05.2015).

Et-Ta'rîfû bi cem'iyeti'l-Muhaddisi'l-Ekber Bedruddin el-Hasanî, (1434), http://islamsyria.com/portal/article/show/387 (07.05.2015)

Goftugoyê kotah ba Ustad Îbrahîm Merduxî, (1390/09/06, ş.), http://www.islahweb.org/content/2011/11/4665 (07.05.2015).

http://www.salehebrahimi.com (07.05.2015).

İbrahim Merduxî, http://forum.mohtawa.org/index.php/%D8%A5%D8%A8%D8%B1%D8%A7%D9%87%D9%8A%D9%85_%D9%85%D8%B1%D8%AF%D9%88%D8%AE%D9%8A (07.05.2015)

Şeyhü'l-Mücahdine'l-Ekrad Osman b. Abdulaziz, http://www.almeshkat.net/vb/showthread.php?t=13868#gsc:tab=0 (07.05.2015).

https://www.suleymaniyevakfimeali.com/Meal/Al-i_%C4%B0mran.htm#93 (erişim tarihi, 21.06.2019)

Elektronik posta

AMEDÎ, Fikri, (fikri.amedi@hotmail.com), "Fikri Amedi'nin hayatı", Haşim Özdaş, (hasimozdas@gmail.com), 14.04.2015.

GARSÎ, Mehmet Demirdağ, (fotocu21@hotmail.com), "Kurtejinnameya min", Haşim Özdaş, (hasimozdas@gmail.com), 30.04.2015.

MUHAMMED, Husein, (husein.muhammed@gmail.com), "kurtejiyan ve Qur'ana Pîroz", Haşim Özdaş, (hasimozdas@gmail.com), 16.02.2015.

VARLI, Mehmet Dara, (rozabilgisayar@hotmail.com), "Abdullah Memet Varlı", Haşim Özdaş, (hasimozdas@gmail.com), 13.02.2015

YILDIRIM, Sait, (melaseid@gmail.com), "Özgeçmiş", Haşim Özdaş, (hasimozdas@hotmail.com), 11.03.2015.

Kişisel görüşme

AMEDÎ, Fikri, -Kürtçe mealin yazarı- "Qur'ana Kerîm û Meala wê ya Kurdî adlı Kürtçe mealin hazırlanması", Diyarbakır, 10.04.2015.